

БЕЗБЕДНОСТ

ЧАСОПИС
МИНИСТАРСТВА
УНУТРАШЊИХ ПОСЛОВА
РЕПУБЛИКЕ СРБИЈЕ

БЕОГРАД, година LXIV 1/2022

„БЕЗБЕДНОСТ“
Часопис Министарства унутрашњих послова Републике Србије

УРЕДНИШТВО

Доц. др Божидар Оташевић, доцент Криминалистичко-полицијског универзитета,
Проф. др Миливој Донсај, редовни професор Факултета спорта и физичког васпитања Универзитета у Београду,
Доц. др Ивана Бодрожкић, доцент Криминалистичко-полицијског универзитета,
Проф. др Тијана Шурлан, судија Уставног суда Републике Србије,
Проф. др Бојан Милисављевић, редовни професор Правног факултета Универзитета у Београду,
Проф. др Миле Шикман, ванредни професор Правног факултета Универзитета у Бања Луци, начелник Управе за полицијску обуку, Министарства унутрашњих послова Републике Српске,
Проф. др Младен Милошевић, ванредни професор Факултета безбедности Универзитета у Београду,
Владимир Илић, помоћник министра, начелник Сектора за људске ресурсе, Министарства унутрашњих послова Републике Србије,
Др Слободан Малешкић, помоћник директора полиције, Дирекција полиције, Министарства унутрашњих послова Републике Србије,
Др Жељко Бркић, начелник Центра за полицијску обуку, Сектор за људске ресурсе, Министарства унутрашњих послова Републике Србије,
Др Жељко Нинчић, начелник Одељења за оперативну полицијске вештине и опремање полиције, Управа полиције, Министарства унутрашњих послова Републике Србије,
Др Наташа Радосављевић-Стевановић, начелник Одељења за физичко-хемијска и токсиколошка вештачења, Национални центар за криминалистичку форензику, Управа криминалистичке полиције, Министарства унутрашњих послова Републике Србије,
Доц. др Владимир Шебек, шеф Одсека за борбу против корупције, Управа криминалистичке полиције, Министарства унутрашњих послова Републике Србије,
Илија Раџић, главни координатор I, Дирекција полиције, Министарства унутрашњих послова Републике Србије,
Марина Васић, координатор I, Одељење за развој запослених и организације, Сектор за људске ресурсе, Министарства унутрашњих послова Републике Србије.

ГЛАВНИ И ОДГОВОРНИ УРЕДНИК

Доц. др Божидар Оташевић

УРЕДНИК

Јасмина Владисављевић

ЛЕКТУРА И КОРЕКТУРА

Јасмина Милетић

ЛЕКТОР ЗА ЕНГЛЕСКИ ЈЕЗИК

Весна Анђелић-Николеџић

АДРЕСА УРЕДНИШТВА: Булевар Зорана Ђинђића 104
011/3148-734, 3148-739, e-mail: upobr@mup.gov.rs

ЧАСОПИС ИЗЛАЗИ ТРИ ПУТА ГОДИШЊЕ (тираж: 800 примерака)
PDF верзија часописа доступна је на адреси: <http://www.mup.gov.rs> у поднаслову Публикације

Архива старих бројева од 1/2000 до 3/2015 доступна је на линковима:
http:// prezentacije.mup.gov.rs/upravaobrazovanje/bezbednost_s3.html
http:// prezentacije.mup.gov.rs/upravaobrazovanje/bezbednost_s4.html
http:// prezentacije.mup.gov.rs/upravaobrazovanje/bezbednost_s5.html

ШТАМПА: БИРОГАФ, Атанасија Пуље 22, Београд

САДРЖАЈ

ОРИГИНАЛНИ НАУЧНИ РАДОВИ

Проф. др Драгана ЧВОРОВИЋ	5	СУЗБИЈАЊЕ ОРГАНИЗОВАНОГ КРИМИНАЛИТЕТА И ПРИСТУПАЊЕ СРБИЈЕ ЕВРОПСКОЈ УНИЈИ
Проф. др Ивана КРСТИЋ МИСТРИЦЕЛОВИЋ, Проф. др Драган МЛАЂАН	33	ПРОПИСИ О ПОЖАРНОЈ БЕЗБЕДНОСТИ У СРБИЈИ У ПРВОЈ ПОЛОВИНИ XIX ВЕКА
Проф. др Божидар ФОРЦА	53	НОВА СТРАТЕГИЈА НАЦИОНАЛНЕ БЕЗБЕДНОСТИ РУСКЕ ФЕДЕРАЦИЈЕ
Милан КОВАЧЕВИЋ Срђан БЛАГОЈЕВИЋ	72	ЧИНИОЦИ МОТИВАЦИЈЕ ПРИПАДНИКА ВОЈСКЕ СРБИЈЕ

ПРЕГЛЕДНИ НАУЧНИ РАДОВИ

Ненад КОВАЧЕВИЋ, Проф. др Младен МИЛОШЕВИЋ	93	ЗАШТИТА ТАЈНИХ ПОДАТАКА У ДИГИТАЛНОЈ ФОРМИ – БЕЗБЕДНОСНИ И КРИВИЧНОПРАВНИ АСПЕКТИ
Др Ђурица АМАНОВИЋ Др Милош МИЛОШЕВИЋ	108	ЗНАЊА, СПОСОБНОСТИ И ВЕШТИНЕ НЕОПХОДНЕ ЗА УСПЕШНО ОБАВЉАЊЕ ПОЛИЦИЈСКИХ ПОСЛОВА ОБЕЗБЕЂЕНЕ СПЕЦИЈАЛНИМ ФИЗИЧКИМ ОБРАЗОВАЊЕМ
Марина ДАБЕТИЋ Др Драгана НИКОЛИЋ	124	ЕНЕРГЕТСКА ПОЛИТИКА У МЕЂУНАРОДНИМ ОДНОСИМА СА ПОСЕБНИМ ОСВРТОМ НА ПИТАЊА ЕНЕРГЕТСКЕ БЕЗБЕДНОСТИ ЕВРОПСКЕ УНИЈЕ
Мр Бојан СТАНКОВИЋ	147	УТИЦАЈ ОРГАНИЗАЦИОНИХ ФАКТОРА НА ВРЕМЕ ОДЗИВА ПОЛИЦИЈЕ
Милош ИВЕТИЋ Страхиња ИВЕТИЋ	161	ПОЗНАВАЊЕ ЗАКОНСКИХ ОДРЕДБИ О САОБРАЋАЈУ БИЦИКАЛА ОД СТРАНЕ МЛАДИХ ВОЗАЧА РЕПУБЛИКЕ СРБИЈЕ
Др Јасмина ИГРАЧКИ	179	ПОЛИТИКА СТРОГОГ КАЖЊАВАЊА: ИЗАЗОВИ КРИВИЧНОГ ПРАВА У ПРЕВЕНЦИЈИ КРИМИНАЛА
	191	УПУТСТВО САРАДНИЦИМА ЗА ПРИПРЕМУ РУКОПИСА

CONTENTS

ORIGINAL SCIENTIFIC PAPERS

Prof. dr Dragana ČVOROVIĆ	32	SUPPRESSION OF ORGANIZED CRIME AND SERBIA'S ACCESSION TO THE EUROPEAN UNION
Prof. dr Ivana KRŠIĆ MISTRIDŽELOVIĆ	51	REGULATIONS ON FIRE SAFETY IN SERBIA
Prof. dr Dragan MLADAN		IN THE FIRST HALF OF THE 19TH CENTURY
Prof. dr Božidar FORCA	71	A NEW NATIONAL SECURITY STRATEGY OF THE RUSSIAN FEDERATION
Milan KOVAČEVIĆ	92	MOTIVATIONAL FACTORS OF SERBIAN ARMED FORCES MEMBERS
Srđan BLAGOJEVIĆ		

REVIEW PAPERS

Nenad KOVAČEVIĆ	107	PROTECTION OF CLASSIFIED INFORMATION IN DIGITAL FORM - SECURITY AND CRIMINAL ASPECTS
Prof. dr Mladen MILOŠEVIĆ		
Dr Đurica AMANOVIĆ	123	KNOWLEDGE, ABILITIES AND SKILLS PROVIDED BY SPECIAL PHYSICAL EDUCATION NECESSARY FOR EFFICIENT PERFORMANCE OF POLICE TASKS
Dr Miloš MILOŠEVIĆ		
Marina DABETIĆ	146	ENERGY POLICY IN INTERNATIONAL RELATIONS FOCUSING ON ISSUES OF ENERGETIC SECURITY OF THE EUROPEAN UNION
Dr Dragana NIKOLIĆ		
Mr Bojan STANKOVIĆ	160	INFLUENCE OF ORGANIZATIONAL FACTORS ON POLICE RESPONSE TIME
Miloš IVETIĆ	178	KNOWLEDGE OF LEGAL PROVISIONS ON BICYCLE TRAFFIC AMONG YOUNG CYCLISTS IN THE REPUBLIC OF SERBIA
Strahinja IVETIĆ		
Dr Jasmina IGRAČKI	189	STRICT PENALTY POLICY: CHALLENGES OF INTERNATIONAL CRIMINAL LAW IN CRIME PREVENTION
	191	INSTRUCTION FOR THE ASSOCIATES ABOUT EDITING THE MANUSCRIPTS

Prof. dr Dragana ČVOROVIĆ
Kriminalističko-policijski univerzitet

DOI: 10.5937/bezbednost2201005C

UDK: 343.85:343.9.02(497.11)

340.137(497.11):34(4-672EU)

Originalni naučni rad

Primljen: 31. 1. 2022. godine

Revizija: 11. 3. 2022. godine

Datum prihvatanja: 1. 4. 2022. godine

Suppression Of Organized Crime and Serbia's Accession to the European Union

Abstract: *Fight against organized crime is a proactive, strategically oriented activity of all contemporary, democratic states, both nationally and at the international level. The set limits of more efficient suppression of the most serious crimes are the result of active reforms of national normative frameworks, ratified international documents, but also intensive professional cooperation between countries in the field of detecting, combating and prosecuting organized crime. Security threats, which are extremely high when it comes to organized crime, would be difficult to combat without adequate international cooperation between democratic states. One of the countries that actively participate in international cooperation, emphasizing cooperation with European agencies is Serbia. Namely, there is a justified question of the efficiency of Serbia's cooperation with European agencies in the suppression of organized crime, the harmonization of the national framework with the *acquis communautaire*, which is the goal of research in this paper. In accordance with that, the author, through expert and critical analysis of normative solutions, results of practical application and valid theoretical views, analyses the subject matter from the following aspects: first, introductory considerations; second, the effectiveness of financial investigations and the Action Plan for Chapter 23; third, Serbia's cooperation with European agencies in combating organized crime and reforming the normative framework; fourth, concluding remarks.*

Keywords: *organized crime, European agencies, confiscation of illegal assets*

Introductory considerations

Organized crime represents a great threat to contemporary, democratic states, but it also sets the standards for the necessary improvement of the normative framework aiming at detecting, proving and prosecuting organized crime more effectively. In its decades-long presence in Europe, organized crime has been characterized as having a special type of network structure, especially when it comes to international organized crime, which does not recognize the authorities of various police and judicial bodies. These facts support the argument that the use of regular methods of detecting and proving these crimes is not enough and that it is important for countries, including Serbia, to take up new steps to fight even more effectively to suppress this form of crime. These requirements do not arise only from the aforementioned fact, but also from ratified international documents and the process of Serbia's accession to the European Union, which through fundamental rights and procedural guarantees, requires a reform of the regulatory framework with the aim of more efficient action of specialized bodies.

Efficiency of financial investigations and Action Plan for Chapter 23

The key characteristics of organized crime which determine more a proactive approach of states in its suppression are: limited number of members in criminal organization, hierarchical structure, durability of criminal organization, monopolistic character and - what is the key characteristic of organized crime - its non-ideological character. Namely, the organized group does not have ideological, political goals as their key motives and goals are money and power. The stated ideology of organized criminal groups indicates the necessity of a state reaction to the stated form of crime, precisely in the sphere of assets, enrichment of members of organized criminal groups, which continue to exist using illegally acquired property. When we first take into consideration this general point of view, Serbia has taken a number of steps to more efficiently detect, prove and confiscate illegal assets, especially illegally acquired property from organized crime. Accordingly, one of the key instruments in order to suppress organized crime in a more effective manner, but also confiscate illegal assets, is the adoption of the Law

on Seizure and Confiscation of the Proceeds from Crime (LSCPC).¹ Namely, the mentioned legal text is the result of the steps taken by Serbia with the aim of creating a normative basis for practical implementation of financial investigations. The Criminal Code of Serbia² provides for a measure of confiscation of proceeds, but this is not a criminal sanction, but a measure of *sui generis* character. Accordingly, if it is not proven that the specific proceeds come from a criminal offense, the stated measure prescribed in the Criminal Code cannot be applied. In accordance with that, a justified question arises as to how to confiscate the proceeds that are suspected to originate from the committed criminal offense yet have not been proven to in the legally finalized procedure. Serbia has responded to this question by introducing legal mechanisms where the appropriate degree of suspicion as a material condition is sufficient to initiate a special procedure, to confiscate temporarily or permanently such proceeds as have not been proven to originate from the crime the person was convicted of. Accordingly, the LSCPC was passed as a consequence of the reformed criminal legislation of Serbia (Bejatović, 2014; Škulić, 2014a), the new Criminal Procedure Code³, in this case *lex generalis*, and the necessity of harmonizing these two mentioned legal texts. Entities specialized, for conducting financial investigations under the LSCPC include the following: public prosecutor, court that decides on temporary or permanent confiscation of proceeds from crime, organizational unit of the Ministry of Interior, Directorate for Management of Confiscated Property as a body that takes care of temporarily or permanently confiscated property.

In addition to Serbia's response at the national level, the international character of this form of crime requires contemporary responses from international organizations, which, in the comprehensiveness of their activities, manifest the standards of more efficient fight against organized crime through the adoption of international acts. Among the most important ones when it comes to confiscation of proceeds from crime are: Convention on Laundering, Search, Seizure and Confiscation

1 *Law on Seizure and Confiscation of the Proceeds from Crime*, Official Gazette of the Republic of Serbia, No. 32/2013, 94/2016 and 35/2019

2 *Criminal Code*, Official Gazette of the Republic of Serbia, No. 85/2005,88/2005, 107/2005,72/2009, 111/2009, 121/2012, 104 /2013,108 /2014, 94/2016 and 35 /2019

3 *Criminal Procedure Code*, Official Gazette of the Republic of Serbia, No.72/11, 101/11, 121/12, 32/13, 55/14 and 35/2019.

of the Proceeds from Crime of 8 November 1990⁴, Criminal Law Convention on the Suppression of Corruption of 27 January 1999⁵, United Nations Convention against Transnational Organized Crime and Additional Protocols adopted in Palermo from 12 to 15 December 2000⁶ and others.

In accordance with the above, Serbia has also, in addition to previously implemented international documents, adopted new legal texts, successfully responded to the requests of the European Commission. Namely, Serbia received the Screening Report for Negotiating Chapter 23: Justice and Fundamental Rights on July 28, 2014⁷. In response to the recommendations of the Screening Report, Serbia has, inter alia, adopted an Action Plan for Chapter 23 (AC 23)⁸ which was adopted by the Government of the Republic of Serbia on April 27, 2016. The AC 23 includes the recommendations of the European Commission in field of justice, corruption, fundamental rights and procedural guarantees. Recommendations related to financial investigations are directly envisaged in segment related to corruption, but also indirectly in other parts through the segments of independent, impartial, efficient judiciary, by providing procedural guarantees in criminal proceedings of confiscation of proceeds (Škulić, 2014b), respect for fundamental rights as a guarantor of a contemporary democratic state and the realization of the rule of law.

Accordingly, the institutional framework for strengthening the capacity of more successful fight against organized crime, corruption, given that corrupt crimes (Mijalkovic et al., 2019a) are often associated with various forms of economic crime, emphasizing parallels with organized crime by developed countries, requires the improvement of the normative framework through the segments of the preventive and repressive framework of state action. Namely, conducting efficient financial investigations, improving position of specialized bodies

4 *Law on Ratification of the Convention on Laundering, Search, Seizure and Confiscation of the Proceeds from Crime*, Official Gazette of the FRY - International Agreements, No. 07/02 and Official Gazette of Serbia and Montenegro - International Agreements, No. 18/05

5 *Law on Ratification of the Criminal Law Convention on the Suppression of Corruption*, Official Gazette of the FRY - International Agreements , No. 02/02 and Official Gazette of Serbia and Montenegro - International Agreements, No. 18/05

6 *Law on Ratification of United Nations Convention against Transnational Organized Crime and Additional Protocols*, Official Gazette of the FRY - International Agreements, No. 06/01

7 *Screening Report for Negotiating Chapter 23: Justice and Fundamental Rights*. https://www.mei.gov.rs/upload/documents/skrining/izvestaj_pg_23_16.pdf , accessed 10. 12. 2021. year

8 *Chapter 23 Action Plan*. <http://www.mpravde.gov.rs/files/Akcioni%20plan%20PG%2023.pdf>, accessed 10. 12. 2021. year

for detecting, proving and prosecuting criminal offenses of this form of crime through the segment of repressive framework, are just some of the European Commission's demands in Chapter 23 of the AC. It is necessary to point out that regardless of the sphere of improvement of the normative framework, the European Commission demands to ensure that the legislation of Serbia is harmonized with the legislation of the EU which includes segment of efficient financial investigations and realization of key principles in combating criminal offenses of organized crime. The principles that stand out when it comes to effective financial investigations are independent and specialized bodies for the prosecution and conduct of financial investigations of criminal offences of organized crime, which act urgently, whereas the information obtained by the financial investigation is confidential and represents classified information determined accordingly with the law that deals with the confidentiality of data⁹. These principles can best be implemented through the following recommendations made by the European Commission in the AC 23: 1. implement measures to strengthen the independence of all investigative and judicial bodies involved in financial investigations, in order to be more effectively protected from political pressure,¹⁰ 2. provide adequate resources (budget, personnel and through specialist training) for all bodies in the fields of investigation which are in a charge of corruption, organized crime, 3. improve cooperation and exchange of information between bodies that are in charge of the fight against organized crime through better interconnection of the database, respecting the rules on personal data protection and through the establishment of a secure platform for communication (point 2.3.2 of the AC 23). Adding to this the principle of more efficient action of the bodies responsible for combating this form of crime, the European Commission, through its recommendation, emphasizes the need for full implementation of the new standards of the Financial Action Task Force (FATF)¹¹, enabling

⁹ *Data Secrecy Law*, Official Gazette of the Republic of Serbia, No.104/2009

¹⁰ Reduction of political influence, in the sphere of more efficient fight against organized crime and corruption, is highlighted in the normative framework of the preventive aspect of corruption, which includes the following legal texts: *Law on Financing Political Activities*, Official Gazette of the Republic of Serbia, No. 43/2011, 123/2014 and 88/2019, *Law on Prevention of Corruption*, Official Gazette of the Republic of Serbia, No. 35/2019, 88/2019

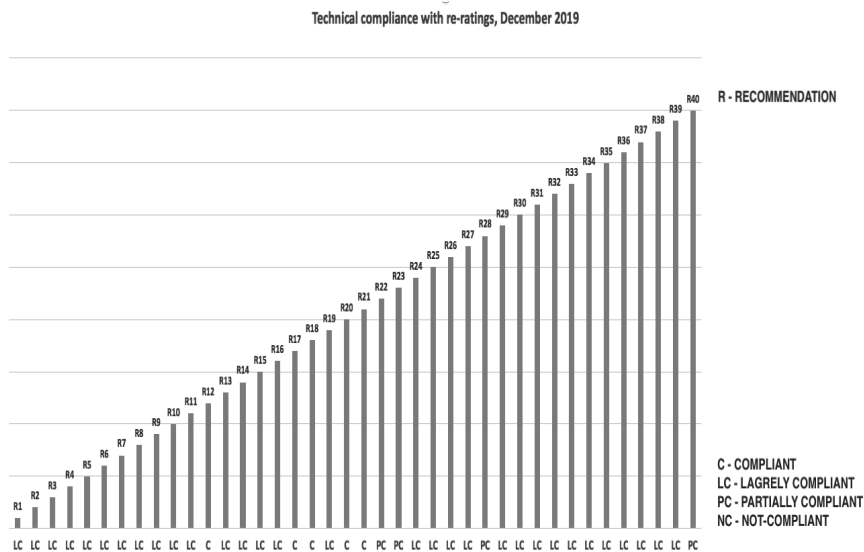
¹¹ Financial Action Task Force is the inter-governmental body established with the aim of preventing global money laundering and financing terrorist which set up recommendations. <https://www.fatfgafi.org/media/fatf/documents/recommendations/pdfs/FATF%20Recommendations%202012.pdf>, accessed_10. 12. 2021. year

more efficient conduct of complex financial investigations along with criminal inter alia by strengthening of a specialized unit in the Ministry of Interior and through appropriate training (point 2.3.2 of the AC23). To be able to more effectively implement above recommendation of the European Commission, it is necessary to analyse how state bodies are organized and what their powers are in relation to the fight against this forme of crime (point 2.3.2.1 of the AC). Strengthening independence of institutions responsible for combating organized crime and corruption requires that the police and prosecutors are constantly trained to conduct financial investigations, monitor cash flows, and act proactively as well as special investigative techniques (point 2.3.2.8 of the AC23). Also, there is need for strengthening the competent institution of unit of the Ministry of Interior of Serbia and enabling the interconnection of the database for criminal investigations, i.e., a secure system for electronic exchange of information between the prosecutor's office, police, customs administration, tax administration, etc. (point 2.3.2.9 of the AC 23). Along with strengthening capacity of specialized authorities responsible for combating this form of crime, the adopted strategic document, reformed legal texts, implemented recommendations of international bodies in the national framework of Serbia, are important instruments of state response to combating organized crime. In accordance with that, as pointed out, the recommendation of the European Commission refers to the necessity of implementing FATF recommendations in positive regulations of Serbia, and as a result of responding to the said recommendation, Serbia adopted the Financial Crime Investigation Strategy for 2015-2016.¹² This strategy is a comprehensive document, aimed at improving coordination and cooperation between state bodies responsible for supervision, data collection, investigation of money laundering and terrorist financing and confiscation of proceeds from crime. Also, in February 2020, Serbia, in response to the need to meet the standards set out in the FATF recommendations, adopted a Strategy for Combating Money Laundering and Terrorist Financing for the period 2020-2024.¹³ When it comes to the degree of compliance of Serbia with FATF recommendations, the Council of Europe Committee Moneyval

¹² *Financial Crime Investigation Strategy for the period 2015-2016*, Official Gazette of the Republic of Serbia, No. 43/2015

¹³ *National Strategy for Combating Money Laundering and Terrorist Financing for the period 2020-2024*, Official Gazette of the Republic of Serbia, No. 14/2020

published a report in which it pointed out the improvement of Serbia's position in the fight against this form of the crime due to fulfilment of FATF recommendations. Namely, Serbia has fully complied with 5 of the 40 recommendations, it is assessed as "largely compliant" with 31 recommendations, while the situation with recommendations 22, 23, 28 and 40 was assessed as partially compliant.

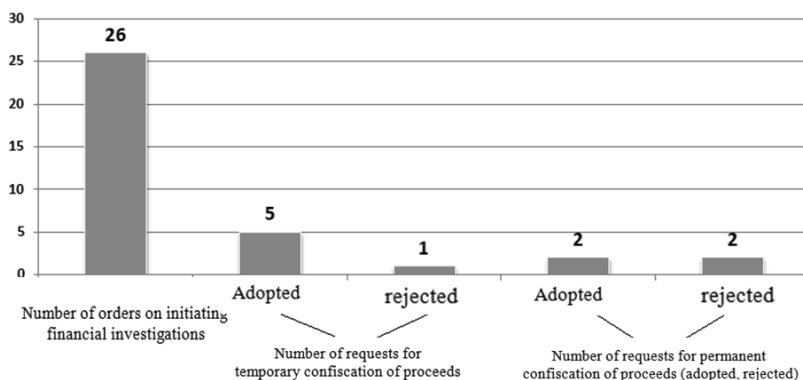
Graph 1 – Report of the Council of Europe Committee Moneyval on improving Serbia's position in the fight against money laundering and terrorist financing due to the fulfilment of FATF recommendations.¹⁴

In addition to Serbia's compliance with European standards, the importance of conducting financial investigations as an important instrument for detecting and proving illegally obtained property is legally and politically justified for several reasons, and Serbia has taken a significant step to create opportunities for undertaking financial investigations by the adoption of LSCPC. Also, adequacy of Serbia's response to the European Commission's requests to make sure that the institutional framework allows for efficient temporary and permanent

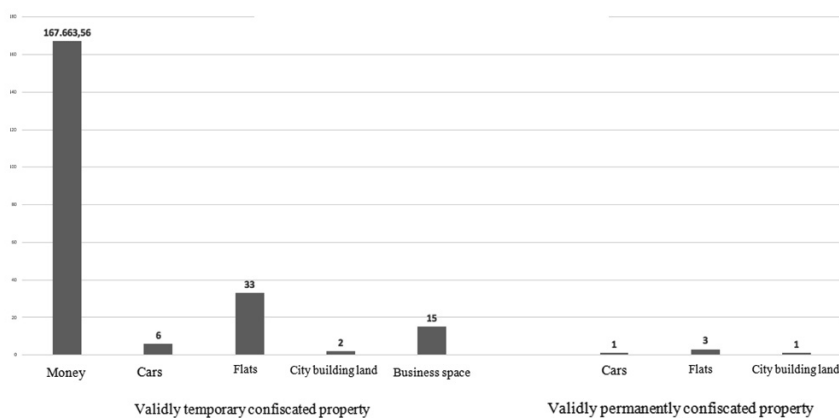
¹⁴ Source: Moneyval Annual Report, <https://rm.coe.int/moneyval-annual-report-2019/1680a07d48>, accessed 11.12.2021. year

confiscation and management of proceeds from crime, which would lead to more confiscation cases (point 2.3.5 of the AC23), can best be seen through the adoption of the above legal text, relevant bylaws, but also the previously mentioned strategic documents as a significant step of modernization and the European approach of Serbia in an efficient fight against contemporary forms of crime. Accordingly, the European Commission, in addition to the need to enact the LSCPC in order to improve efficiency, based on EU Directive 2014/42¹⁵, recommended the adoption of appropriate bylaws that will be in charge of keeping records, manner of management of confiscated property and valuation (item 2.3.5.2 of the AC 23). We can see that, accordingly the recommendations of the European Commission, strengthening the capacity of specialized state authorities responsible for conducting more efficient financial investigations is one of key instruments of adequacy of the state response to this form of crime. Also, the new LSCPC, together with other legal texts, enables the realization of most of the principles set out in the AC, ratified international documents, strategic goals of more efficient fight against organized crime. Together with the adequacy of legal norm, the mutual relationship of the subjects of detection, proof and prosecution of criminal acts of this form of crime, the adequate application of the legal norm is one of the key instruments for implementation of international standards. Accordingly, the positive effects of the new legal texts can best be observed through the statistical indicators of the submitted orders on initiating financial investigations, the statistical indicators of requests for temporary confiscation of assets and permanent confiscation of illegal assets, validly temporary and permanent confiscated assets by the Prosecutor's Office for Organized Crime (POOC) in 2019.

¹⁵ Directive (EU) 2014/42 of the European Parliament and the Council of 3 April 2014 on the freezing and confiscation of instrumentalities and proceeds of crime in the European Union, *Official Journal of the European Union*, L 127, 29 April 2014. <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/?uri=CELEX%3A32014L0042>, accessed 11. 12. 2021. year

Graph 2 - Statistical indicators of the submitted orders on initiating financial investigations, requests for temporary confiscation of assets and permanent confiscation of illegal assets, data for 2019¹⁶

Graph 3- Statistical indicators of the validly temporarily and permanently confiscated assets, data for 2019

Accordingly, the previously presented statistical indicators, we can see that new legal texts have given positive results in terms of increasing the efficiency of financial investigations, i.e., harmonization of criminal policy of legislator and policies of entities applying the relevant norm of criminal legislation.

¹⁶ Source for the graphics 2, 3, 4, 5, 6, 7, 8, 9, 10, 11: The Report of the Republic Public Prosecutor's Office

Serbia's cooperation with European agencies in combating organized crime and reforming the normative framework

As regards combating organized crime and reforming normative framework of Serbia and cooperation with European agencies, the AC 23 and AC 24 are of special importance.¹⁷ Namely, the mentioned Action Plans highlight the recommendations of the European Commission regarding the reform of legal texts, cooperation with European agencies, with the aim of more efficient proof and prosecution of criminal offences of organized crime and other extremely serious crimes (Đokić, Čvorović 2019: 1035) which are the subject of interest of European agencies. Regarding the need to reform legal texts in order to more effectively combat organized crime, the European Commission, among other things, especially emphasized the importance of reforming the Criminal Procedure Code (CPC), which was highlighted in the AC 23 and the Law on Organization and Jurisdiction of State Authorities in Suppression of Organized Crime, Terrorism and Corruption¹⁸ (LOJSASOC) within the AC 23 and AC 24. Namely, by attaching importance to the reforms of the CPC and LOJSASOC as *lex specialis*, the European Union once again pointed out the need to find adequate instruments of state response to contemporary forms of crime, emphasizing as the key reform of regulatory frameworks and international cooperation between countries, both within the EU and with third countries. In the process of reforming the previously presented legal texts, Serbia is facing serious challenges, in order to successfully respond to the requirements of the European Commission, and on the other hand to increase the degree of efficiency in detecting and proving organized crime (Mijalković et al., 2019b).

Namely, observed from the aspect of realization of preventive and repressive aspect of criminal policy of organized crime, in the AC 23 within segments of justice, fight against corruption and fundamental rights, certain recommendations, impact indicators and final results are given when it comes to the field of more successful legal response in the fight against this form of crime.

Accordingly, within the framework of justice and fundamental rights, there are procedural guarantees for more efficient fight against organized

¹⁷ *Action Plan for Chapter 24*. <https://media.cpes.org.rs/2020/09/Akcioni-plan-PG-24.pdf>, accessed 15. 12. 2021. year

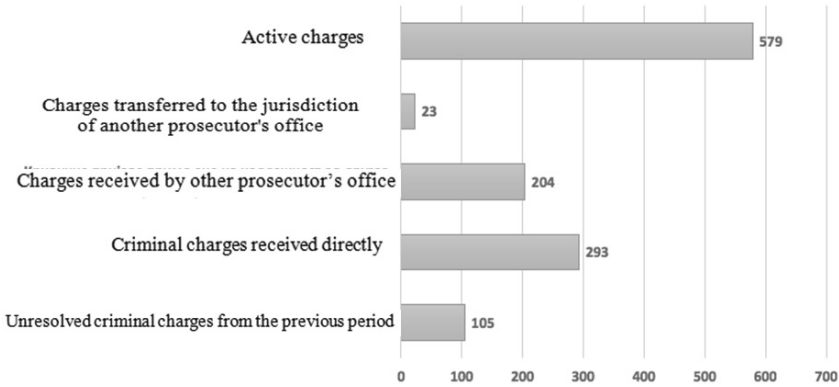
¹⁸ *Law on Organization and Jurisdiction of State Authorities in Suppression of Organized Crime, Terrorism and Corruption*, Official Gazette of the Republic of Serbia, No. 94/2016

crime, which primarily include amendments to the CPC, establishment of an adequate monitoring mechanism over the implementation of the CPC and harmonization of the CPC with European standards. Namely, the CPC as a key instrument of combating organized crime, through provisions on special evidentiary actions, special conditions for examination of witnesses and experts, time determinants of actions in cases of organized crime, contributes to more efficient fight, but also raises the issue of adequate monitoring mechanism. These facts are especially important in relation to the changes that occurred with adoption of the new CPC, primarily the introduction of prosecutorial investigation (Čvorović, 2019; Čvorović, Vince, 2020) and the efficiency of criminal proceedings (Mijalković et al., 2019c). In line with the above, the reports forwarded to the European Commission for 2018 and 2019 indicate that the efficiency of criminal proceedings has increased in general, including criminal proceedings for organized crime, and that most criminal proceedings have ended by applying the principle of opportunity and plea agreement.

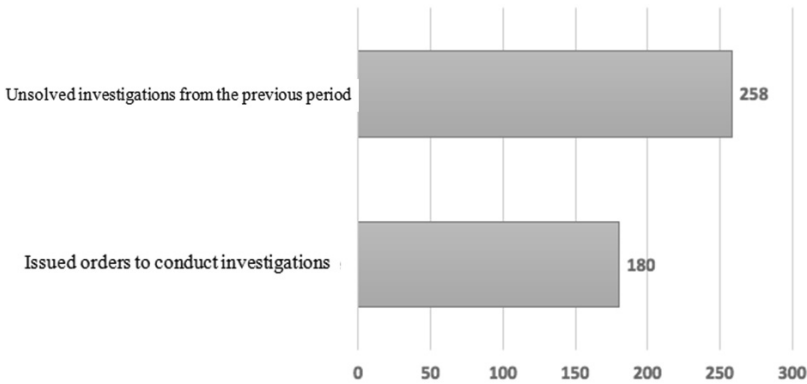
In addition to the reform of the CPC, the European Commission highlighted the need to reform the Law on the Organization and Competences of State Authorities in Suppression of Organized Crime, Corruption and Other Extremely Serious Crimes as priority activities of Serbia's criminal law response to the fight against organized crime¹⁹ within the AC 23 and the AC 24. Accordingly, Serbia has successfully responded to the requests of the European Commission and passed a new LOJSASOC (point 2.3.2.2 of the AC 23). Namely, a large number of recommendations from the AC 23 relate to ensuring independent, effective and specialized bodies (point 2.3.2 of the AC 23) for prosecuting crimes of organized crime, corruption, strengthening independence measures, but also a proactive approach when it comes to improving cooperation and exchange of information between specialized bodies, better interconnection of databases, etc. In the new legal text of the LOCSACOCTC, the recommendations from the Action Plan (point 2.3.2.4 of the AC 23) have been implemented by introducing the Financial Forensics Service (Article 19 of the LOCSACOCTC), liaison officer (Article 20 of the LOCSACOCTC) and establishing task forces (Article 21 of the LOCSACOCTC).

¹⁹ *Law on the Organization and Competences of State Authorities in Suppression of Organized Crime, Corruption and Other Extremely Serious Crimes*, Official Gazette of the Republic of Serbia, No. 42/2002, 27/2003, 39/2003, 67/2003, 29/2004, 58/2004 – separate law, 45/2005, 61/2005

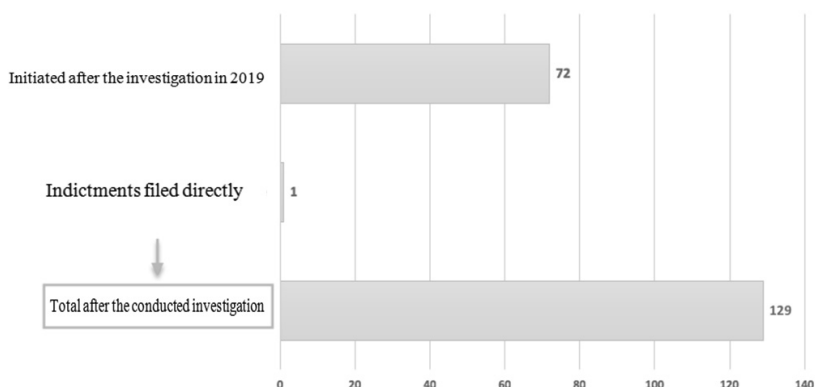
Efficiency as an international standard of the previously mentioned specialized bodies can be best seen through the total number of filed criminal charges, initiated investigations and indictments filed by the POOC for 2019.

Graph 4- Criminal charges in 2019 in relation to the number of people against whom they are charged

Graph 5- Investigations in 2019 in relation to the number of persons against whom they are charged

Graph 6- Indictments filed in 2019 in relation to the number of persons against whom they were initiated

The presented statistical indicators indicate the efficiency of the actions of specialized bodies and that new legal text achieves positive results in practical application.

We can see that the suppression of the aforementioned criminal offences of organized crime is one of the priorities of the EU's security policy, which is envisaged within the third pillar of the EU under former name of cooperation in justice and internal affairs (then Title VI of the Treaty on European Union, TEU). Later, the Treaty of Lisbon provided for within the third pillar of the EU, in the Treaty on the Functioning of the European Union (TFEU), to add "Area of Freedom, Security and Justice" instead of the previous title, consisting of five chapters. The Area of Freedom, Justice and Security is regulated by Articles 67-89 of the TFEU.²⁰ Through these provisions, the European Union emphasized the need to respect fundamental rights and different legal systems, as well as the traditions of the Member States (Article 67 of the TFEU). As priority goals, the European Union envisages ensuring a high level of security through measures to prevent and fight crime, racism and xenophobia and through measures for coordination between police and judicial authorities (Article 67, para 3 of the TFEU). Also, the Treaty of Amsterdam recognized the need to achieve a higher level of protection

²⁰ *Consolidated Version of the Treaty on the Functioning of the European Union*. 2012. Official Journal of the European Union, C 326, October 26. <http://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/PDF/?uri=CELEX:12012E/TXT&from=EN>. Accessed 15. 12. 2021. year

of European Union citizens, strengthening and improving cooperation between the police and judicial authorities, emphasizing a more efficiently fight against organized crime, drug and arms smuggling, etc. Accordingly, at the European Council in Tampere in October 1999 an action plan in the field of police and judicial cooperation in relation to criminal offenses was adopted. The mentioned Action Plan envisaged, the formation of joint investigation teams, the establishment of a European Agency for Cooperation with the aim to more efficiently detect, proof and prosecute of organized crime, but also harmonization of the national framework of Member States in terms of minimum standards in the field of criminal legal response to contemporary crime. The EU requires the establishment of minimum standards and harmonization of normative frameworks with the European *acquis* not only from the Member States, but also from the states which are still not the members of the EU, including Serbia. When it comes to the analytical review of the harmonization of Serbian legislation with the *acquis communautaire* and standards of the EU in the field of justice, freedom and security, Serbia received on July 25, 2014 the Screening Report for Negotiating Chapter 24²¹: justice, freedom and security. In response to the recommendations of the Screening Report, Serbia has developed and adopted an AC 24, which was adopted by the Government of the RS on April 27, 2016. Activities envisaged in the AC 24 in order to meet recommendations of the European Commission include twelve sub-areas: asylum, migration, visas, external borders and the Schengen *acquis*, combating organized crime, combating drug abuse, combating trafficking in human beings, combating terrorism, judicial cooperation in civil and economic affairs, judicial cooperation in criminal matters, police cooperation and customs cooperation.

The goal of realization of the mentioned activities and reaching the degree of harmonization with European *acquis* is greater security of citizens, more efficient suppression of organized crime, but also more intensive cooperation between non-Member States with the EU in the field of international legal assistance in criminal matters (ILACM). Namely, international cooperation in field of justice and internal affairs realizes the effective implementation of the policy of the EU which is increasingly taking on elements of supranationalism and taking precedence over interstateness. With reference to ILACM

21 *Screening Report for Negotiating Chapter 24*. https://www.mei.gov.rs/upload/documents/skrining/izvestaj_pg_24_16.pdf, accessed 15. 12. 2021. year

and implementation of activities envisaged by the AC 24, the Republic Public Prosecutor's Office (RPPO) continues to actively participate with other competent bodies, especially in the segment of more efficient fight against organized crime. Among more important, if not the most important instruments of the efficiency of the criminal policy, is the cooperation of the RPPO with European Agencies, primarily Eurojust, the European Judicial Network (EJN), the European Public Prosecutor's Office (EPPO) and the formation of joint investigation teams. Accordingly, the representative of the RPPO, Department for International Cooperation achieves significant results in the field of international cooperation and assistance in criminal matters, which is confirmed by statistical indicators of activities undertaken in 2019, 2018 and 2017, which strengthens the capacity of the competent public prosecutor's office in combating organized crime and meeting EU standards. When it comes to cooperation between the RPPO and Eurojust, it should be noted that it was formalized by signing a cooperation agreement in 2019, which significantly strengthened capacities in the fight against organized crime, but also that before the agreement Serbia cooperated intensively with Eurojust on the basis of ratified international documents. By signing the agreement, more efficient cooperation was achieved. The EU responded to the shortcomings of judicial cooperation in criminal matters and the growing threat of organized crime that transcends national boundaries with the establishment of Eurojust by a 2001 Council decision. Accordingly, the objectives of Eurojust are more efficient coordination of investigations and conducting criminal proceedings between specialized bodies within the framework of the Member States of the EU, but also cooperation with third countries. Namely, formation of Eurojust enabled national authorities to communicate directly with representatives in the Eurojust collegium, thus bypassing the most intensive mechanism of international cooperation between countries in combating organized crime through ratified international documents, the ministries of justice and thus the principle of supranationalism provides faster exchange of information between stakeholders and strengthening relations with partners and third countries, including Serbia. Strengthening of Eurojust's mechanisms with the aim of more efficient suppression of organized crime and other extremely serious crimes is also taking place through intensive cooperation of Eurojust with other European Union agencies, which is yet another indicator of exceptional activity of the competent body in order to exchange judicial data more efficiently, and Serbia cooperates with them as well.

In accordance with that, Eurojust cooperates with the EPPO, OLAF, Europol, Frontex, CEPOL, the European Network for Judicial Cooperation and others. As regards criminal offenses under the jurisdiction of Eurojust, the following are foreseen: organized crime, criminal offenses against children, high-tech crime, drug trafficking, economic crime, human trafficking, money laundering, criminal offenses affecting the financial interests of the European Union.²² When it comes to criminal offences affecting the financial interests of the European Union, Eurojust cooperates most intensively with OLAF and the EPPO, which is expected to be even more active in the future. To be able to more efficiently prove and prosecute these crimes in the national frameworks of Member States and third countries, Eurojust uses adequate judicial instruments such as: European arrest warrant, European investigation warrant, formation of joint investigation teams, extradition, special investigative measures, etc. We can see that Serbia, when it comes to these judicial instruments, takes an active part in international cooperation through ratified international documents, primarily the European Convention on Mutual Assistance in Criminal Matters (ECMACM).²³, European Convention on Extradition (ECE)²⁴ and UN Convention against Transnational Organized Crime and additional protocols²⁵ and at the moment has signed agreements with 17 Member States of the EU.²⁶

As it was pointed out, the cooperation between Serbia and Eurojust was formalized by signing an agreement in 2019, but intensive cooperation existed even before the conclusion of the agreement based on concluded bilateral agreements, ratified ECMACM and other additional protocol²⁷ etc. In accordance with that, Serbia in 2019 achieved effective cooperation with Eurojust with regard to 36 requests

²² Eurojust is European Union Agency for Criminal Justice Cooperation. 1999. "States and Partners". Accessed 2021. <https://www.eurojust.europa.eu/>

²³ *European Convention on Mutual Assistance in Criminal Matters*, Official Gazette of the FRY - International Agreements, No. 10/2001

²⁴ *European Convention on Extradition*, Official Gazette of the FRY - International Agreements, No. 10/2001

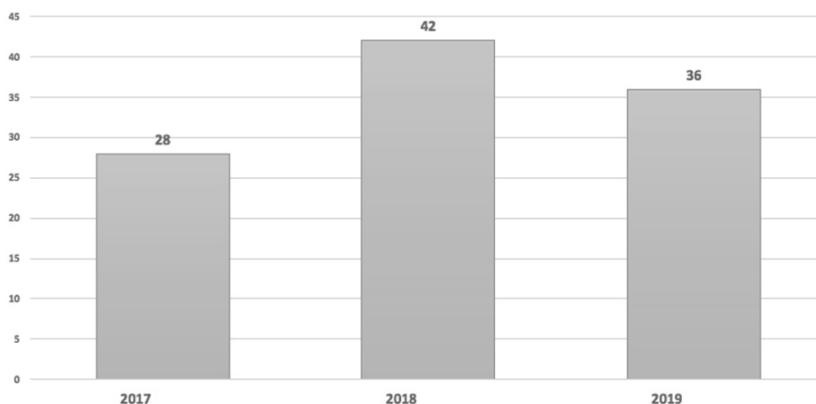
²⁵ *UN Conventions against Transnational Organized Crime with additional protocols*, Official Gazette of the FRY - International Agreements, No. 6/2001

²⁶ Ministry of Justice. 2021. "Bilateral agreements in criminal matters" mpravde.gov.rs/sr/tekst/25262/bilateralni-sporazumi-u-krivicnim-stvarima-.php, accessed 11. 12. 2021. year

²⁷ *European Convention on Mutual Assistance in Criminal Matters and other additional protocols*, Official Gazette of Serbia and Montenegro - International Agreements, No. 2/2006

for assistance received but also sent to Eurojust. Also, according to the scope of cooperation and the number of cases in 2019, Serbia is in the fourth place of non-member countries that it shares with Norway, behind Switzerland, Ukraine and the United States, whereas representatives of the PPO in 2019 participated in four coordination meetings within Eurojust. A representative of the special department for international cooperation and legal assistance of the RPPO is envisaged for cooperation with Eurojust, and the liaison prosecutor was elected in 2020 as the contact point of Serbia within Eurojust and a liaison officer has been appointed within Eurojust.

Cooperation between Eurojust and Serbia was intensive both in 2018 and in 2017, when Serbia in 2018 achieved effective cooperation with Eurojust in terms of 42 requests for assistance received, but also sent to Eurojust and was in the second place in terms of scope of cooperation of non-member countries, behind Switzerland, while in 2017 Serbia achieved effective cooperation with Eurojust regarding 28 requests.

Graph 7- Cooperation between Serbia and Eurojust – received and sent requests

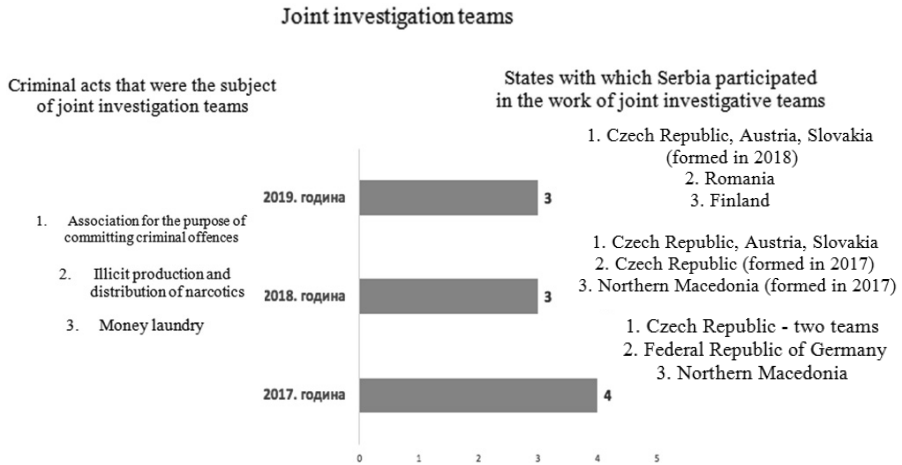
While on the subject, the importance of the efficiency of judicial cooperation in criminal matters and the establishment of an agency that would contribute to establishment of simpler cooperation between the judicial bodies of two or more member states was recognized in 1998 when the EJM was set up, which, with the establishment of Eurojust, is perceived more as a body assisting Eurojust. Each Member State has its representatives in the EJM marked as contact persons, and they

are also appointed by third countries, including Serbia. Namely, Serbia is intensively cooperating with the EJM, i.e., a representative of the Department for International Cooperation and Legal Assistance of the Republic Public Prosecutor's Office (DICLA) on the basis of confirmed international conventions, bilateral agreements, national legislation and memoranda of cooperation. In accordance with that, the representative of the DICLA in 2019 participated in the meeting of the EJM on judicial cooperation between the countries of the EU and the Western Balkans and in 2018 he participated at the meeting of contact points of the EJM on the topic of confiscation of property and financial investigations, where the contact person from Serbia informed the representatives of other countries about the legislative framework, results and experiences of Serbia in the process of more efficient financial investigations and organized crime. Also, intensive cooperation existed in 2017 when at the meeting they discussed the European Investigation Order, a European arrest warrant aimed at facilitating cooperation between EU Member States, third countries that would contribute to a more effective fight against transnational organized crime. Adding to this Eurojust and the EJM mechanisms for closer cooperation in judicial cooperation in criminal matters include the EPPO as the first supranational European body responsible for investigating and prosecuting crimes affecting the financial interests of the EU. Namely, proposal of the European Commission for the establishment of the EPPO did not initially receive approval from the Member States, considering the issue an extremely sensitive area of legal encroachment in national frameworks, but the Lisbon Treaty provided a legal basis for its establishment within Eurojust, but also a number of questions about its future functioning were thus raised. Namely, the issue of criminal offenses that will be the subject of the EPPO application of criminal procedure provisions, protection of fundamental rights, relations with national authorities are just some of the issues that must be resolved by increasing the efficiency of detecting and proving such offense by the EPPO but also more efficient cooperation with national authorities, which includes cooperation with Serbia. By the way, the Council of the European Union in 2020 appointed prosecutors of the EPPO and a Working Arrangement to facilitate cooperation between the EPPO and Eurojust²⁸ was concluded in February 2021

28 Working Arrangement between Eurojust and European Public's Prosecutor Office. 2021. <https://www.eurojust.europa.eu/eurojust-and-epo-sign-working-arrangement-facilitate-cooperation> , accessed 15. 12. 2021. year

which provides for, inter alia, the establishment of liaison teams to establish smooth cooperation, procedural guarantees, active participation in meetings, seminars and staff training, data protection through close cooperation with the European Data Protection Supervisor, etc. (Article 9, 10, 12, 13, 18 of the Working arrangement). It is also important that the EPPO started working on 1 June 2021 within operational activities and that in the future through practical results of actions will provide answers to a number of questions that were the subject of analysis by the scientific and professional public. Also, during the visit of the representative of the RPPO to the newly elected Prosecutor of the EPPO Laura Kovesi in 2019, Serbia expressed full readiness to cooperate with the European Union Agency in charge of investigation, prosecution and bringing to judgement criminal acts concerning the financial interests of the EU and it did the same in 2018 when the RPPO participated as an observer in an important conference on the EPPO. Besides Serbia's cooperation with these European agencies, more efficient detection and proving of criminal offences of organized crime and other extremely serious crimes can hardly be imagined without the formation of joint investigation teams, which was recognized at the 1999 Tampere session through the adopted action plan in the field of police and judicial cooperation in relation to criminal offenses. Joint investigation teams are made up of investigators and representatives of the judiciary of two or more states with precisely defined rights and powers with the aim of more efficiently combating transnational organized crime. The formation of joint investigation teams between Serbia and other countries is based on bilateral agreements that take precedence over the national framework, i.e., the Law on International Legal Assistance in Criminal Matters (LILACM). Serbia participated in three joint investigation teams in 2019, of which the POOC is a member. Namely, one was formed in 2018 with the Czech Republic, Austria and Slovakia for criminal offences of forming criminal association for the purpose of committing criminal offenses, illicit production and distribution of narcotics and money laundering for a period of two years. In 2019 one research team was formed with Romania and one with Finland with the aim of efficiently detecting and proving criminal acts of association for the purpose of committing criminal acts and illicit production and distribution of narcotics. In addition to the investigative team formed in 2018, POOC operated two other joint investigative teams formed in 2017 - one with the Czech Republic and one with the Republic of Macedonia.

In both cases they dealt with criminal acts of association for the purpose of committing criminal acts and illicit production and distribution of narcotics. In addition to the formation of two investigative teams in 2017, POOC participated in work of two other joint investigative teams formed in 2015 with the Czech Republic and the Federal Republic of Germany.

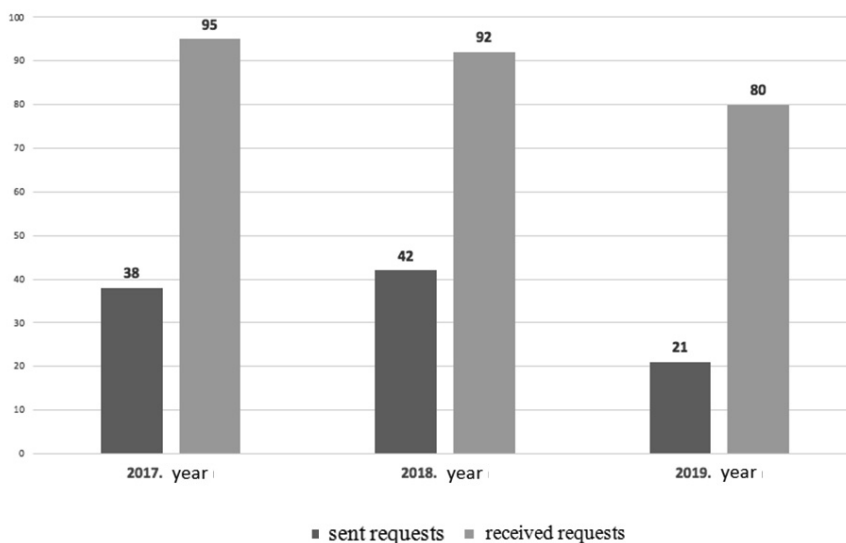

Graph 8- Joint investigation teams

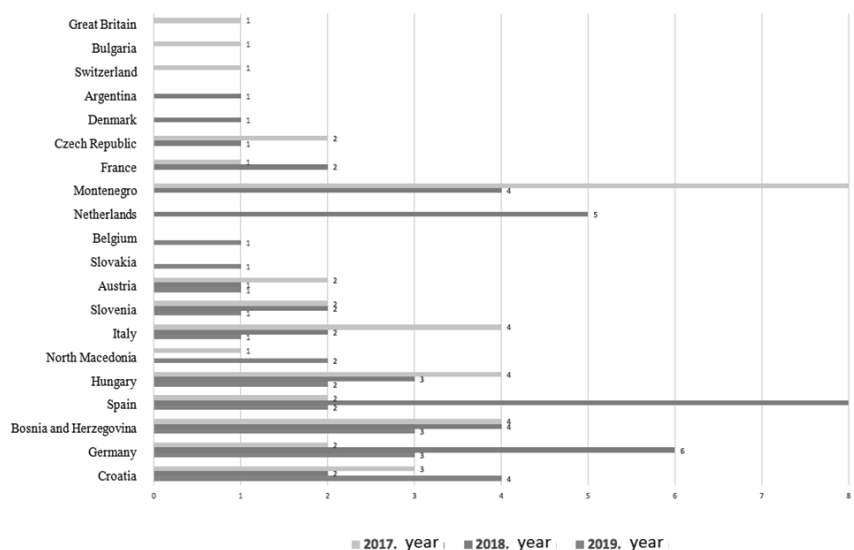
Besides cooperation with European agencies when it comes to efficiently combating organized crime, it is important to emphasize Serbia's activities in providing international legal assistance within the POOC, which is important in implementing criminal policy but also considering the relationship between principles of supranationalism and interstatehood as key factors for suppression of organized crime. Namely, the POOC in 2019 received 80 requests for international legal assistance were submitted, while the POOC sent 21 requests for international legal assistance, of which 9 were sent directly to the competent judicial body, and three both directly and through the Ministry of Justice. Requests were most often sent to the competent authorities in Croatia, Germany, Bosnia and Herzegovina, Spain, Hungary and Northern Macedonia, and one request each was sent to the competent judicial authorities in Italy, Slovenia, Austria, Slovakia and Belgium. Accordingly with the goals of international cooperation in criminal matters, the subject of the request most often referred to the submission of evidence, files or documents, examination of witnesses, application of secret surveillance

of communication, secret monitoring and recording and 1 request for hiring an undercover investigator. It should be noted that there were no requests for international legal assistance in the proceedings for the crime of money laundering. When it comes to 2018, 92 requests for international legal assistance were sent to the POOC, while this office sent 42 requests for international legal assistance, of which 34 were sent directly to the competent judicial body and 6 through the Ministry of Justice. Requests for international legal assistance were most often sent to the competent authorities in Spain 8, Germany 6, the Netherlands 5, Montenegro 4, Bosnia and Herzegovina 4, Hungary 3, Italy, Croatia, Slovenia and France 2 each and 1 to the Czech Republic, Denmark, Austria and Argentina. The subject of the request most often referred to the submission of evidence, files or documents 10, examination of witnesses 2, search of premises 8, application of secret surveillance of communications 10, secret surveillance and recording 8, two direct pieces of information were submitted without prior request and three requests were submitted that relate to the finding of proceeds from crime. When it comes to 2017, 95 requests for international legal assistance were sent to the POOC, while the POOC sent 38 requests for international legal assistance, of which 26 were sent directly to the competent judicial body, 6 directly and through the Ministry of Justice, while 12 requests were sent only through the Ministry of Justice, the Sector for International Legal Aid, the Department for International Legal Aid. Serbia most often addressed requests to the competent authorities in Montenegro 8, Bosnia and Herzegovina 4, Hungary 4, Italy 4, Croatia 3, two requests were sent to the competent authorities in Austria, Germany, Spain, Slovenia and the Czech Republic and one request each was sent to the competent authorities in France, Macedonia, Switzerland, Bulgaria and Great Britain. The subject of the request in most cases was the exchange of information and delivery of letters and cases related to criminal proceedings in the requesting state 22, examination of witnesses 5, verification of accounts and suspicious transactions 3, search of premises 1, application of secret communication surveillance 5, secret surveillance and recordings 4 and three immediate pieces of information were provided without prior request.

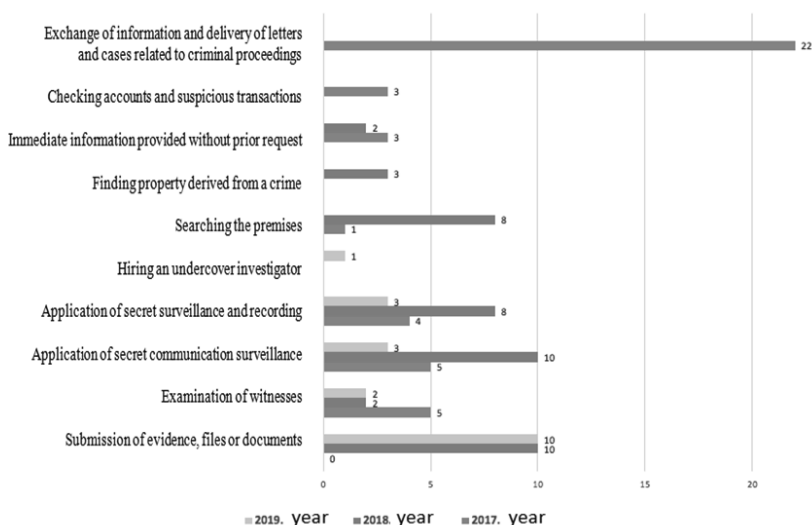
Suppression Of Organized Crime and Serbia's Accession to the European Union

Graph 9- Prosecutor's Office for Organized Crime - received and sent requests for international legal assistance

Graph 10- Request for international legal assistance - countries addressed by Serbia

Graph 11- The subject of international legal assistance - the number and type of action regarding which Serbia addressed to another country

In accordance with the above statistical indicators and Serbia's international cooperation with other countries and with European agencies, which is increasingly adopting the principle of supranationalism, we can see Serbia's readiness to more effectively combat contemporary crime and that Serbia has largely met European Commission requirements for compliance of normative framework of Serbia with the *acquis communautaire* of the EU, but also increasing degree of efficiency in detecting and proving organized crime.

Conclusion

Essential explanations of the new legal solutions for more efficient fight against organized crime, as well as of legal, political and procedural reasons for which they were established, indicate that a number of legal solutions are in the function of increasing efficiency as an international legal standard. In accordance with that, Serbia has improved the normative framework on the European path through new legal texts, strategic documents, which represents another step forward in the process of reforming criminal procedure legislation and more

efficient suppression of organized crime. Also, by standardizing the instruments for the realization of the efficiency of criminal proceedings for organized crime, Serbia has harmonized the legal system with the European acquis, tendencies present in contemporary science of criminal procedure law and with solutions present in contemporary, comparative criminal procedure legislation. Positive aspects of improving normative framework of Serbia do not mean that the process of reforming the normative framework of Serbia is over and that the standards of the European Union have been fully met. On the contrary, it is important to continue the work on this reform, especially bearing in mind fact that the realization of several factors contributes to increasing the efficiency of detecting, proving organized crime and that the best legal solutions do not give a good effect in practice, without appropriate social, cultural, political and general normative environment.

Literature

1. *Action Plan for Chapter 23*. <http://www.mpravde.gov.rs/files/Akcioni%20plan%20PG%2023.pdf>, accessed 10. 12. 2021. year
2. *Action Plan for Chapter 24*. <https://media.cpes.org.rs/2020/09/Akcioni-plan-PG-24.pdf>, accessed 15. 12. 2021. year
3. Bejatović, S. (2014). *Several reasons necessity of continuing work on the reform of criminal procedural legislation of Serbia*, In Conference proceedings "Reform of the criminal law", Association of Public Prosecutors and Deputy Public Prosecutors of Serbia, Belgrade, pp. 87- 114
4. Čvorović, D., Vince, V. (2020). *Az ügyészség és a rendőrség viszonyának reformja a szerb büntetőeljárás törvényben. ÜGYÉSZEK LAPJA (1217-7059) 27 (2- 3): 97-109*
5. Čvorović, D. (2019). *Public Prosecutor as a Subject for the Protection of Fundamental Rights And Freedom in The Criminal Procedural Legislation Of The Republic Of Serbia*, In Conference proceedings " *юриспруденція в сучасному інформаційному просторі* ", Національний авіаційний університет, Kiev, pp. 270- 273
6. *Criminal Code*, Official Gazette of the Republic of Serbia, No. 85/2005,88/2005, 107/2005,72/2009, 111/2009, 121/2012, 104 /2013,108 /2014, 94/2016 and 35 /2019
7. *Criminal Procedure Code*, Official Gazette of the Republic of Serbia, No.72/11, 101/11, 121/12, 32/13, 55/14 and 35/2019.

8. *Consolidated Version of the Treaty on the Functioning of the European Union*. 2012. Official Journal of the European Union, C 326, October 26. <http://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/PDF/?uri=CELEX:12012E/TXT&from=EN>. Accessed 15. 12. 2021. year
9. *Data Secrecy Law*, Official Gazette of the Republic of Serbia, No.104/2009
10. Đokić, I., Čvorović, D. (2019). Forming a group for the purpose of committing criminal offences as a modern threat to a democratic society- new challenges in the process of accession of the Republic of Serbia to the European Union. *Теме*. 63(4): 1029-1044.
11. *Directive (EU) 2014/42 of the European Parliament and the Council of 3 April 2014 on the freezing and confiscation of instrumentalities and proceeds of crime in the European Union*, Official Journal of the European Union, L 127, 29. April 2014. <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/?uri=CELEX%3A32014L0042>, accessed 11. 12. 2021. year
12. *European Convention on Mutual Assistance in Criminal Matters*, Official Gazette of the FRY - International Agreements, No. 10/2001
13. *European Convention on Extradition*, Official Gazette of the FRY - International Agreements, No. 10/2001
14. Eurojust is European Union Agency for Criminal Justice Cooperation. 1999. " States and Partners ". Accessed 2021. <https://www.eurojust.europa.eu/>
15. *European Convention on Mutual Assistance in Criminal Matters and other additional protocols*, Official Gazette of Serbia and Montenegro - International Agreements, No. 2/2006
16. *Financial Action Task Force*. <https://www.fatf-gafi.org/media/fatf/documents/recommendations/pdfs/FATF%20Recommendations%202012.pdf>, Accessed 10. 12. 2021. year
17. *Financial Crime Investigation Strategy for the period 2015-2016*, Official Gazette of the Republic of Serbia, No. 43/2015
18. *Law on Seizure and Confiscation of the Proceeds form Crime*, Official Gazette of the Republic of Serbia, No. 32/2013, 94/2016 and 35/2019
19. *Law on Financing Political Activities*, Official Gazette of the Republic of Serbia, No.43/2011, 123/2014 and 88/2019
20. *Law on Prevention of Corruption*, Official Gazette of the Republic of Serbia, No.35/2019, 88/2019
21. *Law on Organization and Jurisdiction of State Authorities in Suppression of Organized Crime, Terrorism and Corruption*, Official Gazette of the Republic of Serbia, No. 94/2016

22. *Law on the Organization and Competences of State Authorities in Suppression of Organized Crime, Corruption and Other Extremely Serious Crimes*, Official Gazette of the Republic of Serbia, No. 42/2002, 27/2003, 3619/2003, 67/2003, 29/2004, 58/2004 – separate law, 45/2005, 61/2005
23. *Law on Ratification of the Convention on Laundering, Search, Seizure and Confiscation of the Proceeds from Crime*, Official Gazette of the FRY - International Agreements, No. 07/02 and Official Gazette of Serbia and Montenegro - International Agreements, No. 18/05
24. *Law on Ratification of the Criminal Law Convention on the Suppression of Corruption*, Official Gazette of the FRY - International Agreements , No. 02/02 and Official Gazette of Serbia and Montenegro - International Agreements, No. 18/05
25. *Law on Ratification of the International Convention for the Suppression of the Financing of Terrorism*, Official Gazette of the FRY - International Agreements, No. 07/02
26. *Law on Ratification of United Nations Convention against Transnational Organized Crime and Additional Protocols*, Official Gazette of the FRY - International Agreements, No. 06/01
27. *Law on Ratification of the United Nations Convention against Corruption*, Official Gazette of Serbia and Montenegro - International Agreements, No. 12/05
28. Mijalkovic, S., Cvorovic, D., Turanjanin, V. (2019a). *Efficiency of Criminal Proceedings in Corruptive Criminal Offences in The Republic of Serbia – New Challenges*, In Conference proceedings “ Keeping Pace with Security Challenges – Where Do We Stand”, Ministry of the Interior of the Republic of Croatia – Police Academy, Zagreb, pp. 389- 402
29. Mijalkovic, S., Cvorovic, D., Turanjanin, V. (2019b). *New Criminal Legal Challenges in Combating Organized Crime and Terrorism in the Republic of Serbia – A Big Step Forward*, In Conference proceedings “The Great Powers Influence on the Security of Small States” , North Macedonia, pp. 50–63
30. Mijalkovic, S., Cvorovic, D., Turanjanin, V. (2019c). *Efficiency as an International Standard in Criminal Procedural Legislation of the Republic of Serbia- Toward European Union*, In Conference proceedings “ Towards a better future: Democracy, EU Integration and Criminal Justice”, Faculty of Law, “ St. Kliment Ohridski ” University, Bitola, pp. 134- 147

31. Ministry of Justice. 2021. "Bilateral agreements in criminal matters" mpravde.gov.rs/sr/tekst/25262/bilateralni-sporazumi-u-krivicnim-stvarima-.php, accessed 11. 12. 2021. year
32. Moneyval annual report. <https://rm.coe.int/moneyval-annual-report-2019/1680a07d48>, accessed 11. 12. 2021. year
33. *National Strategy for Combating Money Laundering and Terrorist Financing for the period 2020-2024*, Official Gazette of the Republic of Serbia, No. 14/2020
34. Skulic, M. (2014a). *Misconception and numerous technical error of the new code of criminal procedure - What next and how to reform the Serbian reform process*, In Conference proceedings "Reform of the criminal law", Association of Public Prosecutors and Deputy Public Prosecutors of Serbia, Belgrade, pp. 23- 65
35. Škulić, M. (2014b). *Organizovani kriminalitet*. Faculty of Law, Belgrade
36. *Screening Report for Negotiating Chapter 23: Justice and Fundamental Rights*. https://www.mei.gov.rs/upload/documents/skrining/izvestaj_pg_23_16.pdf, accessed 10. 12. 2021. year
37. *Screening Report for Negotiating Chapter 24*: https://www.mei.gov.rs/upload/documents/skrining/izvestaj_pg_24_16.pdf, accessed 15. 12. 2021. year
38. *UN Conventions against Transnational Organized Crime with additional protocols*, Official Gazette of the FRY - International Agreements, No. 6/2001
39. Working Arrangement between Eurojust and European Public's Prosecutor Office. 2021. <https://www.eurojust.europa.eu/eurojust-and-eppo-sign-working-arrangement-facilitate-cooperation>, accessed 15. 12. 2021. year

Сузбијање организованог криминалитета и приступање Србије Европској унији

Апстракт: Борба против организованог криминалитета представља проактивну, стратешки орјентисану активност свих савремених, демократских држава, како унутар њених граница, тако и на међународном нивоу. Постављене границе ефикаснијег сузбијања најтежих кривичних дела представљају резултат активних реформи националних нормативних оквира, ратификованих међународних докумената, али и интензивне, професионалне сарадње између држава која се одвија на пољу откривања, сузбијања и процесуирања кривичних дела организованог криминалитета. Безбедносне претње, које су изузетно високог степена када су у питању кривична дела организованог криминалитета, тешко би се могле сузбијати без адекватне међународне сарадње демократских држава. Једна од земаља која активно учествује у међународној сарадњи, истичући сарадњу са европским агенцијама је Србија. Наиме, поставља се оправдано питање ефикасности сарадње Србије са европским агенцијама у сузбијању организованог криминалитета, усклађености националног оквира са европским тековинама, што представља и циљ истраживања у овом раду. У складу са тим, аутор кроз стручно-критичку анализу нормативних решења, резултата практичне примене и валидна теоријска гледишта, анализира предметну проблематику са следећих аспеката: прво, уводна разматрања; друго, ефикасност финансијских истрага и акциони план за поглавље 23; треће, сарадња Србије са европским агенцијама у сузбијање организованог криминала и реформа нормативног оквира; четврто, закључна разматрања

Кључне речи: Организовани криминал, Европске агенције, одузимање незаконито стечене имовине

Проф. др Ивана КРСТИЋ МИСТРИЦЕЛОВИЋ
Проф. др Драган МЛАЂАН
Криминалистичко-полицијски универзитет

ДОИ: 10.5937/bezbednost2201033K

УДК: 614.84(497.11)“18“

Оригинални научни рад

Примљен: 27. 12. 2021. године

Датум прихватања: 1. 4. 2022. године

Прописи о пожарној безбедности у Србији у првој половини XIX века

Апстракт: *Развој заштите од пожара и нормативно уобличавање ватрогасних и превентивних пожарних мера у српској држави изграђиваној у XIX веку одвијали су се у складу са општим друштвеним приликама и степеном достигнутог државноправног развитка. Пожарна безбедност у обновљеној Србији развијала се почев од искуствене заштите од пожара, кроз учење на пропустима и уоченим грешкама током пожара, преко настојања да се контролише примена ватре у занатским процесима у првој половини XIX века, до подизања грађевина припремљених за пожарни сценарио и стварања пожарних чета осамдесетих година XIX века. Имајући у виду да је пожарна безбедност у прошлости Србије тек спорадично истраживана, њено научно истраживање чини се оправданим. Због прописаног обима рада предмет истраживања ограничен је на нормативни ниво пожарне безбедности као истраживачког проблема. У раду је анализиран правни оквир пожарне безбедности у Србији у првој половини XIX века, са посебним освртом на прописе о гашењу пожара, одредбе о превенцији пожара и одредбе којима је санкционисано нарушавање пожарне безбедности. Истраживање пожарне безбедности у прошлости Србије с циљем да се о њој стекне сређено, систематизовано и проверено сазнање, подразумевало је систематско трагање за ваљаним чињеницама, њихову анализу, интерпретацију и*

уопштавање у циљу извођења општих законитости. Чињенице садржане у релативно малом броју секундарних извора провераване су упоређивањем са чињеницама прикупљеним из примарних извора, историјских докумената, применом историјског метода, док су као допунски коришћени метод анализе садржаја, догматско-правни и социолошки метод.

Кључне речи: *пожар, пожарна безбедност, пропис.*

Увод

Нововековна српска држава изграђивала се кроз борбу за национално и феудално ослобођење од Турака. Слабљење власти турских органа и упоредо стварање и јачање домаћих органа власти довело је до либерализације друштвеног живота и до миграција српског становништва из унутрашњости у вароши као трговачке и занатске центре. Нови варошани донели су са собом патријархалне обичаје, који су им служили као штит током дуготрајне владавине иноверних завојевача, а који су, будући дубоко укорењени у свести српског народа, пружали жилав отпор новим животним условима.

У првој половини XIX века долази до пораста броја становника у варошима. Они на уситњеним парцелама подижу збијене грађевине, куће које почињу богатије опремати намештајем и магазе и радионице у чаршији препуне разноврсног еспапа и занатских производа. Са порастом вредности имовине у варошима јача и свест о потреби њене боље заштите, нарочито од пожара. Ради тога и сами власници кућа и радњи почињу учити како се граде пећи и фуруне, како се чисте ложишта и димњаци, актуелизујући и код власти потребу унапређења пожарне безбедности у вароши. У томе је предњачио Београд, чији су еснафи сигнализирани кнезу Милошу на нужност организоване борбе против пожарне опасности. У недостатку професионалних пожарника, какви се током XVIII и у првој половини XIX века јављају у развијеним европским градовима, српске власти заштиту од пожара поверавају постојећим полицијским органима, пандурима и патролцијама. Потпуно необучени и у доброј мери и недисциплиновани, ови чувари јавног реда нису се показали ефикасним у ватрогаству, те надлежни државни органи прибегавају укључивању самог становништва у заштиту од пожара.

Устанички услови објективно нису погодновали систематском законодавном раду ни у области пожарне безбедности. По свој прилици се гашењу пожара приступало *ad hoc*, а одсуство претходно утврђених правила се изгледа покушало надоместити оснивањем једног осигуравајућег друштва за помоћ погорелцима. Правитељствујушчи совјет је на предлог Доситеја Обрадовића 1806. донео правилник према коме су чланови Друштва могли бити сви Срби кућевласници уз обавезан улог 1% од вредности куће у фонд Друштва који се користио искључиво за подизање нових кућа, а властима је наложено да поведу рачуна да се куће зидају „како ваља по немачком начину“ (Млађан et al., *Историја професионалне службе заштите од пожара у Београду, 1864–2004*, 2004: 6).

Од 1815. до 1830, за време прве владавине кнеза Милоша Обреновића, пожарна безбедност се развија у оквиру система дво-влашћа. Тада се у Србији, формално турској провинцији, фактички гради самоуправа, захваљујући умешности кнеза Милоша да од турских органа издејствује надлежности које преноси на домаће органе. Признат за врховног кнеза од Народне скупштине 1817, Милош је ранију изборност сеоских, кнежинских и нахијских кнезова као локалних старешина заменио њиховим постављењем, да би са оснивањем магистрата двадесетих година на те нахијске судове прешле судска функција и добар део извршне.¹

Након признања аутономије Србије 1830, у руке домаћих органа извршне власти, пре свега полицијских, прешло је и старање о пожарној безбедности, које је до краја Милошеве владавине у нормативном смислу било фокусирано на организацију гашења пожара. У уставобранитељском раздобљу прописују се и мере превенције пожара и санкције за нарушавање пожарне безбедности, које остају расуте у разним прописима јер је изостало јединствено нормирање пожарне безбедности.

Прописи о гашењу пожара у првој половини 19. века

Пожар који је почетком 1834. избио у Београду, а нарочито пожар у новембру исте године у Крагујевцу, указали су да је правно регулисање гашења пожара нужност. Кнез Милош је наложио попечитељу внутрених дела Ђорђу Протићу израду уредбе против по-

¹ Више о томе: М. Петровић, *Финансије и установе обновљене Србије*, I, Београд 1901, 63–64.

жара „да би се народ у таквом догађају бранити и распрострањење пожара препречити мого“². Протић је сачињену Уредбу противу пожара доставио кнезу Милошу,³ који ју је 7. новембра 1834. потврдио као Уредбу за гашење пожара.⁴ Та ће уредба остати на снази у Србији цео век, до доношења Закона о ватрогаству у Краљевини Југославији 1933.

Уредбом су у 17 чланова прописана правила о организацији гашења пожара, о превенцији пожара и о кажњавању виновника пожара и крадљиваца који дело крађе изврше за време пожара. У уводу је Протић изнео мотиве доношења Уредбе, истичући како Правитељство „за необходимо нужно судило је и противу пожара, свирјепог овог људи и имања њини упропаститеља и опустошитеља, уредбу учинити, уредбу велим, која по точном набљудавању свом могла би предупредити несрећне и многе бједе, које произилазе од пожара где уредбе нема, како такав утушити или распрострањење његово предупредити ваља“. Свестан појачаног пожарног ризика у насељима у којима су куће збијене, Протић истиче нужност „да се у свакој вароши, паланки и обшеству, где више кућа у близости има, уредбе заведу, по којима би се житељи, кад се пожар појави, управљати и наћи се могли, знајући сваки своју дужност и посо, шта му онда радити, чега се латити, и чим му се занимати ваља“.

Уредба најпре прописује обавезу надлежне месне власти да сразмерно укупном броју становника одреди мештане за гасиоце пожара и то „од 100 житеља ваља да се уреди, да између стотине четрдесеторица приправљени буду на 20 чаброва, десеторица да се одреде са кантама, седморица са лаким мердевинама, двадесеторица са сикирама, десеторица са чакљама, а остали са врећама“, а „где буде у коме месту число житеља веће, онде нека се према ономе числу по пропорцији на преднаведени начин исто разређење учини“. Затим је прописана и општа обавеза гашења пожара: „Остали пак, кои у горенаведени ред нису стављени, и во обште свака кућа, дужна је тамо, где се пожар појави, притећи, кои с бакрачем, кои с крчагом водом пуним; и макар каквим судом јачим, којим се вода сипати може, тако, да се онда нико безпослен не усуди бити“ (чл. 1).

2 Архив Србије (АС), Суд округа Крагујевачког, Деловодни протокол, Н^о7 од 5. јануара 1835.

3 АС, Кнежева канцеларија (КК), XX – 88.

4 Уредба за гашење пожара од 7. 11. 1834, Крагујевац 1834.

Сви гасиоци дужни су да чим се пожар појави „к месту оном, где се појави, сваки са одређеним себи орудијама тамо притеку; чаброноше с водом, канташи с кантама, мердевинари с мердевинама, сикираши са сикирама, чакљари с чакљама, врећари са врећама“ и свако треба да се „себи одређенога посла лати, и такав најревностније одправља“ (чл. 2). Прописане су и дужности сваке групе гасилаца. Чаброноше треба да „свагда и у свако доба чаброве своје заједно с чабрењацима у готовости имају, и да сваки свога друга зна, тако, како ће одма, како се где пожар појави, с чаброви к води отићи, чаброве своје напунити, и к месту пожара поитити, и тако непресјечно воду доносити, док се год пожар неугаси“ (чл. 3). Канташи треба да са својим кантама што пре дођу на место пожара „и чим вода доспе, да је с кантама заитају и на ватру бацају, ако је ватра низко, са земље, а ако је високо, они да се преко мердевина на грађевине пењу, и воду из канта на њу бацају“, настојећи „запаљену већ грађевину угасити, или, ако то бити неможе, барем сипањем воде забрањивати, да се пожар даље не распрострањава“. Очигледно упознат са пожарном опремом у развијеним европским државама, Протић наглашава да канте „ваља да буду лаке и удобне, да се из њи вода из чаброва заитати, и на ватру бацати може“ и препоручује: „Најбоље би било овакове из Немачке стране кожне, и нарочито овог посла ради начињене, добавити“ (чл. 4). Мердевинари треба да на месту пожара „онде, где се позову, да мердевине наместе, па преко њи ваља им и људе, којима је дужност на горећу грађевину пењати се, пуштати, и сами воду онамо, на крову гасећим ватру додавати, и празне канте натраг примати и заитачима давати их“. Мердевине треба да су лаке и величином прилагођене месним грађевинама, те „ако у месту има и низки и високи грађевина, ваља и мердевине разне висине устроити, и наредити, да једни буду дужни високе, а други низке мердевине имати“ (чл. 5). Чакљари су дужни да „пред ватром, а и из саме ватре незапаљену јошт јапију, и друге ствари да извлаче, притом и запаљену јапију да на чистину развлаче, и да се старају у пламену горећу грађевину, ако се она водом угасити не може, к земљи обаљивати и предупређивати, да се пожар даље не распрострањава“. Ако се пожар не би могао „другојачије утушити, док се покрај ње која стојећа грађевина не обори, онде ваља чакљари, заједно са сикирашима, да све своје силе употребе, да се иста грађевина што скорије развали, испред пожара уклони, и тако

се исти предупреди“. Чакље „ваља да буду гвоздене и на дугачко, но лако дрво посађене, како ће се с њима моћи из далека и лако из ватре којешта извучити“ (чл. 6). Дужност сикираша је да „ако се неможе запаљена грађевина водом угасити, да се старају развалити је“, као и да са чакљарима учествују у пресецању пожара које нареди месни старешина. Ако у месту има дунђера, њих као најспособније треба одређивати за сикираше, а „где њи не би било, онде ваља опет изабрати људе, кои су сикиром радити вешти“ (чл. 7). Врећари су били дужни „најпре да се постарају, из они грађевина, које су већ у пламену, а после тога и из они, које су у опасности запалити се, ствари износити и на безопасно место остављати ји“. У циљу спречавања могућих злоупотреба, за врећаре „ваља људе изабрати најпоштеније и најпоузданије, за кое је осведочено, да што прикрити неће“ (чл. 8). Координација и синхронизација биле су изузетно важне за ефикасност гашења пожара, те је прописано да за „сваку ову струку обранитеља ваља по једнога настојника одредити, а пред све вообште једнога, да би тако ствар поредочније ишла“ (чл. 9). Да би се „при првом појављењу пожара, такви утушити могли“, прописано је да треба „по чаршијама наредити, по на четири дућана једну каду“ сличну табарки, коју треба поставити испред или иза дућана и старати се да увек буде напуњена водом, која ће се лети мењати „сваког понедељника“ (чл. 10).

Као мера превенције прописано је да при грађењу дућана треба „на то пазити, да се оџаци онако граде, како неће сваки час опасност бити, да се ватра у њима не појави“ и посебно „мотрити, да не би где надограђени и неизведени оџаци остали“, а „гди би се такви нашли, онде имаоца таковога ваља и преко воље његове натерати, да оџак обезбједи, или му забранити, да у онај ватру ложи“ (чл. 11). Сваки житељ места био је дужан да, ако први опази пожар, „одма бацањем пушака, и викањем ‘ватра’ знак на ларму даде“, а у месту где има звона „онде ваља и звонењем знак дати“. Да би се спречили случајеви лажног узбуњивања, надлежна месна власт имала је забранити „да се ноћу пушке осим оваковог случаја не бацају“, а онога ко се упркос забрани „усуди ноћу на празно пушку избацити“ суд је имао строго казнити (чл. 12). Окружни судови били су дужни да Уредбу обнародују „свуда по варошима, паланкама и по обшествама, где су куће близу“ и да се старају „да се она најточније изврши и у дјејство приведе“. По објави Уредбе суд је имао да одреди рок за набавку прописаних ствари и „кад то време термина

изиђе, онда да визитацију учини, и извиди, јели сваки своју ствар набавијо“, те да онога ко би „речену заповест пренебрего“ казни први пут „у новцу“, а други пут и новчано и бојем (чл. 13). Сви жители су у случају појаве пожара имали да притекну гашењу пожара, а нарочито су чиновници били дужни што брже доћи на место пожара „и онде у свему примјером свима житељима предходити, и на поредак онде пазити“ (чл. 14).

Последња три члана Уредбе садрже казнене одредбе. Онога ко при појави пожара „са своим алатом или на обрађивање не изиђе, или изиђе, а не узте по дужности својој пожар гасити“ суд је имао ухапсити и испитати, те ако „не докаже какве важне узроке, кои су му на помоћ изићи препјатствовали“ примерено казнити (чл. 15). Формулација одредбе о крађи при пожару и казни за ту квалификовану крађу указује да је њен аутор кнез Милош: „Будући да крађа при пожарима, како год и она при корабљекрушенију, у число крађе црквоне долази, и назива се светотатство; то овој крађи при пожарима опредјељуе се по височајшем опредјеленију Његове Свјетлости милостивјеишег Господара и Књаза нашег шиба кроз среди чаршије, с тим, да му се украдене ствари, ако је могуће о врат објесе, величину пак овакове казни опредјелиће по величини довољно осведочене кривице местни овде Суд“ (чл. 16). Пошто је до пожара најчешће долазило услед несмотрености укућана, старешине имале су одмах по угушењу пожара „домаћина оног, код кога се је пожар појавио и произишо, на строги испит предузети, и нађули га крива, да је сирјеч или његовим или кућана његови несмотренијем и небреженијем пожар произишо, да таковога његовој кривици соразмјерно и примјерно казне“ (чл. 17).

„Пожарно питање“ било је посебно актуелизовано у Београду двадесетих година XIX века, када се варош почела ширити и изван шанца, зато што су се куће, занатске радионице, трговачке магазе и магацини махом подизали од дрвета и прућа облепљеног блатом и са примитивно начињеним ложиштима. Након пожара у чаршији на Теразијама који је указао на проблем недостатка воде, израђен је 8. априла 1843. Пројект о поретку при гашењу пожара, који је као „предупредителне мере за гашење пожара“ прописао да београдски еснафи што пре, а најкасније до Ђурђевдана 1844, каце напуњене водом поставе на одређена места.⁵ Да је пропис примењиван потврђује

⁵ АС, КК, XV – 1484.

акт Попечитељства внутрених дела од 15. јуна 1847, којим се начелству округа подринског шаље копија „Наставленија овдашњему Управитељству Београдском на набљудавање прописана“ за случај појаве пожара.⁶ За разлику од овог прописа, предлог управника Београда Јована Вучковића из јануара 1848, који је предвиђао ефикаснији распоред занатлија у гашењу пожара, обавезу варошана да бар једном месечно чисте димњаке, као и обавезу механџија, кафеџија и фурунџија да имају спремне посуде од 50 ока воде, а забрањивао израду дрвених оцака и коришћење отвореног пламена на улици, Попечитељство внутрених дела није усвојило.⁷ Правилима за гашење у вароши Београду пожара од 31. октобра 1851. године су прописани врста и количина пожарних справа и опреме које је сваки занатлија морао увек имати у приправности, распоред еснафа и обавеза поступања лица ангажованих на гашењу пожара по наредбама полиције.⁸

Поводом пожара који је 1848. године избио у башти председника Суда округа београдског Стефана Јовановића Управа вароши Београда предложила је Државном савету да се „лица Сакаџијског реда“, која су се „при гашењу догодившег се 19. Марта т. г. пожара ... не само отликовала но и оштетила“ обештете и награде. Признајући „справедљивост, да се штета овим људма накнади и награда даде“, Савет је донео Решење о награди за гашење пожара које је кнез 20. јуна потврдио, према коме је убудуће општина имала надокнадити штету и дати награду гасиоцима „и онима, који најпре притеку на пожар с одличном помоћу“, а држава ако би се „пожар појавио на правитељственом зданију“.⁹

Одредбе о превенцији пожара

Одредбе о превенцији пожара у првој половини XIX века су спорадичне и срећу се махом у прописима који се односе на организацију и надлежности полиције и војске, као и у прописима донетим за подручје Управитељства вароши Београда.

Указом о саставу Државног савета и Кнежевог кабинета, о дужностима Савета и појединих министара и чиновника у Саве-

6 АС, Министарство унутрашњих дела – Полицајно одељење (МУД – П), 1847, IX – 117.

7 АС, МУД – П, 1848, XIV – 9.

8 АС, МУД – П, 1868, XV – 160.

9 *Зборник закона и уредаба у Књажеству Србији (Зборник)*, књ. 4, 1849, 160–161.

ту и Министарствима од 14. фебруара 1835. године, попечитељ внатрених дела био је, између осталог, дужан и „завести средства, којима би се предупредили пожари и други несрећни случаји по варошима и селима, и старати се како би се онима помогло, које би такви случаји постигли“.¹⁰ Прописом дужности за полицаје и полицију издатом 10. августа 1835, свима исправничествама наложено је „да мотри Полиција, дал’ се местне уредбе набљудавају, да пази, да се сокаком не пуши или ватра носи, будући се од туду лако пожар особито при великом ветру догодити може“.¹¹ Према пропису од 2. јула 1836. године главни полицај вароши Крагујевца је имао „нарочито мотрити на то, како се ватре по кућама, меанама и осталим заградама по вароши ложе. Ту ће му нужно бити, да прође цјелу варош од краја до на крај, и да провиди какви су гдје банци, на којима се ватра ложи, какви оцаи и прочаја, па гдје примети, да је што опасно и да би лако несрећу какву проузроковати могло, ондје да гледи да такову опасност предупреди тим да онога, из кога би се куће такве опасности бојати морало, принуди да у боље стање оно, што му је у кући неуредно, приведе.“¹² Исте обавезе прописане су Дужностима војени команданата, исправничества и срезскиј старјешина од 11. новембра 1836. свим варошким полицајма и среским старешинама.¹³ Устројенијем Државног савета од 27. априла 1839. прописано је да „у случају пожара у Совјету или у близости породившег се сви канцеларијски чиновници, осим ако би сопствена њихова кућа или обиталиште у опасности било, у канцеларију похите и постарају се Архиву и остала Акта од пожара спасти“.¹⁴ И чиновници Попечитељства иностраних дела били су према Устројству од 29. маја 1839. дужни „у подне, у по ноћи потрчати у канцеларију ради спасенија јавни данија, кад се у њој самој или близу ње пожар појави“, а „само оному от њи, кому је кућа и обиталиште у оно исто време од пожара у опасности слободно је изостати и забавити се о својој невољи“.¹⁵ Устројством централне државне управе од 29. маја 1839. Полицајно-економическом

10 *Зборник*, књ. 30, 1877, 42.

11 Исто, 88.

12 Исто, 124.

13 Исто, 134–149.

14 *Зборник*, књ. 1, 1840, 27.

15 Исто, 35.

одељењу Попечитељства внутрени дела у дужност је стављено и „предохрањавање од пожара, наводненија и други непогода, и тима подобна“.¹⁶ Према Уредби о држању панађура од 13. јула 1839. срески начелник био је дужан „да настоји, да у они мести, где се поред живе стоке и све остало продавати сме, роба и остали дућански еспапи одвојени буду од продаваца овоземни производа, као од продаваца неучињени кожа, сира, масла, вуне, кудеље и томе подобно; и да меане, при којима непрестано ватра гори, поради предохраненија пожара, од свију преднаведени продаваца поудаљене буду“, „да и дању и ноћу патроле изашље с налогом, да мотре, да се коме што не украде, да се ко не казни, да неима гди близу болти и дућана ватре или чега другог, што би коме могло шкодити“ и „да забрањује ложити ватру близу дућана и чадора, у којима се болтацијски и остали еспапи продају, особито при великом ветру“.¹⁷ Уредбом за општинске приходе од 12. септембра 1839. прописано је да се општинске потребе, укључујући и „набављање справа за гашење пожара, подмирују из општинских прихода.¹⁸ Закон војени од 31. октобра 1839. наложио је свим војницима „да са свећом и ватром, било у касарни било у квартирима, смотрено поступају“.¹⁹

За пожарну безбедност у Београду надлежна је била извршна власт, коју су до 1830. године представљали турски муселим и српски варошки кнез. Незадовољни ревношћу турских пазваната, плаћених да им штите добра првенствено од пожара, београдски еснафи су 1827. молили кнеза Милоша да као варошког полицајца ангажују Танасија Митровића за 50 гроша месечно.²⁰ Кнез Милош им је изашао у сусрет, овластивши варошког кнеза да „варошане наређује ноћу у патролу, која како од ватре, тако и од сваке опасности чаршију да чувају“ (Алимпих, *Историјски развитак полицијских власти у Србији*, 1905: 67).

У априлу 1828. године је у оквиру Београдског магистрата устављена посебна полиција. За првог директора постављен је Петар Лазаревић Цукић, који је укинуо пазванте и ангажовао већи број српских пандура са којима је патролирао по вароши.²¹ Када је кне-

¹⁶ Исто, 38.

¹⁷ Исто, 87.

¹⁸ *Зборник*, књ. 1, 1840, 119.

¹⁹ Исто, 145.

²⁰ Тодоровић, М. *Београд кога више нема*, ИЗДАВАЧ Београд б. г, 30.

²¹ *Полиција*, бр. 6, 1914, 161.

гиња Љубица са децом 1831. прешла у Београд, кнез Милош је издао Пропис по коме се полиција београдска владати и дужности своје испуњавати има.²² Поред жеље да благовремено буде обавештен о намерама Турака који су се повукли у тврђаву на Калемегдану, кнез Милош је ради боље безбедности наредио Рајовићу да пандуре који су злоупотребљавали и неуредно вршили службу замени новим. Три велика пожара у априлу исте године, од којих су два изазвали Турци са намером да запале београдску чаршију, изазвала су узнемиреност варошана, нарочито трговаца забринутих за своју робу, и уједно указала на потребу да се превенцији пожара посвети озбиљнија пажња. Већ почетком маја 1831. кнез Милош је наложио „данonoћно надгледање свију кућа“ ради предупредјења намерног изазивања пожара, које су дању спроводили власници, кућа, а ноћу варошани које би Рајовић поставио „на свакиј ћошак“ и мешовите српско-турске патроле које би са фењерима крстариле мрачним варошким сокацима.²³ Рајовић је 6. маја известио кнеза Милоша да је и Турцима и Србима под претњом строге казне заповеђено „да се нико усудио не би после акшама без фењера никуд поћи“ и да је уз обичну патролу, која се кретала главним сокацима од конака до Дорћола, још „једна особита наређена“ да „потајно“ чува Зерек.²⁴ Истог дана је и Алекса Симић, базрђан-баша београдски, известио кнеза Милоша да је „да не би какви злодеј опет гди ватру подбацио“ наређено ноћно стражарење у свим варошким махалама и за хватање таквих лица стражарима обећана награда од 1.000 до 1.500 гроша.²⁵ Заштита од пожара је, чини се, добро функционисала 1832. и 1833, а питање превенције пожара поново је отворено почетком 1834, поводом пожара који је 4. фебруара избио у Букуреш-малој у кући кмета Андре и који се услед јаког ветра распламсао и „прогутао 7 кућа сиротињскиј“. Материјална штета је била огромна, а да се запалила дашчана магаза трговца Симе Ковачевића у којој је било и око 600 ока барута не би се „огањ утаманити могао док све изгорело не би“ (Перуничкић, *Београдски суд 1819–1839*, 1964: 588). Увидевши опасност од чувања барута у вароши, кнез Милош је 25. фебруара 1834. Јовану Обреновићу као губернатору Београда наложио да нареди да се барут складишти код

22 Мистрицеловић, Крстић, И., Радојичић, М., *Анализа прописа о раду београдске полиције из 1831. године*, Безбедност, 1/2015, 105–120.

23 АС, КК, V – 91.

24 Исто, 90.

25 Исто VII, – 761.

Батал-цамије и да се фишеци продају само у малим количинама у посебно обележеним дућанима.²⁶ Према пропису од 1. децембра 1837. београдска полиција била је дужна „да пази да се сокаком не пуши, или ватра носи и да ли се у некој екмециској фуруни или кући без оцака ватра не ложи, будући се отуда лако пожар може догодити“, а „за непредвидиму опасност од ватре, дужна је полиција наредити да се како у чаршији тако и по махалама на више места у кацама свакој воде налази и да како чаршија, тако и мале свакад имају у приправности: секире, мердевине, чаброве и чабричиће те да би се пожар брзо угушити могао“.²⁷ Београдски магистрат је Управи вароши Београда 15. децембра 1837. наложио да „све у вароши рђаво постројене оцаке, узроком којим би се пожар догодити могао разгледити, наложивши људима да оцаке своје поправе, који су низки и под кровом да се на више изведу, узки и рђаво постројени да се прошире и исправе, да се не би због оваквог оцака каква несрећа догодити могла“, да убудуће полиција „прегледа како се оцаци праве и да опомиње људе, да сваки свој оцак добро гради, за избећи сваку опасност од пожара, којим би себи и комшијама својим од рђаво заграђени оцака учинити могли“ и да забрани или макар ограничи употребу „мангала са ђумуром“.²⁸

Уредбом о дужностима чиновника, квартаљника, буљукбаше и пандура управе вароши Београда од 1. новембра 1840. прописано је да управник вароши „набљудаваће Уредбе противу пожара које су већ издате, и које ће се у напредак још издати, предупредити ће сваке могуће пожарне несреће догађаје“. Ради тога је био овлашћен: забранити „с упаљеним лулама сокаком ићи“ и „ватре по сокацима у мангалима разпаљивати или авлијама ложити, као што то обично на седељкама бива“; наговарати људе у „малама где су куће раштркане да тврде оцаке граде“, а „у чаршији гди су куће и дућани почешћи, принудити да баш сваки притјажатељ на бини својој зидани оцак има“; наредити механцијама „да нико у арове ноћу са голом свећом без фењера не иде, јер ту се најпре несрећа догодити може таква, да цела варош страда“ и наредити „да се деца ватром и барутом не играју, а фишекције да су изван вароши“.²⁹ Поводом пожара који је у ноћи између 2. и 3. марта 1843. године

26 Историјски архив Београда (ИАБ), Протокол Београдског суда, бр. 101/1834.

27 АС, Државни савет (ДС), Деловодни протокол, бр. 4944 од 1. децембра 1837.

28 ИАБ, Управа Града Београда, 1837, кут. 1, бр. 261.

29 *Зборник*, књ. 30, 1877, 161.

избио у штали Тодора Јовановића на Теразијама, Управа вароши Београда је издала наредбу еснафима да „дунђери са секирама, калдрмције са чакљама и меанције са чабровима буду снабдевени“ и да при појави пожара притекну у помоћ, устабашама да своје еснафе доведу на место пожара, а сакацијама да „преко ноћи имају саке напуњене водом, како би одмах могли притећи у помоћ“.³⁰

Санкције за нарушавање пожарне безбедности

До доношења Казнителног законика за Књажество Србију 1860. кривичноправне одредбе, па и оне које су се тичале нарушавања пожарне безбедности, налазиле су се у разним прописима. Чињеница да два прописа из устаничког раздобља, Закон проте Матеје из 1804. и Карађорђево криминално законик из 1807. године, не помињу пожар, не значи да његово изазивање није било кажњиво. Највероватније се кривац за ово друштвено опасно дело, као и за многа друга, кажњавао на основу обичајних правних правила. Кнез Милош је 1831. издао наредбу којом је за „подбацивање ватре“ запређено „строгом казном“, о чијој се врсти и висини може само претпостављати. Уредба за гашење пожара из 1834. садржала је и казнене одредбе. Гасилац који у одређеном року не би набавио прописане пожарне справе кажњаван је новчано, а у случају да ни у новом року то не учини, и у новцу и бојем (чл. 13). Гасиоца који не би дошао на место пожара „са своим алатом“ или не би испунио своју дужност у гашењу пожара, а не би доказао „какве важне узроке“ који су га спречили да своју обавезу испуни, суд је „примерено“ кажњавао (чл. 15). Ако би се испитивањем утврдило да је до пожара дошло „несмотренијем и небреженијем“ домаћина или неког од укућана, кривац се кажњавао „соразмјерно и примјерно“ (чл. 17). Војни закон из 1839. године је за намерну паљевину прописао смртну казну: „Кои ватру под туђе добро подмеће, или пали и ара, тај живота да се лиши“ (чл. 25). Онај ко злонамерно подметне ватру, ако пожар и не избије, има бити „најстрожије као палитељ казњен и по обстојателствима самога живота лишен, и ако је могуће и штету ће накнадити морати“. И нехатно изазивање пожара, па и сама „несмотреност, ако се пожар и није догодио, али би се лако догодити могао“ имали су се „строгом казнити“. Изазивач

³⁰ АС, ДС, рн 603/843.

пожара избегао би казну само у случају пожара „кои се и највећом смотреностју предвидити и предохранити није могао“ (чл. 68). Најзад, војник који би „у мирно или немирно време, самовољно варош, село, цркву, шпитаљ или куће житеља и остале зграде подпалио, ако и не би сагорело, онај да буде живота лишен заједно са своима помагачима“ (чл. 106).

Казнителни законик за полицајне преступке од 27. маја 1850. године³¹ прописао је у глави XIII преступе против „наредба за пожар“ Према Уредби о томе, како ће полицајне власти с полицајним преступницима поступати, и како ће их оне казнити од 8. маја 1850. године,³² за изрицање и извршење казни за те преступе биле су надлежне полицијске власти: примирителни (општински) судови, срески начелници, окружни начелници и Управа вароши Београда.³³ Полицијски преступи којима се крше пожарни прописи прописани су у осамнаест параграфа. Ко би „ново радиште, гди ће се ватром радити“ начинио без знања и одобрења полиције или противно ономе „како му сигурности ради од ватре Полиција пропише“ кажњавао се новчаном казном од два до шест талира, а иста казна чекала је и оне који не би хтели „стара овакова радишта, од кои се опасност предвиђа“ поправити. Ко би противно забрани направио дрвени оцак у вароши „гди се куће наблизу једна код друге граде“, као и онај ко не би по наредби полиције стари дрвени оцак заменио „с новим од цигаља“, плаћао је казну од једног до три талира. Онај ко противно налогу полиције „оцак или гвоздену цјев од фуруне поред своје стреје или сусједне куће или сграде тако изводи, да би се отуд ласно могао пожар породити“, кажњавао се новчано од два до четири талира. Онај ко би врућ, неугашен пепео на таван, у кошару, вајат или на такво место „гди се онакове ствари налазе, кое се лако запалити могу“ изнео и оставио, плаћао је казну од једног до три талира. Оџачар који пропусти да очисти оцак у вароши у прописано време или на позив газде, кажњавао се новчаном казном од три цванцика, а ако би се оцак запалио јер оџачар није позван у прописано време или му није допуштено да очисти оцак, газда куће кажњаван је од једног до четири талира. Ко противно забрани

³¹ *Зборник*, књ. 5, 1853, 129.

³² Исто, 187.

³³ Крстић Мистрицеловић И., *Доношење и значај Полицијске уредбе из 1850. године*, Безбедност, 1–2/2009, 414–432.

полиције „на таково мјести сјено свози, гди је Полиција нашла, да је опасно“, кажњава се новчано од два до шест талира. Ко „на таван, кошару или отлукану, или на таково мјесто, гди се ствари налазе, које се лако запалити могу“ са свећом без фењера иде, као и онај ко „мангал запаљени на сокак изнесе кад вјетар дува, или кои ноћу у дућану мангал с ватром остави, или с горећом незаклопљеном лулом по сокацима, таванима или кошарама иде, и уобште кои с ватром и свећом небрежљиво поступа“, плаћао је казну од једног до четири талира. Онај ко „требежину близу шуме или ограде, или близу сјена или жита запали, од чега би се пожар породити могао“, кажњавао се затвором од два до шест дана ако је то „из несташтва учинио“, затвором од шест до 12 дана ако је то учинио „из тврдоће или каквог свог добитка ради“, а ако би тиме „вред и штету причинио“ предавао се суду ради строже казне. Затвором од два до шест дана кажњавао се онај ко би „сметлиште или ђубре у авлији или ма гди у вароши запалио“. Фишекције и дућанције који би у дућану држали барут или више фишека од онога „колико им Полиција по обстојателствима мјеста и времена допусти“, кажњавали су се новчаном казном од два до шест талира. Одређени на гашење или на друге послове при пожару који без „закони“ и довољни узрока“ не би одмах дошли на место пожара или не би радили по наредби полиције, као и онај који „неби справе за гашење пожара по наредби Полицајној у свако доба у преправности имао“ сваки пут када се ухвати у преступу, плаћали су на име казне од једног до два талира. Пекари, фурунције, механције, ковачи, бравари, лончари и сви они који с ватром раде, сваки пут када би се ухватили да крше наредбу по којој „морају имати свакад у кући по један чабар пун воде“, плаћали су за казну један талир. Најзад, онај ко „при пожару што од ствари погорелца однесе и затаи“, имао је „да се као лопов и велики злочинац Суду на осуђење преда“.

Закључак

Мере пожарне безбедности се у Србији током прве половине XIX века развијају у оквиру општег државноправног развоја и одликују се карактеристикама присутним у свим сегментима државног уређења и његовог правног регулисања. У раздобљу прве владавине кнеза Милоша и област заштите од пожара, као и целокупан

друштвени живот, обележена је нормирањем у виду подзаконских правних прописа. Међу њима се по значају издваја Уредба за гашење пожара из 1834, која ће остати на снази и бити примењивана дуго након Милошевог одласка из Србије. У уставобранитељском периоду, утемељеном на законском уређивању бројних питања друштвеног и државног живота, помак у области заштите од пожара начињен је прописивањем превентивних пожарних мера и санкција за нарушавање пожарне безбедности. Београд је због свог значаја и пре него је 1841. постао престоница младе српске кнежевине, био предмет посебне пажње државних власти у сваком смислу, па и у погледу заштите од пожара. И кнез Милош, који није радо боравио у Београду, и кнез Александар Карађорђевић, који је из њега скупа са уставобранитељима управљао Србијом, свесни повећаног ризика од пожара, прописивали су заштитне противпожарне мере за чије је спровођење и надзор било задужено Управитељство вароши Београда.

На основу свега изнетог, може се закључити да је пожарна безбедност у Србији у посматраном периоду често била предмет правног регулисања. У прво време је акценат био на гашењу пожара, а касније је нормирана и превентива пожара. У складу са таквим развојем нормирања заштите од пожара прописују се и санкције за изазивање пожара и кршење превентивних пожарних мера. Најзад, приметно је и одсуство професионалног ватрогаства у овом периоду, и у том смислу Србија је око стотинак година каснила за развијеним европским земљама. Поверавање пожарне безбедности у надлежност полицијских органа било је, међутим, решење карактеристично за државу у развоју каква је управо и била Србија у првој половини XIX века.

Пожарна безбедност у прошлости Србије као истраживачки проблем свакако завређује научну пажњу. Будућим истраживањима могу се продубити постојећа научна знања о појединим аспектима пожарне безбедности у Србији у првој половини XIX века. Пожељна су и истраживања пожарне безбедности у Србији у каснијим историјским периодима, а нова научна знања проистекла из њих уједно би омогућила и поређење Србије са другим државама у погледу стања пожарне безбедности.

Литература

1. Архив Србије, Државни Савет, Деловодни протокол, бр. 4944 од 1. децембра 1837.
2. Архив Србије, Суд округа Крагујевачког, Деловодни протокол – капитални, Н^о7 од 5. јануара 1835.
3. Архив Србије, Књажеска канцеларија, V – 90.
4. Архив Србије, Књажеска канцеларија, V – 91.
5. Архив Србије, Књажеска канцеларија, VII – 761.
6. Архив Србије, Књажеска канцеларија, XV – 1484.
7. Архив Србије, Књажеска канцеларија, XX – 88.
8. Архив Србије, Министарство унутрашњих дела – Полицајно одељење, 1847, IX – 117.
9. Архив Србије, Министарство унутрашњих дела – Полицајно одељење, 1848, XIV – 9.
10. Архив Србије, Министарство унутрашњих дела – Полицајно одељење, 1868, XV – 160.
11. Историјски архив Београда, Београдски суд, Протокол Београдског суда, бр. 101/1834.
12. Историјски архив Београда, Управа Града Београда, 1837, кут. 1, бр. 261.
13. Дужности војени команданата, исправничества и срезкиј старјешина од 11. новембра 1836. године, *Зборник закона и уредаба за Књажество Србију*, књ. 30, 1877, 134–149.
14. Дужности главног полицаја вароши Крагујевца од 2. јула 1836. године, *Зборник закона и уредаба за Књажество Србију*, књ. 30, 1877, 124.
15. Дужности за полицајце и полицију од 10. августа 1835. године, *Зборник закона и уредаба за Књажество Србију*, књ. 30, 1877, 88.
16. Казнителни законик за полицајне преступке од 27. маја 1850. године, *Зборник закона и уредаба за Књажество Србију*, књ. 5, 1853, 129.
17. *Полиција*, бр. 6 за 1914, 160–162.
18. Решење о награди за гашење пожара, *Зборник закона и уредаба за Књажество Србију*, књ. 4, 1849, 160–161.
19. Указ о саставу Државног савета и Кнежевог кабинета, о дужностима Савета и појединих министара и чиновника у Савету и Министарствима, *Зборник закона и уредаба за Књажество Србију*, књ. 30, 1877, 42.

20. Уредба за гашење пожара од 7. новембра 1834, Крагујевац 1834.
21. Уредба за обштинске приходе од 12. септембра 1839. године, *Зборник закона и уредаба за Књажество Србију*, књ. 1, 1840, 119.
22. Уредба о држању панађура од 13. јула 1839. године, *Зборник закона и уредаба за Књажество Србију*, књ. 1, 1840, 87.
23. Уредба о дужностима чиновника, квартаљника, буљукбаше и пандура управе вароши Београда од 1. новембра 1840. године, *Зборник закона и уредаба за Књажество Србију*, књ. 30, 1877, 161.
24. Уредба о томе, како ће полицајне власти с полицајним преступницима поступати, и како ће их оне казнити од 8. маја 1850. године, *Зборник закона и уредаба за Књажество Србију*, књ. 5, 1853, 187.
25. Устројеније Државног савета од 27. априла 1839. године, *Зборник закона и уредаба за Књажество Србију*, књ. 1, 1840, 27.
26. Устројеније Попечитељства иностраних дела од 29. маја 1839. године, *Зборник закона и уредаба за Књажество Србију*, књ. 1, 1840, 35.
27. Устројство централне државне управе од 29. маја 1839. године, *Зборник закона и уредаба за Књажество Србију*, књ. 1, 1840, 38.
28. Закон војени од 31. октобра 1839. године, *Зборник закона и уредаба за Књажество Србију*, књ. 1, 1840, 145.
29. Алимпић, Д. Ђ. (1905). *Историјски развитак полицијских власти у Србији*. Државна штампарија, Београд.
30. Крстић Мистрицеловић, И. (2009). Доношење и значај Полицијске уредбе из 1850. године. *Безбедност*, 51(1–2): 414–432.
31. Крстић Мистрицеловић, И., Радојичић, М. (2015). Анализа прописа о раду београдске полиције из 1831. године. *Безбедност*, 57(1): 105–120.
32. Млађан, Д. et al. (2004). *Историја професионалне службе заштите од пожара у Београду, 1864–2004*. ZELNID, Београд.
33. Перуничкић, Б. (1964). *Београдски суд 1819–1839*. Историјски архив Београда, Београд.
34. Петровић, М., (1901). *Финансије и установе обновљене Србије*, I. Министарство финансија Краљевине Србије, Београд.
35. Тодоровић, М. *Београд кога више нема*. Политикин забавник, Београд.

Regulations on Fire Safety in Serbia in the First Half of the 19th Century

Abstract: *The development of fire protection and the normative shaping of firefighting and preventive fire measures in the Serbian state built during the 19th century took place in accordance with the general social circumstances and the degree of achieved state and legal development. Fire safety in renewed Serbia has progressed from experiential fire protection, throughout learning from failures and observed errors during fires, through efforts to control the use of fire in craft processes in the first half of the 19th century to erecting buildings prepared for fire scenarios and creating fire brigades in 80s of the 19th century. The paper analyzes the legal framework of fire safety in Serbia in the first half of the 19th century, which consisted of regulations on fire extinguishing, provisions on fire prevention and provisions sanctioning violations of fire safety. During the first half of the 19th century, fire safety measures in Serbia were developed within the framework of general state and legal development and were characterized by a set of features present in all segments of state organization and its legal regulation. During the first reign of Prince Miloš, the area of fire protection, as well as the entire social life, was marked by standardization in the form of bylaws. Among them, the 1834 Decree on extinguishing fires from 1834, which would remain in force and be applied long after Miloš left Serbia, stands out in importance. During the rule of the so-called constitutionalists, based on the legal regulation of numerous issues of social and state life, progress in the field of fire protection was made by prescribing preventive fire measures and sanctions for violating fire safety. Due to its importance, even before it became the capital of the young Serbian principality in 1841, Belgrade was the subject of special attention of the state authorities in every sense, even in terms of fire protection. Both Prince Miloš Obrenović, who did not like to stay in it, and Prince Aleksandar Karadjordjević, who ruled Serbia together with the constitutionalists, aware of the increased risk of fire, prescribed protective fire-fighting measures for the implementation and supervision of which the Belgrade police was in charge. Several conclusions emerge from the performed analysis. The fire safety in Serbia in the observed period was often the subject of legal regulation. At first,*

the emphasis was on extinguishing fires, and later fire prevention was standardized. In accordance with such a development of fire protection standardization, sanctions for causing fires and violating preventive fire measures were also prescribed. The absence of professional firefighting is noticeable, in the sense that Serbia was behind the developed European countries by about a hundred years. However, entrusting fire safety to the competence of the police authorities was a solution characteristic of a developing country such as Serbia was in the first half of the 19th century.

Keywords: *fire, fire safety, regulation.*

Проф. др Божидар ФОРЦА
Факултет за пословне студије и право
Универзитета Унион – Никола Тесла, Београд

ДОИ: 10.5937/bezbednost2201053F
УДК: 355.02(470+571) 351.86(470+571)
Оригинални научни рад
Примљен: 11. 1. 2022. године
Датум прихватања: 1. 4. 2022. године

Нова стратегија националне безбедности Руске Федерације

***Апстракт:** Другог јула 2021. године председник Руске Федерације Владимир Путин потписао је указ о усвајању нове Стратегије националне безбедности Руске Федерације. То је, почев од 2009. године, трећи документ под тим називом који се доноси у Русији. У овом раду биће дат приказ најновије стратегије националне безбедности Русије, уз осврт на сличности и разлике између ње и претходна два документа, као и на потенцијалне геополитичке импликације њеног усвајања.*

***Кључне речи:** Руска Федерација, Стратегија националне безбедности Руске Федерације, геополитика.*

Увод

Национална безбедност, апроксимативно посматрана као безбедност државе, у фокусу је теорије и праксе међународних односа од доба стварања модерних држава на простору Европе у 16. и 17. веку. Након Другог светског рата, уместо периода очекиваног и прижељкиваног мира, свет је запао у вишедеценијску кризу коју је карактерисао антагонизам великих сила САД и СССР, као и блокава које су предводили – НАТО и Варшавски уговор. Тако је, и поред теоријских покушаја да се безбедност прошири и продуби, национална безбедност остала у фокусу, а кључна опасност по безбедност била је војна претња, односно рат.

Хладни рат је завршен „победом“ западног блока земаља, на челу са САД. Највећа глобална геополитичка последица исхода Хладног рата био је распад СССР-а и распуштање Варшавског уговора. Руска Федерација (Русија), скоро две деценије након распада СССР-а, била је заокупљена стабилизацијом унутрашњих прилика и трагањем за новом позицијом у међународним односима.

Пред крај Хладног рата, 1987. године, у САД се појављује документ под називом *стратегија националне безбедности*¹. Врло брзо велики број земаља света усваја амерички приступ – да се кључни аспекти националне безбедности дефинишу у једном стратешком документу. Русија је своју прву стратегију националне безбедности донела 2009. године, другу 2015, а најновију у јулу 2021. године.

У складу с наведеним, систематизација овог рада обухвата кључне аспекте три наведене стратегије националне безбедности Русије. Основни циљ истраживања био је да се сагледају кључне промене најновије стратегије националне безбедности Русије, као и геополитичке последице које њеним усвајањем могу да настану у међународним односима.

Стратешка опредељења Русије након Хладног рата

Кад су у питању стратешка и доктринарна документа којима се детерминишу безбедност и одбрана, Русија је након Хладног рата неко време задржала праксу бившег СССР-а – кровни документ била је *ратна (војна) доктрина*. Од 1997. године Русија прихвата тзв. западну класификацију докумената у сфери безбедности и одбране, па кровни документ постаје *концепција националне безбедности*,

¹ Према Голдватер–Николс закону о реорганизацији Министарства одбране (*Goldwater-Nichols Department of Defense Reorganization Act*) из 1986. године, амерички председник, између осталог, има обавезу да сваке године током свог мандата Конгресу поднесе Извештај стратегије националне безбедности (*National Security Strategy Report*). У суштини, амерички председник само даје основне смернице за тај „кровни“ државни документ, а Савет за националну безбедност (*National Security Council – NSC*), као највиши надлежан орган америчке извршне власти, разрађује и формулише председникове ставове. Први такав документ, под насловом „Стратегија националне безбедности Сједињених Држава“ (*The National Security Strategy of the United States*), америчком народу и Конгресу представила је администрација Роналда Регана 1987. године. Међутим, његови наследници у председничком кабинету нису објављивали стратегије сваке године, већ по потреби, али је свака администрација објавила такав документ. Шире у: Никодиновић, Н. (2017). *Америчка национална стратегија за борбу против тероризма на почетку 21. века*, докторска дисертација. Факултет политичких наука, Београд, стр. 255.

која одговара западној стратегији националне безбедности (Мирковић, 2003: 18–19). Тек 2009. године Русија ће прихватити и у своју праксу увести документ под називом *стратегија националне безбедности*². У складу с наведеним, интересантни су подаци о односу стратешких докумената Русије у складу с историјским догађајима у периоду 1988–2015. (Каравидић, 2018: 110–111).

Табела 1. Упоредни преглед стратешких докумената Руске Федерације и историјских дешавања

Година	Стратешки документ	Дешавања у РФ	Дешавања у окружењу РФ	Дешавања у свету
1988.			Рат у Нагорно Карабаху (1988–1994)	
1991.		Формирање ЗНД	Рат за Придњестровље Рат у Јужној Осетији (1991–1992)	
1992.		Осетијско-ингушетски сукоб	Рат у Абхазији 1992–1993 Сукоб у Таџикистану 1992–1997	
1993.	Војна доктрина РФ	Руска конститутивна криза		
1994.		Први чеченски рат 1994–1996		САД: „СНБ ангажовања и ширења“
1997.	Концепција националне безбедности РФ	Стварање Уније РФ и Белорусије	Формирање ГУАМ групе	
1998.		Велика августовска финансијска криза		
1999.		Други чеченски рат 1999–2009		НАТО агресија на СРЈ Нови стратешки концепт НАТО

² *Стратегија националне безбедности Руске Федерације до 2020. године*, Президент Русије, 2009, <https://rg.ru/2009/05/19/strategia-dok.html>, доступно 10. 8. 2021.

2000.	Концепција националне безбедности РФ Војна доктрина РФ			
2001.			Формирање Шангајске организације	
2002.		Формирање ОДКБ		
2008.		Руско-грузијски рат и признавање Абхазије и Јужне Осетије Формирање БРИК, касније БРИКС		Постављање дела противбалистичког блока САД у Пољској
2009.	Стратегија националне безбедности РФ до 2020.			
2010.	Војна доктрина РФ		Етнички сукоби у Киргистану Сукоби у Таџикистану 2010–2012	
2014.	Војна доктрина РФ	Анексија Крима	Насилна смена власти у Украјини Рат у источној Украјини 2014-	
2015.	Стратегија националне безбедности РФ	Формирање Евроазијског економског савеза		

Извор: Каравидић, Зоран, 2018: 110–111

Период након Хладног рата до 2015. године у теорији се дели у три фазе. Прва је прва фаза тражења места у новом геополитичком окружењу после Хладног рата. Трајала је од распада СССР-а до почетка XXI века и смене политичких гарнитуре. Друга е фаза ревитализације државних и националних интереса – заокрет у политици Руске Федерације, повратак националном идентитету, ревитализација свих елемената државе и постављање стабилних основа. Та фаза је трајала до завршетка рата против Грузије 2008. године и „објаве“ помало заборављене снаге Руске Федерације. Трећа је фаза

даљег напретка – предвидив развој на стабилним основама, даљи напредак државе и потврда високог геополитичког места (Каравидић, 2018: 111).

Прву фазу након Хладног рата врло сликовито је описао бивши премијер Русије Примаков, који је истакао следеће кораке у наступу Русије: „(1) Без активне спољне политике за Русију је тешко да оствари радикалне унутрашње промене и сачува свој интегритет, као и безбедност и стабилност региона који је окружују... (2) Русија не треба да води политику која је ограничена неким правцем, већ вишесмерну политику; то су и САД, и Европа, и Кина, и Јапан, и Индија, и Блиски исток, и Азијско-тихоокеански регион, и Латинска Америка и Африка... (3) за одржавање улоге једне од водећих држава на међународној арени Русија има следеће претпоставке: објективан политички утицај; посебан геополитички положај; заузимање једне од водећих улога у светском нуклеарном клубу; статус сталног члана СБОУН; нарастајуће економске могућности; увелико узапредовалу војну индустрију; стварање солидних услова за војно-техничку сарадњу са многобројним страним партнерима и огроман научно-технички и интелектуални потенцијал; (4) многе државе, међу којима је и Русија, противе се стварању униполарног света и теже мултиполарности као праведнијем светском поретку; за такав поредак и савладавање нових опасности, претњи и изазова активна улога Русије је врло значајна... (5) интерес Русије нису ‘покретљиве’ ни сталне коалиције, него конструктивни партнерски односи са свим светским половима који се формирају; (6) односи са Западом, а посебно са САД, после окончања глобалне конфронтације имали су и још увек имају највећи значај за Русију.“ (Примаков, 1998: 6–13).

У теорији преовладавају ставови да је долазак Владимира Путина на чело Русије 2000. године донео сасвим нове погледе на националну безбедност, као и на место Русије у међународним односима. У том смислу посебно се истичу ставови прве Стратегије националне безбедности 2009. године. Документ из 2009. године, орочен до 2020, донет је након краткотрајног рата који је Русија водила у Грузији 2008. године, након чега је признала као независне државе Јужну Осетију и Абхазију.

Стратегија из 2009. године састојала се из шест целина. У првој су изнете *опште поставке* и дефинисани су основни појмови политике националне безбедности. Из наведене целине значајно је

било одређење националне безбедности као области заштите личности, друштва и државе од унутрашњег и спољног угрожавања, обезбеђењем заштите устава, слободе, квалитета живота грађана, суверенитета и територијалног интегритета, као и одрживом одбраном и безбедношћу државе и одрживим развојем Руске Федерације. Осим тога, дефинисани су и појмови као што су: национални интереси, претња националној безбедности, стратешки национални приоритети, снаге и средства којима се остварује национална безбедност итд. У том контексту, важно је приметити да је нагласак те стратегије да се национална безбедност не осигурава само заштитом од спољних и унутрашњих претњи, него и „одрживим развојем“ земље, тј. развојем економије, социјалне сфере и културе (Перишић, 2010: 113). На тај начин се Стратегија ослања на Концепцију дугорочног социјално-економског развоја до 2020. године. Као дугорочни циљ у остваривању националне безбедности у овој области, одређено је да Руска Федерација по обиму бруто националног производа постане једна од пет првих држава на свету. Да би се наведено остварило, потребно је неутралисати основне претње, попут задржавања извозно-сировинског модела развоја економије и губитка контроле над националним ресурсима. На крају, под друштвеним димензијама националне безбедности аутори овог документа подразумевали су: повећање квалитета живота руских грађана, развој науке, технологије и образовања, систем здравствене заштите, развој и заштиту културе, као и еколошку политику.

Други део наведеног документа, под називом *Савремени свет и Русија: стање и тенденције развоја*, посвећен је стању међународних односа и положају Руске Федерације у свету. Полази се од тога да се савремени свет креће путем убрзане глобализације, коју прати неравномеран развој, што резултира новом геополитичком ситуацијом у којој Северноатлантски савез настоји да преузме примат. „Очигледно је да су писци нове стратегије настојали да истакну да постојећи међународни правни инструменти и механизми не предвиђају изградњу регионалне и глобалне безбедности само кроз Северноатлантски савез. Односно, покушај да се на такав начин гради глобална безбедност је, како се истиче у документу, претња међународној безбедности“ (Перишић, 2010: 114). Стога је за Москву неприхватљиво ширење војне инфраструктуре НАТО ка границама Руске Федерације, а нарочито размештање елемената система противракетне одбране САД у Европи.

У области националне одбране, *стратешки циљеви* Руске Федерације били су: „спречавање глобалних и регионалних ратова и конфликта, као и стратешко одвраћање (*стратегическое сдерживание*) у интересу војне безбедности земље“ (Перишић, 2010: 115). Притом се стратешко одвраћање, на основу одредби стратегије, постиже политичким, војним, економским и информационим мерама на спречавању или снижавању претњи које долазе од других држава. У том смислу посебну улогу има развој „система војно-патриотског васпитања грађана Руске Федерације“, као и развој Оружаних снага Руске Федерације и на нивоу савезне државе са Белорусијом. Иначе, Оружане снаге Руске Федерације одређују се као основна снага у остваривању националне безбедности земље, а као *основне претње војној безбедности* земље дефинишу се: политика водећих држава у свету усмерена на преузимање примата у војној сфери, а пре свега у стратешким нуклеарним потенцијалима; једнострано формирање глобалног система противракетне одбране; милитаризација космичког пространства; ширење технологије на производњи оружја за масовно уништавање (нуклеарне, хемијске, биолошке); одустајање од међународних уговора у областима разоружања и ограничавања ширења наоружања (Стратегија националне безбедности Российской Федерацији до 2020 года: 30–31).

На редефинисање стратегије из 2009. године утицало је више фактора, међу којима се истичу: 1) повратак Крима Русији 2014, што запад именује као нелегалну анексију и уводи санкције Русији; 2) унутрашњи сукоби – грађански рат у источној Украјини, у регији Домбас (Доњецк и Луганск), где запад оптужује Русију за директну умешаност; 3) снажно појављивање и утицај Кине на међународној сцени и консолидовање односа са Русијом у оквиру иницијативе „Појас и пут“ Шангајске организације за сарадњу (ШОС), БРИКС и других аранжмана; 4) укљученост западних земаља у рат на северу Африке (тзв. Афричко пролеће), од 2011, посебно у сукобе унутар Сирије и Либије од 2014. године; 5) размештање НАТО противракетног система у Европи; 6) криза која је захватила Европску унију од 2015, позната као „мигрантска криза“.

Године 2015. указом председника Путина Русија усваја другу по реду стратегију националне безбедности.³ Ради поређења са до-

³ *Стратегија националне безбедности Российской Федерацији*, Президент РФ, 2015, <http://www.scrf.gov.ru/security/docs/document133/>, доступно 10. 8. 2021.

кументом који је издат у јулу 2021. наводимо структуру документа из 2015:

- I. Опште одредбе
- II Русија у савременом свету
- III. Национални интереси и стратешки национални приоритети
- IV. Осигурање националне безбедности
 - Одбрана земље
 - Државна и јавна безбедност
 - Побољшање квалитета живота руских грађана
 - Економски раст
 - Наука, технологија и образовање
 - Здравствена заштита
 - Култура
 - Екологија живих система и рационално управљање природом
 - Стратешка стабилност и равноправно стратешко партнерство
- V. Организационе, регулаторне и информационе основе за спровођење ове стратегије

VI. Главни показатељи стања националне безбедности (Стратегија националне безбедности Руске Федерације, 2015).

У другој глави стратегије из 2015. године, под називом *Русија у савременом свету*, обрађено је безбедносно окружење. Након периода релативно коректних односа Русије и западних партнера, дошло је до неспоразума око сукоба у Грузији у августу 2008. године, „арапског пролећа“, украјинске кризе и рата у Сирији, а постала је актуелна и криза око америчке противракетне одбране у Европи. Од 2010. године, под утицајем многих сукоба и других геополитичких процеса, односи Русије са западним земљама, посебно са САД, све више се заоштравају.

Стратегијом је дефинитивно одбачена ранија либералистичка претпоставка развоја односа Запада и Русије. Другим речима, да би на међународној сцени могла да наступа као самостални актер, стратегија предвиђа да Руска Федерација, јачајући своју привреду, одбрамбени сектор и унутрашњу кохезију, постане држава која може да се одупре офанзивном деловању према њеним границама и против њених интереса. Шире посматрано, основна претпоставка овог стратешког документа јесте да Запад није напустио стратегију запречавања (*containment strategy*) Руске Федерације, због чега би најпре требало припремити дефанзиван одговор у виду развоја и припреме

државе за супротстављање таквој стратегији, како би се створили предуслови за самосталан наступ на међународној сцени. „Конечан циљ оваквог наступа требало би да буде мултиполарни свет у коме је Руска Федерација једна од великих сила са утицајем који се протеже и ван руских граница, а тежишно у Европи и Азији“ (Стратегија националне безбедности Российской Федерации, 2015: 4–5).

Одговорност у вези с масовним миграцијама, кризом у Украјини и тероризмом углавном се пребацује на Запад. „Активирање миграционих токова из земаља Африке и Блиског истока у Европу показује неефикасност регионалних система безбедности у Евроатлантском региону, заснованом на НАТО и Европској унији“ (Стратегија националне безбедности Российской Федерации, 2015: 4–5). „Подршка САД и Европске уније противустановном преврату у Украјини (како га види Русија), довела је до дубоког раскола у украјинском друштву, као и до оружаних конфликта. Учвршћивање крајње десне националистичке идеологије, подстицање непријатељског расположења украјинског становништва према Русији, откривено фаворизовање насиља у решавању унутар државних противуречности, те дубока социјално-економска криза, претварају Украјину у дугорочно жариште нестабилности у Европи, непосредно уз границу Русије“ (Исто).

У Стратегији националне безбедности Руске Федерације из 2015. изазови, ризици и претње националној безбедности не обрађују се као посебан део. У оквиру другог поглавља (тачке 7–29 и тачка 43) помињу се углавном уобичајени изазови, ризици и претње, као што су: политички, економски, војни и информациони притисци на Руску Федерацију од стране САД и западних савезника; милитаризација; ширење НАТО-а и јачање његових потенцијала око руских граница; оружани конфликти у окружењу; тероризам; нарушавање животне средине; опасност од ширења нуклеарног, хемијског и биолошког оружја и других опасних материја које могу доћи у руке и терористима; злоупотреба информационих и других високих технологија на плану манипулација са расположењем грађана, укључујући и фалсификовање историје; активности организованог међународног криминала на плану трговине људима и наркотицима; корупција; деловање специјалних служби страних земаља; деловање радикалних друштвених група које користе националистичку и екстремну религиозну идеологију; деловање страних невладиних организа-

ција усмерених на рушење традиционалних руских вредности путем „обојених револуција“; незаконите миграције; деловање разних организација које путем савремених телекомуникационих средстава пропагирају идеологију фашизма и екстремизма; еколошки проблеми, недостатак воде за пиће, демографски дисбаланси, епидемије, дужничка криза и др. (Види: Форца, 2019).

Национални интереси у области безбедности обрађени су у трећем поглављу стратегије из 2015. Национални интереси (11 интереса) одређени су на следећи начин: 1) јачање одбране земље; 2) обезбеђење уставног поретка, суверенитета, независности, државне и територијалне целовитости Руске Федерације; 3) јачање националног јединства, политичке и социјалне стабилности; 4) развој демократских институција; 5) усавршавање узајамног деловања државе и цивилног друштва; 6) побољшање квалитета живота; 7) јачање здравља становништва; 8) обезбеђење демографског развоја земље; 9) очување и развој културе и традиционалних руских духовно-моралних вредности; 10) побољшање конкурентности националне економије; 11) обезбеђење статуса једне од лидерских светских земаља, чија је делатност усмерена на подршку стратешке стабилности и узајамних партнерских односа у условима полицентричног света (Види: Форца, 2019).

Стратегија националне безбедности 2021. године

Од усвајања стратегије националне безбедности Руске Федерације 2015. много тога се догодило у међународним односима, што је утицало на то да Русија приступи усвајању новог документа. **Прво**, у САД је на изборима 2016. године победио Доналд Трамп, који је у *Стратегији националне безбедности САД* из 2017. Русију и Кину означио као ревизионистичке земље и главне противнике. **Друго**, Европска унија је 2016. године усвојила *Глобалну стратегију за заједничку спољну и безбедносну политику* и отпочела процес иступања Уједињеног Краљевства из Уније, који је формално завршен 2020. **Треће**, НАТО је у својим стратешким концептима означио Русију као главни реметилачки фактор безбедности у свету и наставио са јачањем војних ефектива у земљама суседима, као и јачањем противракетног штита. **Четврто**, САД су отпочеле отворене сукобе с Кином у домену економије и Русијом по питању утицаја на

безбедност Европе и света, што није прекинуто ни доласком новог председника Америке Џоа Бајдена (2020). **Пето**, западне земље на челу са САД сваке године поновно уводе санкције Русији због њеног сукоба с Украјином, због Крима и другог.

Тако је 2. јула 2021. године Указом бр. 400 председника Русије Владимира Путина усвојена најновија стратегија националне безбедности Руске федерације (Слика 1).

УКАЗ

ПРЕЗИДЕНТА РОССИЙСКОЙ ФЕДЕРАЦИИ

О Стратегии национальной безопасности Российской Федерации

В соответствии с федеральными законами от 28 декабря 2010 г. № 390-ФЗ "О безопасности" и от 28 июня 2014 г. № 172-ФЗ "О стратегическом планировании в Российской Федерации" постановляю:

1. Утвердить прилагаемую Стратегию национальной безопасности Российской Федерации.

2. Признать утратившим силу Указ Президента Российской Федерации от 31 декабря 2015 г. № 683 "О Стратегии национальной безопасности Российской Федерации" (Собрание законодательства Российской Федерации, 2016, № 1, ст. 212).

3. Настоящий Указ вступает в силу со дня его подписания.

Президент
Российской Федерации В.Путин

Москва, Кремль
2 июля 2021 года
№ 400

Слика 1. Указ председника Русије о проглашењу стратегије националне безбедности

Извор: <http://publication.pravo.gov.ru/Document/View/0001202107030001>

Нова стратегија националне безбедности Руске Федерације написана је у 106 параграфа на 43 стране текста, а њени општи садржаји су:

I ОПШТЕ ОДРЕДБЕ

II РУСИЈА У САВРЕМЕНОМ СВЕТУ: ТЕНДЕНЦИЈЕ И МОГУЋНОСТИ

III НАЦИОНАЛНИ ИНТЕРЕСИ РУСКЕ ФЕДЕРАЦИЈЕ И СТРАТЕШКИ НАЦИОНАЛНИ ПРИОРИТЕТИ

IV ОСИГУРАЊЕ НАЦИОНАЛНЕ БЕЗБЕДНОСТИ

- Опстанак руског народа и развој људских потенцијала
- Одбрана земље
- Државна и јавна безбедност
- Информациона безбедност
- Економска безбедност
- Научно-технолошки развој
- Еколошка безбедност и заштита животне средине
- Заштита традиционалних руских духовно-моралних вредности, културе и историјског памћења
- Стратешка стабилност и праведна међународна сарадња

V ОРГАНИЗАЦИЈСКЕ ОСНОВЕ И МЕХАНИЗМИ САДАШЊЕ СТРАТЕГИЈЕ⁴

Дакле, садржаји стратегије су делимично измењени у односу на документ из 2015. године.

У делу *Опште одредбе* (параграфи 1–5), стратегија је дефинисана као „базни документ стратешког планирања, утврђивања националних интереса и стратешких националних приоритета Русије, циљева и задатака државне политике у области обезбеђења националне безбедности и стабилног развоја Руске Федерације дугорочно посматрано“ (Стратегия национальной безопасности Российской Федерации, 2021: 1).

Такође, у Општим одредбама дефинисани су и други кључни појмови документа:

- **„Национална безбедност.** Стање заштићености националних интереса Руске Федерације од спољних и унутрашњег угрожавања, чиме се обезбеђују реализација основних права и слобода грађана, достојанствен квалитет и ниво њиховог живота, грађански мир и договор у земљи, очување суверенитета Руске Федерације, њене независности и државне целовитости и социјално-економског развоја земље;
- **Национални интереси.** Објективно значајне потребе појединца, друштва и државе за безбедношћу и стабилним развојем;
- **Стратешки национални приоритети.** Најважнији правци обезбеђења националне безбедности и стабилног развоја Руске Федерације;

⁴ Стратегия национальной безопасности Российской Федерации, <http://static.kremlin.ru/media/events/files/ru/QZw6hSk5z9gWq0plD1ZzmR5cER0g5tZC.pdf>, доступно 9. 8. 2021.

- **Угрожавање националне безбедности.** Свеукупност услова и фактора који стварају потенцијалну и стварну претњу националним интересима Руске Федерације;
- **Систем обезбеђења националне безбедности.** Свеукупност успешне државне политике у сфери обезбеђења националне безбедности органа политичке власти и свих потребних и механизма који су им на располагању.“ (Стратегија национальной безопасности Российской Федерации, 2021: 5).

Други део стратегије (параграфи 6 –24) посвећен је анализи савременог света, посебно са аспекта тенденција и могућности Русије да им се прилагоди. Кључни ставови документа у овом делу наводе се таксативно:

- „Савремени свет је мултиполаран и у транзицији. Све већу улогу, поред великих сила, имају и регионални центри моћи, што доводи до промене структуре светског поретка, формирања нове архитектуре, правила и начела;
- Западне земље настоје да одрже своју хегемонију у свету, проузрокујући кризу савремених модела и инструмената економског развоја, повећавајући неравнотежу у развоју држава, повећавајући ниво друштвене неједнакости, тежњу да транснационалне корпорације ограничавају улоге држава прате погоршање унутрашњих политичких проблема, јачање међудржавне контрадикције, слабљење утицаја међународних институција и смањење ефикасности система глобалне безбедности;
- Русија се залаже за промовисање стабилности међународних односа на основама међународног права, за начела недељиве и универзалне међународне безбедности, продубљујући мултилатералне интеракције ради заједничког решавања глобалних и регионалних проблема под окриљем Организације УН и Савета безбедности;
- Руска Федерација је демонстрирала целом свету своју економску отпорност и доказала је своју способност да одоли притиску спољних санкција. Наставља се рад на смањењу зависности од увоза у кључним индустријама економије;
- Раст геополитичке нестабилности и сукоба, јачање међудржавних противречности прати повећање опасности од употребе војне силе. Непоштовање општепризнатих норми и

принципа међународног права, слабљење и уништавање постојећег међународног права и институција, текуће укидање система уговора и споразума о контроли наоружања, доводе до све већих тензија и заоштравања војне и политичке ситуације, укључујући и оне близу државне границе Русије. Акције неких земаља су усмерене на дезинтеграцију Заједнице независних држава (ЗНД), како би се уништиле везе Русије са њом као традиционалним савезницима. Један број држава назива Русију претњом, па чак и војним противником. Повећава се опасност од ескалација оружаних сукоба у локалне и регионалне ратове, укључујући оне који укључују нуклеарне силе. Свемир и информациони простори се активно развијају као нова подручја вођења непријатељстава;

- У позадини кризе западног либералног модела бројне државе покушавају да намерно допринесу ерозији традиционалних вредности, искривљавању светске историје, ревизији погледа на улогу и место Русије у њој, рехабилитују фашизам, подстичу међунационалне и међуверске сукобе. Информативне кампање се спроводе с циљем формирања непријатељске слике Русије. Ограничена је употреба руског језика, активности руских масовних медија и употреба руског информационог извора, намећу се санкције руским спортистима. Руска Федерација се неразумно оптужује за кршење међународних обавеза, извршавање компјутерских напада, мешање у унутрашња питања страних држава. Тамо где живе руски грађани и сународници у иностранству, они су дискриминисани и отворено се прогоне;
- Главни фактори који одређују положај и улогу Руске Федерације у свету, дугорочно гледано, биће висококвалитетан људски потенцијал, способност да се обезбеди технолошко лидерство, ефикасност јавне управе и пребацивање привреде на нове технолошке основе. Стање науке, сфера иновација, индустрија, образовање, здравство и култура претварају се у кључни показатељ конкурентности Русије. Предњачење у тим областима обезбедиће даље јачање одбране земље, постизање националних развојних циљева, створиће услове за повећање међународног ауторитета Руске Федерације и привлачност сарадње са њом за друге државе. Очување руског идентитета, културе, традиционалне руске духовно-моралне вредности и патриотско васпитање грађана допринеће даљем развоју де-

мократског поретка Руске Федерације и њеној отворености према свету“ (Стратегија национальной безопасности Российской Федерации, 2021: 6–24).

У трећем делу стратегије број националних интереса Русије смањен је са 11 на осам, а број стратешких националних приоритета остао је исти – девет.

а) Осам утврђених националних интереса:

- опстанак руског народа, развој људских потенцијала, побољшање квалитета живота и благостања грађана;
- заштита уставног поретка, суверености, независности, државне и територијалне целовитости, јачање одбране земље;
- подршка грађанском миру и сарадњи у земљи, владавина права, искорењивање корупције, заштита грађана и свих облика имовине од противправних радњи, развијање механизма сарадње државе и грађанског друштва;
- развој безбедног информационог простора, заштита руског друштва од деструктивног психолошко-пропагандног деловања;
- стабилан развој руске економије на новој технолошкој основи;
- очување животне средине, очување природних ресурса, рационално управљање ресурсима и прилагођавање климатским променама;
- јачање традиционалних руских духовно-моралних вредности, очување културног и историјског наслеђа народа Русије;
- подршка стратешкој стабилности, очување мира и безбедности и правних основа међународних односа⁵.

б) Девет утврђених стратешких националних приоритета:

- опстанак народа Русије и развој људских потенцијала;
- одбрана земље;
- државна и друштвена безбедност;
- информациона безбедност;
- економска безбедност;
- научно-технолошки развој;
- еколошка безбедност и рационално управљање ресурсима;
- заштита традиционалних руских духовно-моралних вредности, културе и историјског памћења;
- стратешка стабилност и узајамно корисна међународна сарадња⁶.

⁵ Исто, параграф 25.

⁶ Исто, параграф 26.

Најобимнији је четврти део стратегије, *Осигурање националне безбедности*, који је обухваћен параграфима 27–101. Суштину тог дела, али и документа као целине, дао је секретар Савета безбедности Руске Федерације Николај Петрушев, ставом да су приоритети те стратегије: „информационо ратовање; заштита традиционалних духовних и моралних вредности, културе и историјског сећања, односно борба против ревизије историје; претње које се стварају захваљујући новим и напредним технологијама, али и у покушајима мешања у унутрашње ствари; повећање животног стандарда руских грађана; јачање јединства руског друштва; достизање националних циљева економског развоја, као и повећање међународног престижа земље; подизање нивоа предвидивости у земљи, као и поверења и безбедности у међународној сфери, али и ниво адекватног доношења симетричних и асиметричних мера како би се спречиле непријатељске акције других држава које наносе штету суверенитету и територијалном интегритету Руске Федерације“⁷.

Геополитичке импликације нове стратегије националне безбедности Руске Федерације

Геополитика у савременим међународним односима, поготово кад су велике силе у питању, одвија се делом по принципу спојених судова. У том смислу, званично објављивање нове стратегије националне безбедности Русије изазваће пажњу великих и регионалних сила, најмање у два правца. Прво, уследиће усвајање нових стратешких докумената САД, Кине и ЕУ, који делом нису зависни од чињенице да је Русија усвојила нову стратегију, већ су детерминисани унутрашњим прописима и временом протеклим од усвајања постојећег документа. С друге стране, у својим стратешким документима велике силе ће, у зависности од постојећих односа с Русијом, настојати да их одрже у складу са својим интересима.

У складу с наведеним, треба очекивати продубљивање јаза између западних земаља на челу са САД, с једне стране, и Русије и према њој пријатељски расположених земаља, с друге стране. Кон-

⁷ Путин потписао декрет о стратегији националне безбедности, https://www.rtv.rs/sr_lat/svet/putin-potpisao-dekret-o-strategiji-nacionalne-bezbednosti_1253958.html, доступно 10. 8. 2021.

традикторно у свему томе јесте то што ће се сви позивати на међународно право, правне институције и јачање улоге ОУН и Савета безбедности.

Закључак

Нова стратегија националне безбедности Русије практично представља надградњу претходна два документа и примарно је усмерена на учвршћивање и јачање позиције Русије у савременим међународним односима, кроз остваривање националних интереса и реализацију стратешких националних приоритета.

Нова стратегија врло отворено и јасно анализира карактер савремених међународних односа, стање и тенденције у тим односима и ризике и претње који се постављају пред Русију. Западне земље, на челу са САД, као и нове форме сукоба у свим сферама људске делатности и прекрајање историје, кључне су претње по националну безбедност Русије.

Русија намерава да заштити свој народ и државу, примарно кроз јачање мултиполарних односа, меку моћ, али и снажан одговор јаким оружаним снагама ако затреба.

Нова стратегија националне безбедности Русије врло брзо ће добити одговор у документима сличног назива највећих сила, али и регионалних центара моћи.

Реализам у међународним односима и даље је преовлађујући теоријски правац, али и практичан приступ националној безбедности.

Литература

1. Каравидић, З., Ковач., М., (2018), Афирмација Руске Федерације као велике силе, *Војно дело*, Година LXX, 3/2018: 108-127.
2. Мирковић, Т., (2003), *Стратегије и ратне доктрине суперсила и блокова*, Медија центар „Одбрана“, Београд.
3. *National Security Strategy of the USA (2017)*, <https://www.whitehouse.gov/wp-content/uploads/2017/12/NSS-Final-12-18-2017-0905.pdf>, доступан 09. 08. 2021.
4. Никодиновић, Н., (2017), *Америчка национална стратегија за борбу против тероризма на почетку 21. века*, докторска дисертација, Факултет политичких наука, Београд.

5. Перишић, С., (2010), Национална безбедност као један од основних чинилаца геополитичког позиционирања Руске Федерације на почетку 21. века, *Војно дело*, Година LVII „зима 2010“: 103-118.
6. Примаков, Ј., (1998), *Русија у светској политици*, превод с руског; “СМИСАО”, Београд, страна 6-13.
7. *Путин потписао декрет о стратегији националне безбедности*, https://www.rtv.rs/sr_lat/svet/putin-potpisao-dekret-o-strategiji-nacionalne-bezbednosti_1253958.html, доступан 10.08.2021.
8. *СТРАТЕГИЈА националне безбедности Руске Федерације 2021*, Президент Русије; <http://static.kremlin.ru/media/events/files/ru/QZw6hSk5z9gWq0plD1ZzmR5cER0g5tZC.pdf>, доступан 09.08.2021.
9. *Стратегија националне безбедности Руске Федерације*, Президент РФ, 2015, <http://www.scrf.gov.ru/security/docs/document133/>, доступан 10.08.2021.
10. *Стратегија националне безбедности Руске Федерације до 2020 године*, Президент Русије, 2009, <https://rg.ru/2009/05/19/strategia-dok.html>, доступан 10.08.2021.
11. *Shared Vision, Common Action: A Stronger Europe A Global Strategy for the European Union's Foreign And Security Policy (2016)*, https://eeas.europa.eu/archives/docs/top_stories/pdf/eugs_review_web.pdf доступан 10.08.2021.
12. УКАЗ ПРЕЗИДЕНТА Руске Федерације о Стратегији националне безбедности Руске Федерације; <http://publication.pravo.gov.ru/Document/View/0001202107030001>, доступан 10.08.2021.
13. Форца, Б. (2019). *Системи безбедности*, скрипта, Факултет за пословне студије и право Универзитета „Унион – Никола Тесла“, Београд.

A New National Security Strategy of the Russian Federation

***Abstract:** On July 2, 2021, the President of the Russian Federation, Vladimir Putin, signed a decree on the adoption of the new National Security Strategy of the Russian Federation. It is the third document under that name to have been adopted in Russia since 2009. This paper focuses on the presentation of the latest national security strategy of Russia, with a review of the similarities and differences from the previous two documents, as well as the geopolitical implications that the adoption of the latest strategy may cause.*

***Keywords:** Russian Federation, National Security Strategy of the Russian Federation, geopolitics.*

Милан КОВАЧЕВИЋ*
Срђан БЛАГОЈЕВИЋ**
Универзитет одбране, Војна академија

ДОИ: 10.5937/bezbednost2201072К

УДК: 331.101.3:355.1(497.11)

Оригинални научни рад

Примљен: 16. 3. 2021. године

Ревизија: 7. 7. 2021. године

Датум прихватања: 1. 4. 2022. године

Чиниоци мотивације припадника Војске Србије

Апстракт: Мотивација за рад кључна је за успех савремених организација. Чиниоци који утичу на мотивацију за рад су различити, хијерархија им је променљива и зависи од друштвено-економских услова, али и од одређених карактеристика запослених.

Истраживање ставова о утицају чинилаца на мотивацију за рад реализовано је анонимним анкетирањем пригодног узорка од 1.929 професионалних припадника Војске Србије, и то 393 током 2010. године, 135 у 2018. години и 1.401 у 2020. години. Упитник развијен за истраживање 2010. године имао је скалу са 18, а 2018. и 2020. године са 16 питања о чиниоцима мотивације, а скале су имале висок ниво интерне конзистентности.

Применом једнофакторске анализе варијансе (ANOVA), тестова накнадних поређења и *t*-теста утврђене су статистички значајне разлике у утицају мотивационих чинилаца на мотивацију различитих подузорака испитаника у истраживању 2010. године. Величина утицаја расте са нивоом усавршавања – већа је за лица која су задовољнија платом, као и официре у односу на подофицире и цивилна лица.

У односу на резултате из 2010. године, у 2018. и 2020. Години уочен је раст значаја висине плате и пад значаја занимљивог посла.

Кључне речи: мотивација, мотивација за рад, чиниоци мотивације, хијерархија, Војска Србије.

* kacaiaca@ptt.rs

** srdjanblagojevic80@gmail.com

Увод

Интересовање за мотивацију произилази из три разлога: побољшања продуктивности, ефикасности и креативности рада, повећања квалитета радног живота у организацијама и јачање конкурентске способности и успешности (Бахтијаревић-Шибер, 1999). Спознаја мотивисаног понашања је изузетно комплексна, а понашање људи није увек ни конзистентно ни рационално. Ниво мотивације варира не само између појединаца већ и унутар индивидуе у различито време, а мотивација је једна од најчешће истраживаних тема понашања у организацији (Robins, Judge, 2013). Појединци се разликују не само у нивоу мотивације – колико су мотивисани, већ у оријентацији те мотивације – шта их мотивише (Ryan, Deci 2000). Познавање чинилаца и механизма покретања запослених на рад има бројне бенефите. Значај истраживања мотивације за рад огледа се у утицају мотивације на перформансе. Ковач (Kovach, 1987) сматра да су организације које знају шта подстиче њихове запослене на рад у бољој позицији да их стимулишу да раде боље и да унапреде организационе перформансе.

Позитиван утицај мотивације на перформансе утврђен је и у моделима мотивације (Porter, Lawler, 1968; Vroom, 1964), као и у моделу социјалног идентитета радне мотивације и перформанси (Knippenberg, 2000). Такође, Лорд у својој студији (Lord, 2002) закључује да успешна примена мотиватора побољшава задовољство послом, што утиче и на повећану продуктивност.

Директан позитиван утицај мотивације за рад на перформансе потврђен је и у више недавних истраживања реализованих широм света, у Италији (Palma, 2016), Данској (Andersen et al., 2014), Аустралији (Taylor, 2008) и Индонезији (Al-Musadieq et al., 2018).

По Пиндеру (Pinder), мотивација за рад је скуп сила унутар и ван личности које иницирају рад и одређују његов облик, правац, интензитет и трајање (Pinder, 2014: 11).

Три кључна елемента мотивације јесу интензитет, смер и упорност. Интензитет се односи на уложени труд, али висок интензитет ће довести до повољних резултата рада само ако се напори каналишу у смеру који користи и организацији. Димензија упорности мери колико дуго особа може да одржи напор – мотивисани појединци раде довољно дуго да постигну циљ (Robins, Judge, 2013).

Нема универзално прихваћеног начина за представљање мотивационих теорија. По Армстронгу (Armstrong, 2001), три главне области мотивационих теорија јесу инструменталност, садржај и процес. Бахтијаревић-Шибер и Михаиловић најзначајније теорије мотивације сврставају у две групе: теорије потреба и теорије процеса (Бахтијаревић-Шибер, 1999; Михаиловић, 2009).

Латам и Пиндер, с друге стране (Latham, Pinder, 2005), мотивацију разматрају кроз мотивациони оквир анализом потреба (*needs*), особина (*traits*), вредности (*values*), средине (*context*), уклапања личности у средину (*person-context fit*), спознаје (*cognition*) и афекта/емоција (*affect/emotion*).

Бројна истраживања која су иницирана и реализована на темељу претпоставки теорија потреба била су фокусирана на питање шта мотивише радника и на утврђивање хијерархије мотивационих чинилаца (потреба).

Анализирајући одговоре запослених различитих карактеристика, Ковач налази разлике у утицају чинилаца у зависности од пола, старости, нивоа прихода, врсте посла и организационог нивоа (Kovach, 1987: 60), као и разлике у хијерархији чинилаца за раднике и менаџере, што је иницирало наредна истраживања широм света: у САД (Wiley, 1997), нордијским земљама (Eskildsen et al., 2004), Русији (Katsva, Condrey, 2005), Малезији (Ismail, 2008; Ismail, Ahmed, 2015) и Кини (Yang, 2011). Мотивација на простору бивше СФРЈ и Србије истраживана је више пута у обимним истраживањима (Језерник 1960. и 1962; Јушић 1971; Михаиловић 1988. и Можина 1969: види код Михаиловић, 1988: 50–52). Реализован је и већи број истраживања на пригодним узорцима, од којих истичемо карактеристичне (Кујовић, 1989; Мијачика, 1989).

Иако се људи разликују и имају различите потребе и радне вредности (Yang, 2011), висина плате се издваја као најважнији мотивациони фактор у више истраживања у различитим периодима и културама (Ismail, 2008; Uddin, Hogue, Ibrahim, Mamun 2014; Wiley, 1997; Yang, 2011), укључујући и Србију и у окружењу (Кујовић, 1989; Мијачика 1989, Михаиловић 1988, као и Језерник, Јушић и Можина, Rakić 2017, Dinić 2017), чиме се потврђује универзални значај новца.

Имајући у виду да су практично све мотивационе теорије развијене на западу, где је и велики број истраживања реализован, а да постоје изражене културолошке разлике, постоји потреба да се утврди утицај мотивационих чинилаца у сопственом културном миљеу и актуелном временском оквиру.

Фокус рада је да се ослоњем на поставке теорија потреба и теорије очекивања утврде хијерархија мотивационих чинилаца припадника Војске Србије и разлике у утицају мотивационих чинилаца у односу на припадност подузorcима различитих индивидуалних карактеристика (категорије, старости, нивоа усавршавања, брачног стања), улоге у организацији и задовољства платом за узорак из 2010. године. Статистичка значајност разлика утврдиће се применом анализе варијансе и t-теста. Очекује се висок ранг (утицај) чинилаца који се односе на међуљудске односе и висину плате. Претпоставка да постоје разлике у утицају мотивационих чинилаца у зависности од карактеристика испитаника заснована је како искуствено тако и на резултатима претходних истраживања (Cleal, Sell, 2011; Eskildsen et al., 2004; Harpaz, 1990; Heyns, Kerr, 2018 Ismail, Ahmed, 2015; Ismail, 2008; Kovach, 1987; Manolopoulos, 2006; Мијачика, 1989; Михаиловић, 1988; Wiley, 1997). У раду ће бити приказане и промене у хијерархији мотивационих чинилаца у периоду 2010, 2018. и 2020. године.

Метод

Узорак испитаника

Истраживање је реализовано на пригодном узорку од 1.929 професионалних припадника Војске Србије. Детаљна структура узорка приказана је у Табели 1.

Табела 1: *Подаци о узорку*

Варијабла	Подузорок	N ₁	%	N ₂	%	N ₃	%
Категорија	Официр	190	48	75	56	273	19
	Подофицир	128	33	26	19	400	29
	Цивилно лице	55	14	26	19	215	15
	Проф. војник	20	5	8	6	513	37
Године старости	<25	17	4			139	10
	26–35	151	39	19	14	422	30
	36–45	135	34	56	42	483	34
	>45	90	23	60	44	357	26

Ниво усавршавања	Средња школа	166	42	40	30	926	66
	Висока или виша школа	131	33	29	21	393	28
	Последипломско усавршавање	96	25	66	49	76	6
Брачно стање	У браку	297	76	116	86	940	67
	Ван брака	96	24	19	14	461	33
Улога у организацији	Руководиоци	113	29	34	25	255	18
	Извршиоци	280	71	101	75	1.146	82
Задовољство платом	Задовољни	7	2	4	3	66	5
	Умерено задовољни	182	46	68	50	638	45
	Незадовољни	204	52	63	47	697	50

Напомена: $N_1 = 393$ (2010), $N_2 = 135$ (2018), $N_3 = 1.401$ (2020)

Приликом сачињавања узорка поштовани су принципи искључивости и исцрпности (Тодоровић, 2008). Узорком су обухваћене све категорије професионалних припадника Војске Србије, без преклапања.

Инструменти и поступак прикупљања података

За реализацију истраживања развили смо упитнике са петостепеном скалом слагања којима су прикупљени подаци о испитаницима (категорија кадра, подаци о достигнутом нивоу школовања, улога у организацији, брачно стање, животна доб и задовољство платом) и њиховим ставовима. На основу анализе чинилаца коришћених у претходним истраживањима (Eskildsen et al., 2004; Harpaz, 1990; Ismail, 2008; Јушић, 1971; Kovach, 1987; Кујовић, 1989; Manolopoulos, 2006; Мијачика 1989, Михаиловић 1988; Wiley, 1997; Worthley et al., 2009; Ђамиловић и Ристић, 2007) за истраживање 2010. године састављена је листа од 18 чинилаца: занимљив посао, коректан однос руководиоца, самоостварење, успех у послу, одговоран посао, добри међуљудски односи, љубав према послу, информисаност, делегирање овлашћења, сигурност запослења, утицај у одлучивању, праведна расподела, висина плате, похвала, самосталност, могућност усавршавања, награде и критика.

За истраживање 2018. и 2020. године сачињена је листа од 16 чинилаца на основу нове и проширене анализе садржаја релевантних истраживања (35 истраживачких радова у периоду од 1959. до

2015. године, издвојено је 145 израза за чиниоце мотивације који су класификовани по сродности и значењу¹): занимљив посао и радни задаци, добар однос руководиоца, самосталност у обављању посла, добри међуљудски односи, утицај у одлучивању, информисаност о раду и резултатима рада, добри услови рада и заштита на раду, успех, самопотврђивање, изазован посао, могућност напредовања, сигурност запослења, могућност каријерног или стручног усавршавања, стимулативне мере, висина плате, критика за учињену грешку и страх од казне, посао са већим угледом и радно и слободно време. Чиниоци који нису у широј употреби у нашем друштву, а поготову у државном сектору и Војсци Србије, нису уврштени у листе (учешће у добити и разне врсте бенефиција).

У листама чинилаца коришћеним 2010. године и у наредним истраживањима (2018. и 2020. године) 12 чинилаца било је истоветно (упоредни приказ резултата приказан је само за ових 12 чинилаца).

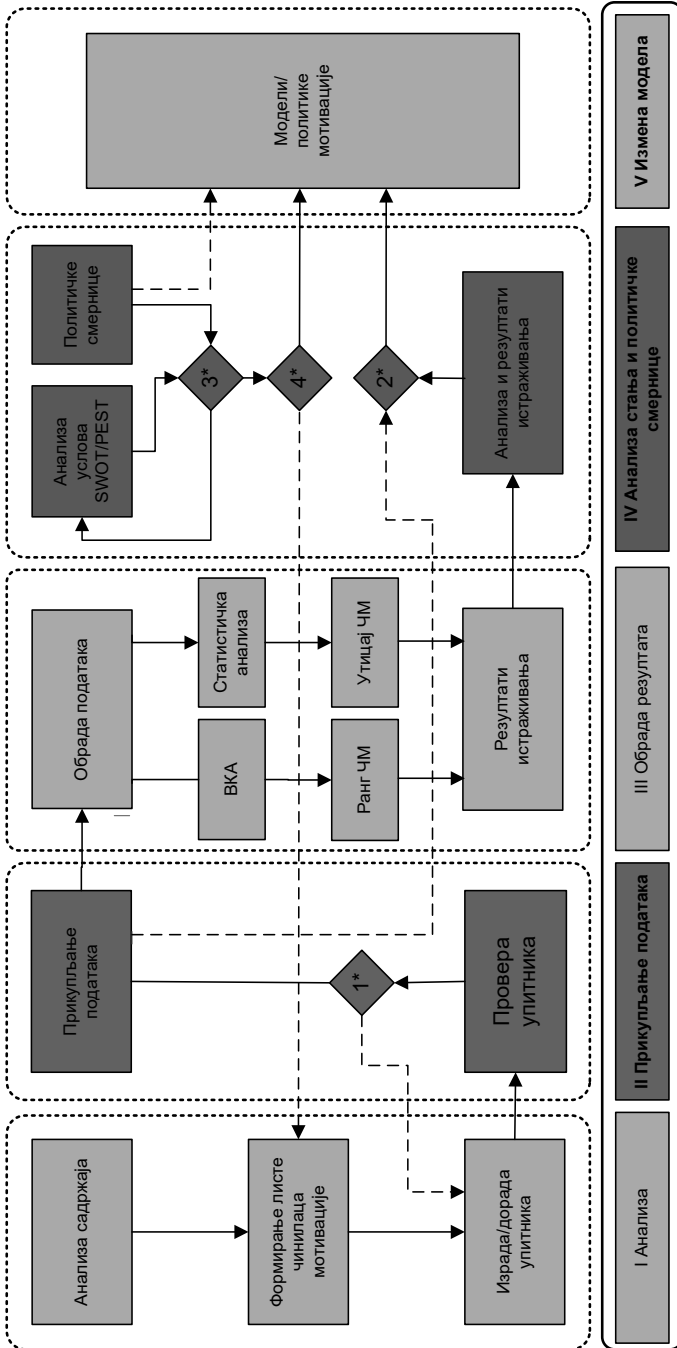
Метријске карактеристике скала проверене су контролом унутрашње поузданости изражене Кронбаховим алфа коефицијентом (*Cronbach's Alpha*). Клајн (Kline, 2011) сматра да је унутрашња конзистентност изнад 0,9 одлична, око 0,8 веома добра и изнад 0,7 прихватљива.

Коефицијент за скалу са 18 чинилаца мотивације је $\alpha = 0,909/N_1$, а за скале са 16 чинилаца је $\alpha = 0,877/N_2$ и $\alpha = 0,829/N_3$, те закључујемо да скале имају висок ниво интерне конзистентности.

Анкетирање је реализовано у периоду април–мај 2010. (коришћена скала са 18 чинилаца), октобар 2018. и март–јули 2020. године (скале са 16 чинилаца), испитаници су попуњавали упитник анонимно и добровољно, у групи и под непосредним надзором руководиоца истраживања (у свим групама и у сва три периода анкетање је реализовао исти истраживач), чиме је искључен утицај различитог приступа анкетара на испитанике.

Истраживање је реализовано у складу са моделом приказаним на Слици 1 (деталније види код: Kovačević, Blagojević, Kuzmanović, 2020).

¹ Пример: чинилац *утицај у одлучивању* формиран је на основу шест коришћених израза (веће уважавање предлога радника, могућност учествовања у одлучивању, партиципација запослених у управљању, могућност употребе властитих идеја, веће уважавање мојих предлога, утицај у одлучивању).

Слика 1: Модел истраживања мотивације
 (извор: Ковачевић, Благојевић, Кизмановић, 2020: 7)

Процедура

Статистичка обрада прикупљених података обављена је применом програма *IBM SPSS Statistic 23* (дескриптивна статистика, анализа варијансе, тестови нормалности, *t*-тест, поузданост упитника).

Значајност разлика у ставовима о утицају мотивационих чинилаца на мотивацију утврђена је анализом варијансе и накнадним тестовима (*Post Hoc Tests – Tukey HSD*) за вишеструка поређења (за категоричке варијабле са три или више субпопулација) и применом двосмерног *t*-теста за независне узорке (за категоричке варијабле са две субпопулације).

Резултати

Након прикупљања и обраде података утврђене су средње вредности и вредности стандардне девијације за узорак (Табела 2), као и ранг за 18 чинилаца за које су испитивани ставови путем петостепене скале Ликертовог типа (понуђени одговори о степену утицаја: *нимало, мало, умерено, много, веома много*).

Табела 2: Ранг мотивационих чинилаца

Чиниоци мотивације	Ранг	М	SD
Љубав према послу	1	4,32	0,85
Занимљив посао	2	4,13	0,87
Добри међуљудски односи	3	4,08	0,88
Коректан однос руководиоца	4	3,94	0,99
Самоостварење	5	3,89	0,94
Успех у послу	6	3,87	0,93
Сигурност запослења	7	3,85	1,02
Информисаност	8	3,84	0,93
Одговоран посао	9	3,67	0,97
Утицај у одлучивању	10	3,67	0,96
Праведна расподела	11	3,66	1,04
Висина плате	12	3,64	1,35
Похвала	13	3,53	1,06
Самосталност	14	3,51	0,96
Могућност усавршавања	15	3,49	1,14
Награде	16	3,43	1,12
Делегирање овлашћења	17	3,39	0,89
Критика	18	2,61	1,03

Напомена: N = 393/2010

Поређење резултата независних варијабли² са три или више подузорака – категорија³, године старости и стручна спрема – извршили смо применом једнофакторске анализе варијансе у програму SPSS (примењена је процедура *One-Way ANOVA*) и утврђено је постојање статистички значајних разлика у вредностима аритметичких средина у подузorcима након чега су примењени тестови накнадних поређења (*Post Hoc – Tukey HSD*).

За процену величине утицаја (*effect size*), који је показатељ величине разлика између група, коришћен је ета квадрат (η^2). Утицај је мали: $\eta^2 = 0,01$; средњи: $\eta^2 = 0,06$ и велики: $\eta^2 = 0,138$ (Cohen, 1988: 24).

Тестови потврђују статистички значајне разлике у оцени утицаја на мотивацију за десет чинилаца, при чему на официре већи утицај има шест чинилаца него на подофицире, четири чиниоца на официре него на цивилна лица, а по један чинилац на професионалне војнике (ПВ) у односу на цивилна лица (ЦЛ) и подофицире. Статистички значајних разлика између ЦЛ и подофицира нема (Табела 3).

2 У Табели 1 приказане су варијабле и подела по категоријама у оквиру варијабли.

3 Односи се на тзв. категорију (статус) професионалних припадника Војске Србије: официр, подофицир, професионални војник и цивилно лице.

Табела 3: Категорија – вишеструка поређења

Чинилац мотивације	(I)	(J)	Mean Diff. (I-J)	Std. Error	Sig.	η^2	95% CI	
							LL	UL
Самосталност	оф	подоф	0,466*	0,108	0,000	0,054	0,166	0,744
Утицај у одлучивању	оф	подоф	0,313*	0,108	0,021	0,026	0,033	0,593
Добри међуљудски односи	оф	подоф	0,346*	0,099	0,003	0,041	0,090	0,602
Висина плате	оф	подоф	0,480*	0,152	0,009	0,029	0,088	0,873
		ЦЈЛ	0,606*	0,204	0,016	0,031	0,080	1,132
Похвала	подоф	ПВ	-0,679*	0,252	0,037	0,044	-1,330	-0,029
Коректан однос руководиоца	оф	ЦЈЛ	0,510*	0,149	0,004	0,036	0,125	0,896
	оф	ЦЈЛ	0,358*	0,129	0,029	0,031	0,026	0,690
Љубав према послу	ЦЈЛ	ПВ	-0,614*	0,219	0,028	0,084	-1,180	-0,047
Могућност усавршавања	оф	подоф	0,259*	0,130	0,048	0,012	0,003	0,514
Делегирање овлашћења	оф	ЦЈЛ	0,370*	0,136	0,034	0,032	0,019	0,721
Успех у послу	оф	подоф	0,378*	0,105	0,002	0,038	0,107	0,584

Напомена: N = 393/2010, оф – офшири, подоф – подофири, ЦЈЛ – цивилна лица, ПВ – професионални војници, *разлике су значајне на нивоу 0,05

На лица са средњом стручном спремом (ССС) мањи утицај има пет чинилаца у односу на лица са високом стручном спремом (ВСС), а девет чинилаца у односу на лица са последипломским усавршавањем (ПДУ). С порастом нивоа усавршавања расте утицај мотивационих чинилаца (Табела 4).

Табела 4: Стручна спрема – вишеструка поређења

Чинилац мотивације	(I)	(J)	Mean Diff. (I-J)	S t d . Error	Sig.	η ²	95% CI	
							LL	UL
Самосталност	ССС	ВСС	-0,353*	0,109	0,004	0,031	-0,609	-0,097
	ССС	ПДУ	-0,589*	0,120	0,000	0,097	-0,871	-0,307
Критика	ССС	ПДУ	-0,362*	0,132	0,017	0,032	-0,672	-0,051
	ССС	ПДУ	-0,449*	0,135	0,003	0,049	-0,766	-0,132
Похвала	ССС	ВСС	-0,339*	0,114	0,009	0,027	-0,607	-0,072
	ССС	ПДУ	-0,387*	0,125	0,006	0,041	-0,682	-0,092
Коректан однос руководиоца	ССС	ПДУ	-0,316*	0,124	0,030	0,028	-0,609	-0,024
	ССС	ПДУ	-0,439*	0,173	0,030	0,029	-0,847	-0,033
Одговоран посао	ССС	ПДУ	-0,330*	0,122	0,019	0,029	-0,617	-0,043
	ССС	ПДУ	-0,361*	0,112	0,004	0,046	-0,624	-0,098
Висина плате	ССС	ВСС	-0,372*	0,132	0,014	0,025	-0,682	-0,061
	ССС	ПДУ	-0,334*	0,107	0,005	0,030	-0,586	-0,083
Утицај у одлучивању	ССС	ВСС	-0,319*	0,118	0,019	0,031	-0,597	-0,042
	ССС	ПДУ	-0,379*	0,119	0,005	0,033	-0,660	-0,098

Напомена: N = 393/2010, ССС – средња стручна спрема, ВСС – висока стручна спрема, ПДУ – последипломско усавршавање, *разлике су значајне на нивоу 0,05

На запослене млађе од 25 година већи утицај има *критика* у односу на остале старосне категорије, а на лица старости 26–35 година већи утицај има *могућност усавршавања* у односу на лица старости 36–45 година (Табела 5).

Табела 5: *Животна доб – вишеструка поређења*

Чинилац мотивације	(I) (J)	Mean Diff. (I-J)	Std. Error	Sig.	η^2	95% CI		
						LL	UL	
Критика	<25	26–35	0,803*	0,262	0,012	0,099	0,128	1,479
		36–45	0,745*	0,263	0,025	0,051	0,066	1,425
		>45	0,786*	0,271	0,020	0,124	0,088	1,485
Могућност усавршавања	26–35 36–45	0,456*	0,133	0,004	0,040	0,113	0,799	

Напомена: N = 393/2010, *разлике су значајне на нивоу 0,05

За варијабле *улога у организацији*, *брачно стање* и *задовољство платом*, које имају две субпопулације, за утврђивање значајности разлика примењен је независни *t*-тест за велике узорке.

Статистички значајне разлике у односу на варијаблу *брачно стање* утврђене су за чиниоце *могућност усавршавања*, који већи утицај има на лица ван брака, и *праведна расподела*, који већи утицај има на лица у браку (Табела 6).

Табела 6: *Брачно стање (t-тест)*

Чинилац мотивације	У браку		Није у браку		t	P	z^2
	M	SD	M	SD			
Могућност усавршавања	3,433	0,892	3,743	0,937	-2,410	0,017	0,015
Праведна расподела	3,738	1,044	3,432	0,984	2,283	0,023	0,014

Напомена: N = 393/2010, df = 391, ниво значајности 0,05 двострано

Разлике у односу на варијаблу *улога у организацији* су бројније (пет чинилаца, нематеријални чиниоци који се односе на самоостварење или имају везу са самоостварењем) при чему остварују већи утицај на руководиоце него на извршиоце, а разлике у утицају су мале (Табела 7).

Табела 7: Улога у организацији (t-тест)

Чинилац мотивације	Руководиоци		Извршиоци		t	P	z ²
	M	SD	M	SD			
Самосталност	3,726	0,928	3,429	0,962	2,797	0,005	0,020
Коректан однос руководиоца	4,115	0,914	3,864	1,010	2,287	0,023	0,013
Занимљив посао	4,274	0,848	4,075	0,871	2,070	0,039	0,011
Делегирање овлашћења	3,558	0,850	3,321	0,910	2,368	0,018	0,014
Самоостварење	4,071	0,842	3,821	0,971	2,391	0,017	0,014

Напомена: N = 393/2010, df = 391, ниво значајности .05 двострано.

Најзначајније разлике су нађене у односу на варијаблу *задовољство платом* (14 мотивационих чинилаца, сви остварују већи утицај на лица која су задовољнија платом). Разлике у утицају су углавном мале, изузев за чинилац *похвала* ($\eta^2 = 0,054$), за који је утицај близу средњег нивоа (Табела 8).

Табела 8: Задовољство платом (t-тест)

Чинилац мотивације	Неутрални		Незадовољни		t	P	z ²
	M	SD	M	SD			
Самосталност	3,608	0,826	3,401	1,092	2,078	0,038	0,011
Критика	2,765	0,969	2,429	1,068	3,223	0,001	0,026
Похвала	3,770	0,860	3,269	1,184	4,701	0,000	0,054
Коректан однос руководиоца	4,069	0,863	3,786	1,099	2,790	0,006	0,019
Занимљив посао	4,230	0,737	4,022	0,986	2,368	0,018	0,014
Љубав према послу	4,407	0,792	4,214	0,900	2,236	0,026	0,012
Награде	3,583	0,992	3,269	1,189	2,800	0,005	0,020
Добри међуљудски односи	4,196	0,776	3,940	0,964	2,893	0,004	0,021
Сигурност запослења	3,975	0,944	3,698	1,078	2,678	0,008	0,018
Могућност усавршавања	3,618	1,022	3,352	1,247	2,275	0,023	0,013
Делегирање овлашћења	3,525	0,833	3,242	0,962	3,095	0,002	0,024
Успех у послу	4,054	0,795	3,687	1,000	3,959	0,000	0,039
Самоостварење	4,020	0,854	3,769	0,993	2,641	0,009	0,017
Информисаност	3,961	0,841	3,725	0,976	2,525	0,012	0,016

Напомена: N = 393/2010, df = 391, ниво значајности 0,05 двострано

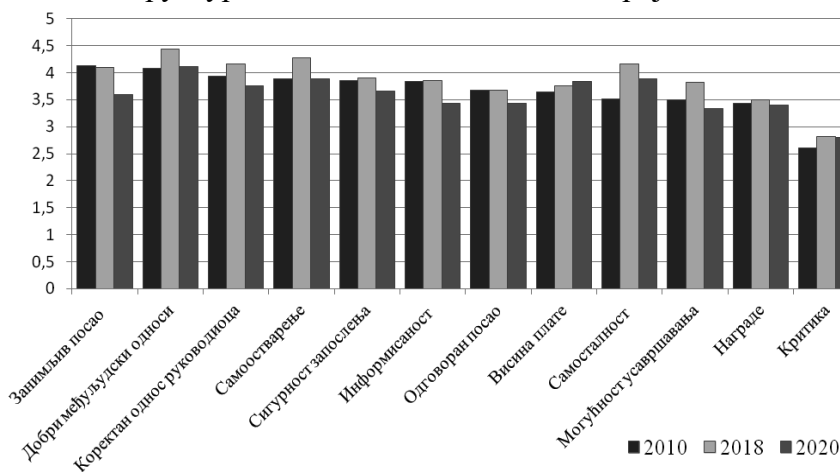
У периоду истраживања уочавамо да је ранг чинилаца битно промењен за занимљив посао 1/7, висину плате 8/4 и самосталност 9/2, што је приказано у Табели 9.

Табела 9: Промене у рангу мотивационих чинилаца 2010–2020. године

Чиниоци мотивације	Ранг 1	Ранг 2	Ранг 3	M ₁ (2010)	M ₂ (2018)	M ₃ (2020)
Занимљив посао	1	5	7	4,13	4,09	3,60
Добри међуљудски односи	2	1	1	4,08	4,44	4,11
Коректан однос руководиоца	3	3	5	3,94	4,17	3,76
Самоостварење	4	2	3	3,89	4,27	3,88
Сигурност запослења	5	6	6	3,85	3,90	3,66
Информисаност	6	7	9	3,84	3,85	3,43
Одговоран посао	7	10	8	3,67	3,68	3,43
Висина плате	8	9	4	3,64	3,75	3,84
Самосталност	9	3	2	3,51	4,17	3,89
Могућност усавршавања	10	8	11	3,49	3,82	3,33
Награде	11	11	10	3,43	3,49	3,40
Критика	12	12	12	2,61	2,81	2,80
Σ Мотивација				3,67	3,87	3,57

Напомена: N1 = 393 (2010), N2 = 135 (2018), N3 = 1.401 (2020).

Промене у утицају чинилаца на мотивацију за рад професионалних припадника Војске Србије у периоду 2010–2020. године приказане су и графички (Слика 2). Уочавамо раст значаја висине плате и самосталности, као и пад значаја занимљивог посла. Такође, уочавамо одступања за узорак из 2018. године, која су вероватно последица структуре⁴ испитаника као и мањег броја испитаника.

Слика 2: Утицај чинилаца мотивације професионалних припадника Војске Србије у периоду 2010–2020. године

⁴ Узорак је био пригодан и око 50% чинили су официри са високим нивоом последипломских усавршавања и старости преко 45 година.

Дискусија

Истраживањем је утврђена хијерархија чинилаца мотивације за рад професионалних припадника Војске Србије и њене промене (Табела 2 и Табела 9) и утврђено је постојање разлике у утицају мотивационих чинилаца на различите подзорке за све независне варијабле.

Категорија. Већи утицај на официре него на подофицире има шест варијабли (*самосталност* – величина утицаја је близу средњег, $\eta^2 = 0,054$, а за остале варијабле је мала), такође већи утицај на официре у односу на ЦЛ имају четири варијабле (мали ниво). На ПВ већи утицај него на подофицире има *похвала* ($\eta^2 = 0,044$ мали ниво) и већи утицај на ПВ него на ЦЛ има *љубав према послу* ($\eta^2 = 0,084$ – средњи ниво).

Ниво усавршавања. 11 варијабли има већи утицај на лица са ПДУ и ВСС у односу на лица са ССС (мали ниво, $\eta^2 = 0,026$ до $0,046$). На лица са ПДУ већи утицај него на лица са ССС имају *самосталност* ($\eta^2 = 0,097$ – средњи ниво) и *похвала* ($\eta^2 = 0,049$ – мали ниво). Слични резултати утврђени су у Кини (Yang, 2011) и у скандинавским земљама (Eskildsen et al., 2004), где су лица са високим нивоом образовања мотивисанија, као и у СФРЈ (Мијачика, 1989), где на лица са вишим нивоом усавршавања већи утицај има добар однос руководиоца.

Старосна доб. *Критика* има већи утицај на лица млађа од 25 година него на остале категорије, величина утицаја зависна је од старосне категорије (36–45 година близу средње $\eta^2 = 0,051$, 26–35 средња $\eta^2 = 0,099$ и преко 45 година приближно велика $\eta^2 = 0,124$), а *могућност усавршавања* има већи утицај на лица 26–35 у односу на 36–45 година ($\eta^2 = 0,040$ – мали ниво). Резултати су слични и у САД (Kovach, 1987): дисциплина и могућност напредовања имају већи утицај на млађа лица, док у скандинавским земљама мотивисаност и интринзичка мотивација расту са годинама старости (Eskildsen et al., 2004), а у више земаља млађа лица више мотивише могућност усавршавања (Harraz, 1990).

Задовољство платом. По свим варијаблама већи је утицај на лица која су задовољнија платом, а величина утицаја је мала ($\eta^2 = 0,011$ до $0,039$), изузев за *похвалу* ($\eta^2 = 0,054$), за коју је на граници средњег.

Брачно стање. Утицај *праведне расподеле* већи је на лица у браку ($\eta^2 = 0,014$), док *Могућност усавршавања* има већи утицај на лица ван брака ($\eta^2 = 0,015$), разлике у утицају су мале.

Улога у организацији. Утицај је различит за пет чинилаца и већи је на руководиоце, а величина утицаја је мала ($\eta^2 = 0,011$ до $0,020$). Разлике за различите нивое менаџмента нађене су у више истраживања (Condrey, 2005; Harpaz, 1990; Ismail 2008; Katsva et al. 2005; Kovach, 1987).

Истраживањима из 2018. и 2020. године утврђене су мање промене у хијерархији мотивационих чинилаца и њиховом мотивационом потенцијалу у односу 2010. годину, а приметан је пад значаја занимљивог посла и пораст значаја висине плате.

Закључак

Рад приказује резултате истраживања мотивације за рад припадника Војске Србије. Истраживањем из 2010. године утврђена је хијерархија 18 чинилаца на мотивацију за рад: љубав према послу, занимљив посао, добри међуљудски односи, коректан однос руководиоца, самоостварење, успех у послу, сигурност запослења, информисаност, одговоран посао, утицај у одлучивању, праведна расподела, висина плате, похвала, самосталност, могућност усавршавања, награде, делегирање овлашћења и критика. Редослед указује на значај садржаја посла и односа према послу на мотивацију (1. љубав према послу, 2. занимљив посао, 5. самоостварење) као и добрих односа (2. међуљудски односи, 4. коректан однос руководиоца). Најмањи утицај на мотивацију имају 16. награде, 17. делегирање овлашћења и 18. критика. Велики утицај новца који се искуствено опажа није у потпуности доказан (12. висина плате), међутим, паралелним истраживањем на истом узорку (другачије конструисаним питањем) висина плате рангирана је као најзначајнији мотиватор. Значај висине плате потврђен је и у истраживању 2020. године.

Потврђено је постојање разлика у утицају мотивационих чинилаца у зависности од карактеристика запослених. Већи утицај на запослене са последипломским и универзитетским образовањем у односу на лица са средњом школом имају: самосталност, критика, похвала, коректан однос руководиоца, одговоран посао, висина плате, утицај у одлучивању, добри међуљудски односи, могућност усавршавања, успех у послу и праведна расподела. На мотивацију официра већи утицај него на подофицире имају: самосталност, утицај у одлучивању, добри међуљудски односи, висина плате,

могућност усавршавања и успех у послу, а у односу на цивилна лица већи утицај има: висина плате, коректан однос руководиоца, љубав према послу и делегирање овлашћења. На мотивацију професионалних војника похвала утиче више него на подофицире, а љубав према послу више него на цивилна лица. На млађе од 25 година већи утицај има критика него на остале старосне категорије, док могућност усавршавања више мотивише лица старости од 26–35 година него лица старости 36–45 година. Такође, могућност усавршавања више мотивише лица која нису у браку, а праведна расподела лица у браку. Руководиоце у односу на извршиоце више мотивишу самосталност, коректан однос руководиоца, занимљив посао, делегирање овлашћења и самоостварење. Лица која су задовољнија платом више мотивишу љубав према послу, занимљив посао, добри међуљудски односи, коректан однос руководиоца, самоостварење, успех у послу, сигурност запослења, информисаност, похвала, самосталност, могућност усавршавања, награде, делегирање овлашћења и критика.

Истраживањем 2018. и 2020. године потврђени су резултати из 2010. године, али су уочене и одређене промене у хијерархији, које се односе на пад значаја занимљивог посла (1/7) и раста значаја самосталности (9/2) и висине плате (8/4).

Резултати дају основу за наредна истраживања и методолошка унапређења инструмената за прикупљање података и могу се применити у унапређењу мотивације за рад у Војсци Србије, али и у другим државним органима и јавним предузећима. Коришћење резултата има и ограничења, јер узорци нису стратификовани, испитаници у узорцима N1 и N2 су са територије Београда, што умањује могућност генерализације добијених резултата, а истраживан је утицај ограниченог броја чинилаца. Наредна истраживања могу се унапредити рандомизовањем редоследа чинилаца.

Литература

1. Andersen, L. B., Heinesen, E., & Pedersen, L. H. (2014). How Does Public Service Motivation Among Teachers Affect Student Performance in Schools? *Journal of Public Administration Research and Theory*, 24(3): 651–671.
2. Al-Musadieq, M., Nurjannah, Raharjo, K., Solimun & Fernandes, A. (2018). The mediating effect of work motivation on the influence of job design and organizational culture against HR performance, *Journal of Management Development*, 37(6): 452-469.
3. Armstrong, M. (2014). *Handbook of Human Resource Management Practice* (13th ed.), Kogan Page Limited, London.
4. Бехтијаревић-Шибер, Ф. (1999). *Менаџмент људских потенцијала*. Голден маркетинг, Загреб.
5. Cleal, B., & Sell, L. (2011). Job Satisfaction, Work Environment, and Rewards: Motivational Theory Revisited. *Labour*, 25(1): 1-23.
6. Cohen, J. W. (1988). *Statistical Power Analysis for the Behavioral Sciences* (2nd ed.). Lawrence Erlbaum Associates, Hillsdale, NJ.
7. Dinić, D., & Miltojević, V. (2017). Motivational factors for dedication at work – case study, *Facta Universitatis series: Working and Living Environmental Protection*, 14(3): 207 – 224.
8. Eskildsen, J.K., Kristensen, K. & Westlund, A.H. (2004), Work motivation and job satisfaction in the Nordic countries, *Employee Relations*, 26(2): 122-36.
9. Harpaz, I. (1990). The Importance Of Work Goals: An International Perspective, *Journal of International Business Studies*, 1: 75-93.
10. Heyns, M., & Kerr, M. (2018). Generational differences in workplace motivation. *SA Journal of Human Resource Management*, 16: 1-10, <https://doi.org/10.4102/sajhrm.v16i0.967>. доступан 31.01.2019.
11. Ismail, R. (2008). Employee motivation: a Malaysian perspective, *International Journal of Commerce and Management*, 18(4): 344 - 362.
12. Ismail, A. & Ahmed, S. (2015). Employee perceptions on reward/ recognition and motivating factors: A comparison between Malaysia and UAE, *American Journal of Economics*, 5(2): 200-207.
13. Јушић, Б. (1971). Да ли радимо због новца, *Психологија*, 1-2: 69-79.
14. Katsva, M. & Condrey, S.E. (2005). Motivating personnel at Russian nuclear power plants: a case study of motivation theory application, *Public Personnel Management*, 34(4): 343-56.

15. Kline, R. B. (2011). *Principles And Practice Of Structural Equation Modeling*. Guilford Press, New York.
16. Van Knippenberg, D. (2000). Work Motivation and Performance: A Social Identity Perspective. *Applied Psychology*, 49(3): 357–371.
17. Kovach, K. (1987). What motivates employees? Workers and supervisors give different answers, *Business Horizons*, 30(3): 58-65.
18. Kovačević, M., Blagojević, S. & Kuzmanović, B. (2020). Sustainability of the Motivation Policy Model for Employees in State Administration. *Sustainability*, 12, 7974, <https://doi.org/10.3390/su12197974>. доступан 26.09.2020.
19. Кујовић, Б. (1989). *Мотивација за рад припадника милиције* (Магистарска теза). Факултет политичких наука, Универзитет у Београду.
20. Latham, G. & Pinder, C. (2005). Work motivation theory and research at the dawn of the twenty-first century, *Annual Review of Psychology*, 56: 485-516.
21. Lord, R. L. (2002). Traditional Motivation Theories and Older Engineers. *Engineering Management Journal*, 14(3): 3–7.
22. Manolopoulos, D. (2006). An evaluation of employee motivation in the extended public sector in Greece. *Employee Relations*, 30 (1): 63-85.
23. Maslow, A. (1982). *Мотивација и личност*. НОЛИТ, Београд.
24. Мијачика, Н. (1989). Мотивација за рад и истраживање неких њених аспеката. *Ревија за социологију*, 20 (1-2): 151-164.
25. Михаиловић, Д. (2009). *Организационо понашање*. ФОН, Београд.
26. Михаиловић, Д. (1988). *Структура мотивације за рад*. Центар, Београд.
27. Palma, R. (2016). Public service motivation and employee outcomes in the Italian public sector: Testing the mediating effect of person-organization fit. *Journal of applied quantitative methods*, 11, (2): 1-16.
28. Pinder, C. C. , (2014). *Work motivation in organizational behavior*, 2nd ed. Psychology Press, New York, NY.
29. Rakić, T.; Živković, S., & Veljković, M. (2017) Hierarchy of Work Motives and Motivators With the Aim of Forming More Efficient Working Environment. *Facta Universitatis Series: Working and Living Environmental Protection*, 14(1): 87 – 98.
30. Ryan, R. & Deci, E (2000). Intrinsic and Extrinsic Motivations: Classic Definitions and New Directions. *Contemporary Educational Psychology*, 25: 54-67.

31. Robbins, S. & Judge, T. (2013). *Organizational Behavior* (15th ed.). Prentice Hall, Upper Saddle River, NJ.
32. Taylor, J. (2008). Organizational Influences, Public Service Motivation and Work Outcomes: An Australian Study. *International Public Management Journal*, 11(1): 67–88.
33. Тодоровић, Д. (2008). *Методологија психолошких истраживања*. Центар за примењену психологију, Београд.
34. Uddin, R.; Hogue, N.; Ibrahim, M. & Mamun A. (2014): Work Motivation: A Study on Regular and Part-time Employees of Bangladesh, *International Journal of Management and Business Research*, 4 (3): 235-245.
35. Ђамиловић, С. & Ристић И. (2007). *Основе менаџмента људских ресурса*. ТЕКОН, Београд.
36. Vroom, V. H. (1964). *Work and Motivation*. Wiley, New York.
37. Wiley, C. (1997). What motivates employees according to over 40 years of motivation survey, *International Journal of Manpower*, 18(3): 263-280.
38. Worthley, R., MacNab, B., Brislin, R., Ito, K., & Rose, E. (2009). Workforce motivation in Japan: An examination of gender differences and management perceptions. *The International Journal of Human Resource Management*, 20 (7): 1503-1520.
39. Yang, F. (2011). Work, motivation and personal characteristics: and in-depth study of six organizations in Ningbo, *Chinese Management Studies*, 5 (3): 272-297. <https://doi.org/10.1108/01437729710169373>

Motivational Factors of Serbian Armed Forces Members

Abstract: *Motivation for work is crucial for the success of modern organizations. Factors that influence the motivation for work are numerous, and their importance is changing. The hierarchy of motivational factors was researched in different time frames and different cultures. In addition the influence of individual characteristics of employees has also been researched.*

The paper presents a survey of attitudes about the influence of the above mentioned factors on motivation for the work of professional members of the Serbian Armed Forces. The data were collected by anonymous survey of a suitable sample of 1929 members of the Serbian Army during 2010, 2018 and 2020. The questionnaire developed for research consists of a scale of 18 and 16 motivational factors. The 18-item scale has a high level of internal consistency ($\alpha=0.909/N1$) as well as the 16-item scale ($\alpha=0.877/N2$) and ($\alpha=0.829/N3$).

According to the study results, the hierarchy of motivational factors was constructed: 1) Love for work, 2) Interesting work, 3) Good interpersonal relations, 4) Correct attitude of the manager, 5) Self-affirmation, 6) Success in work, 7) Security of employment, 8) Information sharing, 9) Responsible work, 10) Taking part in decision making, 11) Fair distribution of work, 12) Salary level, 13) Receiving praises, 14) Independence, 15) Possibility for postgraduate training, 16) Awards, 17) Delegation of power, and 18) Criticism.

The significance of the money that can be empirically experienced, is not fully proven because the amount of salary is at the 12th position. Results from 2018 and 2020 differ slightly from those gathered in 2010, in terms of hierarchy of the motivational factors and their motivational potential. Noticeable was the decrease in importance of the “interesting job” factor (1/7), as well as the increase for the factor “salary amount” (8/4) and “independence” (9/2).

The use of single-factor variance analysis (ANOVA), post hoc test and t-test showed statistically significant differences in the influence of motivational factors on the motivation across different subpopulations of respondents. The size of the impact of the motivational factors on motivation for work increases with the level of postgraduate training, and it is higher in those who are more satisfied with the salary, as well as for the officers in comparison to non-commissioned officers and civilian employees.

Keywords: *motivation (psychology), work motivation, motivation factors, hierarchy, Serbian armed forces.*

Ненад КОВАЧЕВИЋ*

Министарство одбране

Проф. др Младен МИЛОШЕВИЋ**

Факултет безбедности, Универзитета у Београду

ДОИ: 10.5937/bezbednost2201093К

УДК: 004.63:343.452(497.11)

Прегледни научни рад

Примљен: 1. 1. 2022. године

Датум прихватања: 1. 4. 2022. године

Заштита тајних података у дигиталној форми – безбедносни и кривичноправни аспекти

***Апстракт:** Заштита тајних података један је од приоритетних задатака субјеката националне безбедности, јер се њиховим очувањем спречава настанак штете по важне јавне интересе. Посебан безбедносни изазов настаје с појавом тренда да се руковање подацима значајним делом премешта у сајбер простор, што, иако доноси велике практичне предности, рађа и разноврсне ризике по њихову безбедност. Заштита тајних података је предмет посебног закона, који је, са пратећом подзаконском регулативом, детаљно регулише. Овај рад је посвећен анализи стварног стања у области заштите дигиталних тајних података у погледу примене кључних законских решења, као и разматрању улоге и значаја кривичног права, односно квалитета и међусобне усаглашености важећих кривичноправних норми. Ради утврђивања имплементационих проблема аутори су укратко представили нормативни оквир и спровели интервју са експертом, чиме су настојали да осветле практични безбедносни аспект феномена заштите тајних података у дигиталној форми. Анализом одредби Кривичног законика и казnenих одредби Закона о тајности података, аутори уочавају системску неусаглашеност релевантних законских одредби и предлажу решења *de lege ferenda*.*

***Кључне речи:** тајни податак, кривичноправна и безбедносна заштита, подаци у дигиталном облику.*

* nenad.kovacevic7@yahoo.com

** milosevic@fb.bg.ac.rs

Увод

Закон о тајности података¹ (ЗТП) први је закон који на јединствен и систематичан начин уређује материју заштите тајних података. Пре његовог доношења, предметна област је била уређена по ресорном моделу, односно одредбама појединих закона и подзаконским актима у одговарајућим секторима (Министарство одбране, Министарство унутрашњих послова, Безбедносно-информативна агенција и др.). Заштита података у дигиталном облику је предмет и Закона о информационој безбедности² (ЗИБ). Стога, анализа безбедносног аспекта заштите тајних података подразумева првенствено анализу стварних резултата имплементације ова два закона.

Кривичноправни аспект заштите тајних података анализиран је кроз проучавање релевантних одредби главног и споредног кривичног законодавства. У том циљу, анализиран је Кривични законик³, компаративно са одговарајућим казним одредбама ЗТП-а.

Имајући у виду да се ток имплементације може оцењивати искључиво квалитативним методама, спроведен је интервју са експертом који је задужен за послове заштите података у дигиталном облику, органу јавне власти.

Спровођење истраживања реализовано је применом полустандардизованог интервјуа. Реч је о типу научног разговора којим се, на најефикаснији начин, могу остварити отвореност и флексибилност као кључне карактеристике квалитативног истраживачког приступа. Интервју је формално и садржајно разрађен, тако да је говор испитаника вођен унапред припремљеним питањима (Ђурић, 2016). Основни истраживачки циљ спроведеног интервјуа било је прикупљање података који нису у довољној мери доступни широј јавности, а значајно доприносе расветљавању предмета истраживања.

Правни оквир – кратак приказ

Доношењем Закона о тајности података и пратећих подзаконских аката успостављен је нормативни оквир за рад са тајним подацима, укључујући и оне који се обрађују у ИКТ системима.

1 Закон о тајности података (Службени гласник Републике Србије, бр. 104/09).

2 Закон о информационој безбедности (Службени гласник Републике Србије, бр. 6/16, 94/17, 77/19).

3 Кривични законик (Службени гласник Републике Србије, бр. 85/05, 88/05, 107/05, 72/09, 111/09, 121/12, 104/13, 108/14, 94/16, 35/19).

Поред ЗТП-а, од највећег значаја за уређење заштите тајних података у ИКТ системима јесу: ЗИБ, Уредба о посебним мерама заштите тајних података у ИКТ системима, Уредба о посебним мерама надзора над поступањем са тајним подацима, Уредба о посебним мерама физичко-техничке заштите тајних података, Уредба о ближем уређењу мера заштите информационо-комуникационих система од посебног значаја, као и Стратегија развоја информационе безбедности у Републици Србији за период од 2017. до 2020. године.⁴ Поменути прописи имају и међународни значај због обавезе државе да усагласи законодавство са препорукама Европске уније⁵ (Матић, 2014).

Практични проблеми у примени прописа о заштити тајних података у дигиталном облику

Због значаја и улоге превенције и заштите од безбедносних ризика у ИКТ системима у раду са подацима, као и због чињенице да са овом облашћу шира јавност није упозната у довољној мери, обављен је интервју са експертом који има вишегодишње искуство на пословима који обухватају активности у вези са активним учешћем у изради нацрта прописа у области информационе безбедности и изради прописа који се односе на њу.

На питање које се односи на *степен правне уређености* информационе безбедности у Републици Србији, саговорник одговара да је наведена област уређена на релативно високом нивоу, што по-

4 Уредба о посебним мерама заштите тајних података у информационо-телекомуникационим системима (Службени гласник РС, бр. 53/11); Уредба о посебним мерама надзора над поступањем са тајним подацима (Службени гласник РС, бр. 90/11); Уредба о посебним мерама физичко-техничке заштите тајних података (Службени гласник РС, бр. 097/11); Уредба о ближем уређењу мера заштите информационо-комуникационих система од посебног значаја (Службени гласник РС, бр. 94/16); Стратегија развоја информационе безбедности у Републици Србији за период од 2017. до 2020. године (Службени гласник РС, бр. 53/17).

5 Република Србија је, поред Босне и Херцеговине, последња земља у Европи која је донела Закон о информационој безбедности. Поменути закон је усклађен са Директивом Парламента и Савета у вези са мерама за осигурање високог нивоа мрежне и информационе безбедности у ЕУ (НИС директива). Измене и допуне закона уследиле су 2017. и 2019. године, а биле су, између осталог, извршене и због потпуног усклађивања са НИС директивом. У циљу ближег уређења појединих одредби ЗИБ-а донета су и одређена подзаконска акта (шест уредби и један правилник). Иначе, у контексту заштите тајних података допринос ЗИБ-а, између осталог, односи се на ближе уређење области криптобезбедности и заштите од компромитујућег електромагнетног зрачења (Маркагић, 2018; VanEck, 1985).

тврђују и званични подаци⁶ Међународне уније за телекомуникације, као и подаци⁷ са естонског сајта Националних индекса сајбер безбедности (О сајбер безбедности: Путник, 2009).

Закон о информационој безбедности углавном је усклађен са НИС директивом ЕУ, а посвећеност хармонизацији правног оквира са ЕУ, сматра он, потврђена је новелирањем ЗИБ-а 2019. године.

Ипак, истиче да прописима није довољно уређена област критичне информационе инфраструктуре (КИИ). Закон о критичној инфраструктури донет је 2018. године, али пропратни прописи којима се ближе уређује ова област још увек нису донети. Као посебан проблем истиче непостојање јединствене методологије за идентификовање критичне инфраструктуре.

На питање у вези са *степеном имплементације закона и других прописа* који уређују ову област, саговорник износи да се она нарочито реализује у делу који се односи на превенцију и реаговање на инциденте. У складу са законом, поред постојећег центра за превенцију безбедносних ризика у ИКТ системима (ЦЕРТ) у Академској мрежи Србије, основан је одређен број нових ЦЕРТ-ова (послови Националног ЦЕРТ-а су у надлежности Регулаторне агенције за електронске комуникације и поштанске услуге – РАТЕЛ). Узимајући у обзир достигнуте нивое капацитета ЦЕРТ-ова, МУП ЦЕРТ и Национални ЦЕРТ су, према испитанику, изнад осталих. Испитаник наглашава да су поменути ЦЕРТ-ови, између осталих⁸, препознати у међународној стручној заједници (на сервису *Trusted Introducer*⁹, глобалном форуму тимова за реаговање на инциденте и безбедност ФИРСТ, као и у Агенцији ЕУ за сајбер безбедност ЕНИСА). Испитаник сматра да су сви ЦЕРТ-ови у Србији оперативни, нарочито у делу који се односи на реаговање у случају идентификовања инцидента. За важан корак сматра оснивање Тела за координацију послова информационе безбедности¹⁰.

6 На сајту ИТУ, према подацима за 2018, Србија је рангирана на 34. месту у Европи, односно 58. месту у свету.

7 На сајту НЦСИ Србија је рангирана на 17. месту.

8 На сајту ЕНИСА излистани су и следећи ЦЕРТ-ови из Србије: *AMRES-CSIRT*, *CERT MUP*, *MUP CERT*, *SHARE CERT*, *SRB-CERT* и *UNICOM CERT*.

9 Сервис *Trusted Introducer* основала је 2000. године Европска заједница ЦЕРТ како би се задовољиле заједничке потребе и изградила инфраструктура услуга која пружа виталну подршку свим тимовима за безбедност и реаговање на инциденте.

10 Ово тело основано је Одлуком о образовању Тела за координацију послова информационе безбедности (Службени гласник РС, бр. 24/16, 53/17, 79/17, 112/17, 93/18).

На питање у вези са уоченим проблемима у примени прописа саговорник је истакао да су проблеми превасходно кадровске и техничко-технолошке природе, и условљени финансијским фактором. Србија (као и многе друге земље) још увек нема решење за спречавање одласка кадрова специјализованих за послове информационе безбедности из државних органа. Разлог види у немогућности државних органа да буду конкурентни послодавци на тржишту рада у односу на приватни сектор. Са техничко-технолошког аспекта, проблеми се односе на набавку наменске опреме и алата (софтверских решења). Испитаник указује на проблеме који произлазе из терминолошке и појмовне неусаглашености ЗИБ-а и ЗТП-а, као и непоштовања законом прописаних рокова за доношење подзаконске регулативе. Он наглашава и да прописима није дефинисано надлежно тело за сертификацију ИКТ система, што онемогућава руковање страним тајним подацима у тим системима.

На питање у вези са *оствареном сарадњом у циљу побољшања информационе безбедности*, саговорник сматра да постоји врло добра сарадња на националном (интерресорна) и међународном плану. Сарадња на међународном плану постоји на свим нивоима и постепено се развија. Регионална сарадња је релативно добра и углавном се своди на размењивање информација релевантних за информациону безбедност (непосредни контакти ЦЕРТ-ова). Успостављена је сарадња са међународном мрежом центара за превенцију безбедносних ризика у ИКТ системима. Међународна сарадња се испољава и кроз донације, с циљем подизања капацитета информационе безбедности у Србији.

Испитаник истиче сарадњу са Интерполом и Организацијом за европску безбедност и сарадњу (ОЕБС). У контексту те сарадње посебно наглашава допринос Србије у вези са спонзорством над имплементацијом мера ОЕБС-а за изградњу поверења број 9¹¹. Србија је активан учесник у неформалној радној групи ОЕБС-а за сајбер безбедност, а учествује и у другим активностима ОЕБС-а.¹²

На питање које се односи на *предлоге и визије по питању превазилажења постојећих проблема и подизање капацитета*, саговор-

11 Све мере ОЕБС за изградњу поверења могу се наћи у Одлуци Сталног савета ОЕБС бр. 1202.

12 На основу Одлуке бр. 1202 – мере ОЕБС-а за изградњу поверења за смањење ризика од конфликта који произилазе из употребе информационих и комуникационих технологија.

ник је истакао да је приоритет изградња потпуног и усаглашеног правног оквира. Са организационог аспекта сматра да би се интеграцијом Националног ЦЕРТ-а и ЦЕРТ-а републичких органа у један ЦЕРТ обезбедила већа ефикасности у примени мера информационе безбедности. Поред наведеног сматра да би било веома значајно дати шири овлашћења Телу за координацију послова информационе безбедности, у контексту правовременог и адекватног реаговања на идентификоване инциденте у ИКТ системима. Постојеће капацитете ЦЕРТ-ова могуће је побољшати и бољом сарадњом јавног и приватног сектора, академске заједнице и невладиних организација. Важан допринос подизању капацитета ЦЕРТ-ова, према његовом мишљењу, представљала би израда конкретних процедура за поступање у различитим ситуацијама појаве инцидента, као и периодично увежбавање запослених у спровођењу тих процедура.

Кривичноправна заштита тајних података

Члан 98 ЗТП-а прописује који облици противправног понашања према тајним подацима представљају кривично дело. Основни облик кривичног дела (које, иначе, нема законски назив) чини онај ко, без овлашћења, „непозваном лицу саопшти, преда или учини доступним податке или документа који су му поверени или до којих је на други начин дошао или прибавља податке или документа, а који представљају тајне податке са ознаком тајности ‘интерно’ или ‘поверљиво’, одређене према овом закону“ (члан 98, став 1 ЗТП). Прописана казна је затвор у трајању од три месеца до три године. Радња је алтернативно постављена и може се остварити на три начина: 1. када овлашћено лице (свако лице које је у законитом поседу податка или документа у ком се податак налази) учини доступним податке и документе непозваном лицу; 2. уколико непозвано лице (које је на незаконит начин дошло у посед тајне) исту пренесе трећем, такође неовлашћеном лицу; 3. када непозвано лице незаконито прибавља податке или документе који садрже тајни податак (Milošević, 2021).

Вреди поменути да је у правно-техничком смислу одредба могла да буде прецизније формулисана (додавањем речи „незаконито“ или „противправно“ испред речи „прибавља документе...“).

Први квалификовани облик предвиђен је у члану 98 став 2 ЗТП-а. Квалификаторна околност је степен тајности документа или податка

који је противправно откривен. Реч је о степену „строго поверљиво“, а предвиђена је казна од шест месеци до пет година затвора. Други тежи облик, за који је забрањена казна затвора у трајању од једне до десет година, постојаће уколико је непозваном лицу неовлашћено откривен податак који је степенован као државна тајна.

Трећи тежи облик је стипулисан у облику алтернативне радње извршења, с тим што се односи на сва три претходна облика, уз посебне забрањене казне. Квалификационе околности код овог облика су: користољубље, намера „објављивања или коришћења тајних података у иностранству“ и вршење дела за време ратног или ванредног стања. Довољно је да постоји једна од три наведене квалификационе околности. Уколико би учинилац остварио две или све три квалификационе околности, то би се могло узети у обзир приликом одмеравања казне (Стојановић, 2018; Вуковић, 2020).

Уколико је испуњена барем једна од наведених околности, „учинилац ће се казнити за дело из става 1. овог члана затвором од шест месеци до пет година, за дело из става 2. затвором од једне до осам година, а за дело из става 3. затвором од пет до петнаест година“ (члан 98, став 4 ЗТП-а).

Став 5 члана 98 санкционише нехатно одавање тајног податка. За нехатно извршење дела из става 1 прописана је казна затвора до две године, а из става 2 од три месеца до три године, док је за дело из става 3 учињено из нехата прописана казна од шест месеци до пет година затвора.

Озбиљан проблем у правно-догматском и практичном смислу стварају системске неусаглашености одговарајућих одредби КЗ-а и овог члана ЗТП-а. КЗ садржи следеће инкриминације: одавање државне тајне (члан 316), одавање службене тајне (члан 369) и одавање војне тајне (члан 415).

Члан 316 КЗ-а предвиђа: „Ко неовлашћено непозваном лицу саопшти, преда или учини доступним податке или документе који су му поверени или до којих је на други начин дошао, а који представљају државну тајну, казниће се затвором од једне до десет година“. Ово дело се разликује од сродне инкриминације шпијунаже по томе што није присутан елемент иностраности (Стојановић, 2018; Ђорђевић, 2014; Делић, 2021).

Став 2 члана 316 КЗ-а предвиђа привилеговани облик, који је присутан ако учинилац другом лицу саопшти податке (или документа) „до којих је противправно дошао, а за које је знао да пред-

стављају државну тајну“. Прописана је казна од шест месеци до пет година затвора. Други лакши облик (члан 316, став 4) постоји ако је државна тајна одана из нехата (прописана казна од шест месеци до пет година).

Тежи облик је прописан у ставу 3 овог члана. Квалификаторне околности представљају време (уколико је оно учињено током ратног стања) или последица (ако је дошло до угрожавања безбедности, економске или војне моћи земље). Запрећена казна је затвор у трајању од три до петнаест година.

Овде је, међутим, приметна и једна озбиљна законска неусаглашеност. Члан 321 КЗ-а, који прописује најтеже облике кривичних дела против уставног уређења и безбедности државе, у ставу 3 одређује да ће се, између осталих, кривична дела из чл. 314–319, казнити са најмање десет година затвора или доживотним затвором ако су учињена током ратног или ванредног стања или оружаног сукоба. Дакле, ако је одавање државне тајне учињено за време ратног стања, није јасно која је запрећена казна, јер законодавац очигледном омашком прописује два различита распона (од три до петнаест година затвора ако се суди по члану 316 став 3, или најмање десет година затвора односно доживотни затвор уколико се суди по члану 321 став 3) (Милошевић, 2010).

Због начела законитости, као и правила *in dubio pro reo*, свакако би требало применити одредбу члана 316 став 3. Ипак, заиста је неопходна законодавна интервенција како би се ова неусаглашеност отклонила. То посебно стоји ако имамо у виду да бисмо језичким и екстензивним тумачењем важећих решења морали да закључимо да је казна из члана 321 став 3 предвиђена у случају да је државна тајна одана за време ванредног стања или другог оружаног сукоба (осим рата). Према томе, запрећена је строжа казна за одавање државне тајне у време ванредног стања или оружаног сукоба него у време рата.

У члану 316 став 5 КЗ даје и дефиницију појма државне тајне. Законодавац уводи формални и материјални критеријум (Стојановић, Перић, 2011: 269; Делић, 2020). У формалном смислу државна тајна је податак или документ који је законом или другим општим актом односно појединачним актом надлежног органа донетим у складу са законом прогласио државном тајном. Материјални елемент подразумева да би одавање таквог податка или документа довело или могло да доведе до наступања штетних последица по безбедност или

економску и војну моћ земље. Став 6 додатно ограничава појам државне тајне увођењем негативног одређења – државном тајном се не сматрају „подаци или документи који су управљени на тешке повреде основних права човека, или на угрожавање уставног уређења и безбедности Србије, као и подаци или документи који за циљ имају прикривање учињеног кривичног дела за које се по закону може изрећи затвор од пет година или тежа казна“ (члан 316, став 6 КЗ).

Поменути збрка настала због „судара“ члана 321 став 3 и члана 316 став 3 КЗ-а постала је још већа након доношења ЗТП-а. Као што смо установили, члан 98 став 4 прописује казну од пет до петнаест година затвора уколико је одавање податка степенуваног као државна тајна учињено под неком од наведених квалификаторних околности.

Једна од околности је управо извршење дела током ратног или ванредног стања. Можемо закључити да су за одавање државне тајне за време ратног стања истовремено на снази чак три различита распона казне, док су за исто дело учињено током ванредног стања прописана два различита распона. Сматрамо да је овакво стање законодавства неприхватљиво и да га треба отклонити што пре (иако траје већ 12 година).

Вреди поменути још један недостатак законског одређења кривичног дела из члана 316 КЗ-а. Ова инкриминација, као што и њен законски назив сведочи, првенствено је намењена санкционисању радњи одавања државне тајне. Последица оваквог приступа законодавца јесте да радње неовлашћеног прибављања тајне не спадају у опсег примене члана 316. Став 2 инкриминише ситуацију у којој лице противправно дође до државне тајне, али само под условом да је пренесе трећем непозваном лицу. Није јасно зашто законодавац пропушта да инкриминише и противправно прибављање степенуваног документа од стране непозваног лица, без обзира да ли је тајна даље пренета.

Затим, поставља се питање да ли су у КЗ-у оправдано задржана кривична дела одавање службене тајне (чл. 369) и одавање војне тајне (чл. 415). Те категорије тајних података укинута су доношењем ЗТП-а (видети члан 109), али сигурно није извршено (или у јавности није познато) преиспитивање ознака свих докумената и података који су проглашени за војну или службену тајну по прописима који су важили до ступања на снагу ЗТП-а, иако је члан 105 став 2 овог прописа експлицитно одредио да је то потребно учинити у року од две године од ступања закона на снагу.

Ипак, члан 105 став 1 ЗТП-а јасно одређује да документи и подаци означени по одредбама раније важећих прописа задржавају врсту и степен тајности које су имали (члан 105, став 1 ЗТП-а). Интенција законодавца да се преиспитају све раније утврђене ознаке тајности тешко је могла бити спроведена у пракси због претпостављеног обима и бројности означених података и докумената.

Имајући у виду одредбу члана 105 став 1 ЗТП-а, јасно је да одредбе КЗ-а којима се инкриминишу одавање војне и службене тајне морају остати на снази докле год су присутни документи и подаци који су означени као наведене врсте тајних података, те и оне представљају предмет нашег рада.

Одавање службене тајне спада у кривична дела која може учинити само одређена категорија учинилаца (Стојановић 2014; Вуковић, 2020). Реч је о службеним лицима, које законодавац одређује у члану 112 став КЗ-а. Став 6 члана 369 експлицитно предвиђа да учинилац овог дела може бити и службено лице ком је то својство престало, што је логично имајући у виду природу овог кривичног дела.

Кривично дело из члана 369 постоји када се службена тајна учини доступном непозваном лицу, путем саопштавања, предаје или на сличан начин. Основни облик постоји и када се подаци прикупљају у намери да се предају непозваном лицу. Ту се ради о припремној радњи уздигнутој на ранг радње извршења (Вуковић, 2020). Запрећена је казна од шест месеци до пет година затвора.

Тежи облик, за који је прописана казна од једне до осам година затвора, биће остварен ако је испуњена нека од следећих квалификаторних околности: дело је учињено из користољубља; подаци су били степеновани као нарочито поверљиви; подаци су били неовлашћено одани ради коришћења у иностранству. Куриозитет је да је запрећена казна за кривично дело одавања пословне тајне строжа у односу на казну за дело из члана 369 (Милошевић, 2021). Став 3 предвиђа казну до три године затвора за нехатно одавање службене тајне. Ставови 4 и 5 дефинишу службену тајну и објашњавају који се подаци не могу сматрати службеном тајном.

Одавање војне тајне је инкриминисано чланом 415 КЗ-а. Основни облик се практично не разликује од инкриминације службене тајне, јер су сви елементи осим врсте и степена тајности идентични. Исто се односи и на тежи облик у поређењу са чланом 369 став 2, као и на упоредо посматране привилеговане облике ова два кривична дела.

Кривична дела одавање војне и службене тајне, као ни инкриминација из члана 316 КЗ-а, не пружају адекватну кривичноправну заштиту од неовлашћеног прибављања тајне. Ту стоји примедба коју смо изнели у вези са чланом 316. Ипак, овде треба изнети и додатну критику. Код одавања државне тајне инкриминисано је и незаконито коришћење тајне (став 2). Код одавања војне и службене тајне, законодавац је испустио да регулише истоветне ситуације.

Осим наведеног, намеће се и питање специфичности одавања тајних података у дигиталном облику. Кривичноправна заштита од високотехнолошког криминала регулисана је одредбама КЗ-а, али су надлежности за спречавање, откривање, разјашњавање и суђење за дела сајбер криминалитета прописане посебним процесним прописом – Законом о организацији и надлежности државних органа за борбу против високотехнолошког криминала.¹³ Дакле, учешће специјализованих служби за откривање дела сајбер криминала зависи од испуњености услова прописаних Законом о ВТК.

Међутим, већ језичка анализа члана 3 овог закона показује да кривично дело из члана 98 ЗТП-а не потпада под законско одређење појма високотехнолошког криминала. Законодавац допушта да специјализована одељења надлежних органа поступају у случајевима извршења тачно наведених група кривичних дела, уколико су кумулативно испуњени критеријуми из члана 2 Закона о ВТК. Али, инкриминација из члана 98 ЗТП-а не помиње се у члану 3 Закона о ВТК.

Закључак

Нормативни оквир заштите тајних података, укључујући и оне у дигиталном формату, може се начелно оценити као савремен и компатибилан са системима других држава. Ипак, анализа квалитативних података из експертског интервјуа указује и да је потребно: свеобухватније и усаглашеније нормативно уређење области; прецизније или другачије дефинисање надлежности релевантних појединих органа и тела, као и јачање јавно-приватне сарадње; уједначавање методологије за идентификовање КИИ; садржајније и ефикасније обуке запослених у погледу поступања са подацима; стимулисање стручног кадра и подизање нивоа безбедносне културе.

¹³ Закон о организацији и надлежности државних органа у борби против високотехнолошког криминала (Службени гласник Републике Србије), бр. 61/05, 104/09 (Закон о ВТК).

Разматрање кривичноправног аспекта заштите тајних података указало је на низ неусаглашености и неуједначености, као и на недостатак системског приступа законодавца приликом доношења или новелирања међусобно блиских и повезаних закона. Законодавна интервенција је неопходна уколико желимо да успоставимо солидан и непротивречан кривичноправни оквир заштите тајних података.

Коначно, држимо да су потребне измене важећих прописа у предметној области, али и интензиван рад на развоју безбедносне културе, како би се код одговорних лица за примену закона развила свест о заштити тајних података као задатку од ког у значајној мери зависи очување виталних интереса Републике Србије.

Литература

1. *CSIRTs by Country - Interactive Map*. (2021). The European Union Agency for Cybersecurity, <https://www.enisa.europa.eu/topics/csirt-in-europe/csirt-inventory/certs-by-country-interactive-map#country=Serbia>. доступан 14. 02. 2021.
2. *DECISION No. 1202 OSCE CONFIDENCE-BUILDING MEASURES TO REDUCE THE RISKS OF CONFLICT STEMMING FROM THE USE OF INFORMATION AND COMMUNICATION TECHNOLOGIES*. (2016). Organization for Security and Co-operation in Europe, <https://www.osce.org/files/f/documents/d/a/227281.pdf>. доступан 10. 02. 2021.
3. Ђурић С. (2016), „Интервјуисање експерата: специфичности и принципи примене“, Годишњак Факултета безбедности 2016: 11-28.
4. *Global Cybersecurity Index 2018*. (2019). Geneva: International Telecommunication Union, https://www.itu.int/dms_pub/itu-d/opb/str/D-STR-GCI.01-2018-PDF-E.pdf. доступан 10. 02. 2021.
5. *Кривични законик Републике Србије*, Службени гласник Републике Србије, бр. 85/05, 88/05, 107/05, 72/09, 111/09, 121/12, 104/13, 108/14, 94/16, 35/19.
6. Мандић, Г., Путник, Н., Милошевић, М. (2017). *Заштита података и социјални инжењеринг – правни, организациони и безбедносни аспекти*. Београд: Универзитет у Београду-Факултет безбедности.

7. Маркагић, М. (2018), „Компромитијућа електромагнетна зрачења – изазови, претње и заштита“, *Војнотехнички гласник* 2018, вол. 66, бр. 1, стр. 143-153.
8. Матић, Г., (2014). *Практични аспекти примене закона о тајности података из 2009. године*. У Зборник радова „Примена закона о тајности података, 10 најзначајнијих препрека“, Мисија ОЕБС у Србији и Канцеларија Савета за националну безбедност и заштиту тајних податка, Београд, стр. 11-24,
9. Милошевић М. (2010). *Кривична дела против уставног уређења и безбедности Републике Србије-историјски и позитивноправни приказ*, у: Цветковић, В. (уредник), *Ризик, моћ и заштита-увођење у науку безбедности*, Службени гласник и Универзитет у Београду-Факултет безбедности, Београд, стр. 414-452.
10. Milošević, M. (2021). *The Role of Criminal Law in Trade Secret Protection*. „Archibald Reiss Days“, 11th Thematic Conference Proceedings of International Significance, Belgrade, 9-10 November 2021. University of Criminal Investigation and Police Studies, pp. 53-63.
11. National Cyber Security Index. (2019). Tallinn: National Cyber Security Index, <https://ncsi.ega.ee/ncsi-index>. доступан 14. 02. 2021.
12. *Одлука о образовању Тела за координацију послова информационе безбедности*, Службени гласник Републике Србије, бр. 24/16, 53/17, 79/17, 112/17, 93/18.
13. Путник, Н. (2009). *Сајбер простор и безбедносни изазови*. Универзитет у Београду - Факултет безбедности.
14. Стојановић, З. (2018). *Коментар Кривичног законика*. Београд: Службени гласник.
15. *Стратегија развоја информационе безбедности у Републици Србији за период од 2017. до 2020. године*, Службени гласник Републике Србије, број 53/17.
16. *Уредба о посебним мерама заштите тајних података у информационо-телекомуникационим системима*, Службени гласник Републике Србије, број 53/11.
17. *Уредба о посебним мерама физичко-техничке заштите тајних података*, Службени гласник Републике Србије, број 097/11.
18. *Уредба о ближем уређењу мера заштите информационо-комуникационих система од посебног значаја*, Службени гласник Републике Србије, број 94/16.

19. Van Eck, W. (1985), „*Electromagnetic Radiation from Video Display Units: An Eavesdropping Risk?*“, Computers & Security Volume 4, Issue 4, December 1985, Pages 269-286.
20. Вуковић, И. (2021). *Кривично право – општи део*. Београд: Правни факултет Универзитета у Београду.
21. *Закон о информационој безбедности*, Службени гласник Републике Србије, бр. 6/16, 94/17 и 77/19.
22. *Закон о критичној инфраструктури*, Службени гласник Републике Србије, број 87/18.
23. *Закон о организацији и надлежности државних органа у борби против високотехнолошког криминала*, Службени гласник Републике Србије, бр. 61/05, 104/09.
24. *Закон о тајности података*, Службени гласник Републике Србије, број 104/09.

Protection of Classified Information in Digital Form - Security and Criminal Aspects

Abstract: *The protection of classified information is one of the priority tasks of the subjects of national security, because their preservation prevents the occurrence of damage to important public interests. A particular security challenge arises with the fact that numerous data are being moved to cyberspace, which, although it brings great practical advantages, gives rise to various risks to their security. The protection of classified information is the subject of a special law, which, with the accompanying bylaws, regulates it in detail. This paper is dedicated to the analysis of the actual situation in the field of protection of digital classified information in terms of the application of key legal solutions, as well as to considering the role and importance of criminal law, i.e. the quality of applicable criminal law norms. To determine the implementation problems, the authors briefly presented the normative framework and conducted an interview with an expert, seeking to shed light on the practical security aspect of the phenomenon of protection of classified information in digital form. By analyzing the provisions of the Criminal Code and the penal provisions of the Law on Data Secrecy, the authors note the systemic inconsistency of the relevant legal provisions and propose solutions de lege ferenda.*

Keywords: *classified information, criminal law and security protection, digital data.*

Др Ђурица АМАНОВИЋ*

Криминалистичко-полицијски универзитет

Др Милош МИЛОШЕВИЋ**

Факултет за физичку културу и менаџмент у спорту,

Универзитет Сингидунум, Београд

ДОИ: 10.5937/bezbednost2201108A

УДК: 351.74:796.012.1(497.11)

Прегледни научни рад

Примљен: 22. 6. 2021. године

Ревизија: 7. 12. 2021. године

Датум прихватања: 1. 4. 2022. године

Знања, способности и вештине неопходне за успешно обављање полицијских послова обезбеђене специјалним физичким образовањем¹

***Апстракт:** Циљ овог рада је да представи неопходна знања, способности и вештине које нуди специјално физичко образовање (СФО), а које би полицијски службеници требало да поседују за ефикасно обављање полицијских послова. СФО се изучава на свим нивоима полицијског образовања, обуке и усавршавања у Републици Србији. Према научној номенклатури, специјално физичко образовање припада полицијским наукама и групи специјалних полицијских наука, али такође, оно је део физичког васпитања и спорта. Као наставна дисциплина СФО спада у групу стручних предмета, а на Криминалистичко-полицијском универзитету у Београду у групу обавезних предмета. образовање и обука у СФО заснивају се на науци, научним методама и полицијској пракси. Са осталим научним дисциплинама СФО учествује у изградњи личног интегритета и професионалних*

* djurica.amanovic@kpu.edu.rs

** milosmilosevic80@yahoo.com

¹ Чланак је заснован на тексту који је раније објављен на енглеском језику: Milošević, M., Amanović, Đ., „Knowledge and Skills Needed for Successful Completion of Police Tasks Provided by Special Physical Education“ in: VI міжнародній науково-практичній конференції „Підготовка поліцейських в умовах реформування системи МВС України“ (м. Харків, 28 травня 2021), стр. 192–199.

капацитета полицијских службеника, користећи посебно осмишљене образовне програме обуке.

Кључне речи: *специјално физичко образовање, полицијске науке, обука, полицијски послови.*

Увод

Полицајац представља централни елемент система специјалног физичког образовања (СФО). Организатор је програмер и реализатор свих врста полицијских активности. Између осталог, ефекти његовог рада зависе од знања и способности која стичу од високо професионалних, стручних предавача СФО, применом висококвалитетних, добро контролисаних програма образовања и обуке. Ови програми се реализују кроз савремени приступ и методе, црпећи искуство из богате базе знања, створеног из великог броја научних и стручних радова објављених у водећим међународним стручним и научним часописима или представљених на домаћим и међународним научним конференцијама, као и из монографија, студија, софтверских пакета и уџбеника (Milošević, 1985; Milošević, Gavrilović, Ivančević, 1988; Милошевић, Зулић, Божић, 1989; Милошевић, Јовановић, Арлов, Благојевић, Допсај, 1996; Амановић, 2003; Амановић, Милошевић, Мудрић, 2004; Милошевић, Мудрић, Јовановић, Амановић, Допсај, 2005; Амановић, 2012; Milošević, Milošević, 2013a,b; Амановић, 2013; Milošević, Milošević, 2014; Amanović, Baić, Nikač, Ljubisavljević, 2015; Amanović, Masic, Kostovski, Ljubisavljevic, 2015; Гужвица, Паспаљ, 2020).

У дефинисању предмета изучавања СФО креће од полицајца као извршиоца полицијских послова, од анализе полицијских задатака и начина на који се они извршавају, циљева и предмета полицијског рада, средстава рад, карактеристика радног окружења полиције, захтева за одређеним знањима, способностима и карактеристикама неопходним за обављање ових послова. Затим од програма образовања и обуке, начина контроле и програмирања ефеката обуке, утицаја одређених програма на прилагођавање њиховог антрополошког статуса и знања захтевима посла, као једне од важних карика у ланцу ефикасног обављања дужности полицајца као антрополошког бића. Карактер ове професије захтева пуно ангажовање сваког појединца и изазива тренутне и интензивне физиолошке, биолошке, био-

хемијске, морфолошке, биомеханичке, социолошке и психолошке промене у организму човека (Амановић, Мудрић, Јовановић, 1999; Милошевић и сар., 2005; Milošević, Milošević, 2013a,b; Milošević, Milošević, 2014; Amanović, et al., 2015; Milošević, Nemes, Nemes, Milošević, 2018). Ове промене утичу на схватање полицијског службеника као интегралног антрополошког бића које обавља свакодневне задатке у различитим радним контекстима и окружењима. Све промене које настају у организму полицајца морају се предузети до одређеног нивоа или смањити да би се избегло прекорачење одређених вредности, применом посебних програма обуке и образовања. Неконтролисани интензитет и ниво промена могу довести до неефикасног приказивања стечених знања и вештина. Сходно томе, полицијски послови захтевају широк опсег психолошких димензија, интензивно ангажовање енергетске компоненте, емоција и интереса, задовољавајући здравствени статус и креативне активности.

Полицијски послови се генерално обављају у циљу остваривања безбедносне заштите живота, права и слобода грађана, заштите имовине, као и подршке владавини права. Након анализе структуре и природе полицијских послова датих у Закону о полицији (*Службени гласник Републике Србије*, бр. 6/2016, 24/2018 и 87/2018), закључили смо да њихове кључне компоненте укључују прикупљање информација, извођење различитих анализа, планирање и одлучивање о предузимању оперативних и других активности, контролу текућих или прошлих операција, као и оперативних и тактичких активности.

Да би могли да успешно обављају своје сложене задатке, у окружењу чији се становници непрестано усавршавају и уче како да користе савремену опрему и средства, полицијски службеници морају да стекну одговарајући опсег и квалитет специфичних вештина, карактеристика и знања која потичу од висококвалитетне селекције и одличних програма образовања и обуке. Специјално физичко образовање користећи бројне програмске активности у свом процесу образовања и обуке, развија нове вештине и утиче на развој капацитета и квалитета полицајца, прилагођавајући их свакодневним захтевима њиховог рада и околине. Утицај појединих програмских активности нема само једну димензију – он зависи од нивоа, сложености њихових структурних целина, као и од њихових веза и утицаја на ангажовање одређених система и подсистема у телу док се ти програми одвијају, односно спроводе.

Знања, способности и вештине неопходне за успешно обављање полицијских послова

Да би се утврдила основна знања, способности и вештине које СФО пружа с циљем омогућавања полицијским службеницима да буду успешни у свом раду, поћи ће се од суштине послова које обављају полицијски службеници различитих радних профила, од начина на који функционишу и понашају се полицајци, грађани и делнквенти, од процедура, радњи и мера за употребу силе и ватреног оружја, од организације и програмирања развоја ситуационог понашања у условима када се користе сила и ватрено оружје, од организације и програмирања развоја адаптивних карактеристика за полицијске службенике различитих профила и од услова и средстава доступних у полицијској служби, као и од радног окружења (Milošević, Zulić, Božić, 1989; Милошевић, Зулић, Божић, 1991; De Rover, 1998; Амановић, 2003; Милошевић, М. и сар. 2006; Амановић, 2012; Milošević, Milošević, 2013a,b; Амановић, 2013; Milošević, Milošević, 2014; Милошевић, Јанковић, 2017; Бановић, Амановић, 2019).

Потребна знања, способности и вештине у односу на природу и садржај полицијских послова

У новом миленијуму полиција има сервисну улогу у друштву и обавља следеће задатке, односно ради следеће послове:

- одржава ред и мир у друштву,
- пружа сигурност грађанима и њиховој имовини, штити њихова основна права и слободе од било каквих незаконитих радњи,
- врши превенцију и бори се против криминала,
- открива криминалне активности и починиоце,
- обезбеђује одређене личности и објекте,
- одржава безбедност саобраћаја на путевима,
- врши контролу границе,
- пружа помоћ и услуге грађанима, њиховим удружењима и другим правним лицима.

Поменуте задатке, односно послове, обављају полицајци који раде у позорничкој делатности, пограничној полицији, саобраћајној полицији и криминалистичкој полицији, у специјалним јединицама за борбу против тероризма, Жандармерији, службама за обезбеђење објеката и ВИП заштиту.

На феноменолошком нивоу сви полицијски послови су подељени (класификовани по областима) на: *послове криминалистичке полиције* – послови спречавања свих облика криминала; *послове униформисане полиције* – послови одржавања јавног реда, безбедности саобраћаја и безбедности граница, контроле јавних нереда, социјално-услужни рад, управни и административни послови; *послове националне безбедности* – послови одржавања поретка.

На феноменолошком нивоу ово су најчешће активности и задаци које обавља униформисана полиција: одржавање јавног реда и мира, социјално-услужни рад, административни послови из домена јавног реда, патролна и позорничка делатност, оперативни и управљачки послови, контрола нереда, односно успостављање нарушеног јавног реда у већем обиму, што најчешће обављају специјалне јединице и Жандармерија, борба против тероризма, коју спроводе антитерористичке јединице, хапшења и довођења, контрола и регулисање саобраћаја, које обавља саобраћајна полиција, гранични послови, задаци које обавља гранична полиција, полицијско поступање са страним држављанима, надзор путева, границе и јавних објеката и, коначно, обезбеђење људи и објеката.

Део активности је заједнички за све радне профиле свих полиција (криминалистичке, униформисане и националне безбедности). У питању су активности које се односе на примену стандардних овлашћења и употребу средстава принуде, тако да су присутне у опису сваког профила. Дакле, један од начина активног обављања полицијске дужности је употреба средстава принуде или силе. Имајући у виду да употреба силе представља овлашћење које директно угрожава права и слободе грађана и утиче на њихов физички интегритет, полицијски службеници који то право остварују морају се у потпуности придржавати законских прописа и правила која се односе на употребу силе. Средства принуде или силе најчешће се употребљавају када су припадници полиције нападнути, односно када им се онемогућава да извршавају своју дужност, попут одржавања јавног реда и мира или његовог успостављања, одбијања напада на полицајце и друга

лица, лишавања слободе, привођења и контроле саобраћаја (Табеле 1 и 2). Број напада на полицајце по пословима варира. Већина напада се дешава уз одржавање јавног реда и мира, регулисање саобраћаја, легитимисање лица, док је напада врло мало током пружања помоћи (Бановић, Амановић, Вучковић, 2012; Amanović, Ljubisavljević, Nikač, Talijan, Korapanovski, 2013; Milošević, Milošević, 2014; Амановић, Никач, 2015; Коропановски, Талијан, 2015).

Структура задатака које обављају униформисана и криминалистичка полиција и начин на који се они спроводе, посебно када су у питању различите анализе, закључци изведени из те анализе и акциони планови засновани на њима захтевају од полицајаца који те задатке извршавају, између осталог, да имају солидно теоријско знање о адаптивним карактеристикама својих људи који учествују у реализацији планова, као и особа са којима се сусрећу, о свим информационим и енергетским процесима у телима полицајаца и криминалаца током интервенција и њиховој способности да ограниче ефикасност спровођења акционих планова, као и о основама стратегије планирања и тактике за примену практичних знања из СФО, како би анализа и планови били што примеренији. Када је реч о непосредном извршењу задатака, посебно када полицијски службеници морају да примењују силу, они морају бити способни да спроведу велики број основних и ситуационих моторичких програма с циљем контроле и довођења осумњиченог, њиховог везивања, онемогућавања, пресретања, разних врста превентивног напада, одбрана и контра напада (Табеле 3 и 4). За успешну примену ових моторичких програма, полицајци морају да поседују темељно теоријско знање о њима и да буду добро информисани о њиховој примени.

Поред тога, потребан им је одређени ниво способности: моторичке, функционалне и психолошке способности, као и способност да толеришу стрес и брзо се опораве од њега. Другим речима, њима су потребне горе поменути и друга знања за развој личног интегритета и професионалног капацитета полицајаца.

И наравно, потребне су им вештина слушања и комуникације, вештина преговарања, вештина рада у групи, вештина примене тактика и метода рада, оперативне вештине, аналитичке вештине, вештина употребе средстава принуде, моторних возила и средстава везе, вештина контроле стреса и конфликта, вештина вођења, планирања, организовања и контроле радних процеса (од идеје до реализације) итд.

Табела 1. Број КД по чл. 322 и чл. 323 КЗРС у периоду 2006–2012. на
територији РС
(Амановић, Никач, 2015)

Година	2006.	2007.	2008.	2009.	2010.	2011.	2012.
чл. 322	235	192	248	169	188	325	283
чл. 323	356	399	509	502	509	498	508

Табела 2. Кривична дела против државних органа и ометања ОСЈ у обављању
послова безбедности за период 2009–2013. на територији ПУ Београд
(Амановић, Никач, 2015)

Година	2009.	2010.	2011.	2012.	2013.
чл. 323	145	188	194	212	128
чл. 23	147	158	186	234	126

Табела 3. Ниво отпора осумњиченог наведен у анализираним извештајима
(Коропановски, Талијан, 2015)

Ниво отпора	2012.	2013.	Σ (%)
Вербална непослушност	98,35	53,05	77,75
Пасиван отпор	3,85	9,54	7,82
Активан отпор	34,62	46,56	45,23
Ненаоружани напад	61,54	29,77	46,45
Наоружани напад	3,85	3,44	3,91

Табела 4. Технике СФО које су припадници полиције користили да би
контролисали отпор лица (Коропановски, Талијан, 2015)

Технике СФО	2012.	2013.	Σ (%)
Технике полуга	56,04	68,75	59,92
Ударци	3,30	16,25	7,25
Бацања	0,55	2,50	1,15
Везивања сл. лисицама	72,53	98,75	80,53

Потребна знања, способности и вештине у вези са функционисањем и понашањем полицајаца, грађана и делинквената

Поред знања из психологије, криминалистике, права, криминологије и других, полицајци треба да науче и примене своја знања из СФО која се односе на концептуално и ситуационо понашање полицајаца и делинквената приликом употребе силе, као и током операција, затим морају познавати моторичке и функционалне способности и имати знања о моторичком понашању полицајаца и делинквената у условима стреса, компензованог и декомпензованог замора, као и под екстремним временским и рецептивним условима. Најчешћи услов за примену силе јесте отпор извршењу законитих контролних активности припадника полиције. Отпор може да се испољава на више начина: као вербална непослушност, пасиван отпор, активан отпор, активна агресија и тешка активна агресија. Без обзира да ли се ради о активној или тешкој агресији, нападач пре почетка агресије емитује одређене информације (кретање, положај из кога почиње напад, дистанца, правац и смер напада и слично). Постоје правила по којима се осумњичени понашају у интервенцијама. Ако се она знају, могуће је по њима предвидети њихово понашање и тиме смањити информациону неизвесност интервенције и извршити прави избор уз мање трошење времена.

Потребна знања, способности и вештине у вези с поступцима, акцијама и мерама код коришћења силе и ватреног оружја

Теоријско и практично знање у вези са концептуалним и ситуационим реаговањем полицајаца, знање о информационим и енергетским процесима код полицајаца, знање у вези са радним оптерећењем, знање о активностима СФО, знање о тактици реализације активности СФО и начини за контролу конфликтних ситуација, знање у вези са брзином борбе и друге специфичне врсте покрета које врши униформисана и криминалистичка полиција, знање о моторичким и функционалним способностима полицајаца, морфолошке и психолошке карактеристике, неопходни ниво речених вештина и знања везано за оперативне мере и активности које се односе на јавни ред и мир и контролу саобраћаја са становишта СФО.

Знања у вези са организацијом и програмирањем развоја ситуационог понашања приликом употребе силе и ватреног оружја:

Знања о технологији СФО, знања која се односе на СФО у вези са теоријом програмирања, контроле и реализације ситуационог понашања полицајаца различитих профила. Знање о ситуационој употреби ватреног оружја и знања из практичног полицијског гађања (ставови за гађање, заузимања ставова за гађања, потезање оружја, брзо и прецизно гађање са и без нишањења, окидање и пуњење, утицај екстремних рецептивних услова на ефикасност, брзину и прецизност гађања, утицај различитих температурних и атмосферских режима на ефикасност, брзину и прецизност гађања, утицај умора на ефикасност, брзину и прецизност гађања, утицај врсте реакција на брзину и прецизност гађања, тактике и методе полицијског гађања).

Знања у вези са организацијом и програмирањем развоја адаптивних карактеристика полицајаца различитих радних профила:

Знање које нуди СФО у вези са адаптивним карактеристикама полицајаца, потребним нивоом развоја и преношењем на ефикасност извршавања задатака, технологија рада СФО, програмирање и контрола развоја адаптивних карактеристика (методе и средства развоја, теорија програмирања за развој адаптивних карактеристика, контрола тренинга и васпитни ефекти у погледу развоја), промене у домену адаптивних карактеристика под утицајем обуке и тренинга и током кризе и спровођења оперативних активности.

Потребна знања, способности и вештине у односу на средства рада

Квалитет и технолошке карактеристике средстава која се користе за извршавање полицијских задатака утичу на ефикасност извршавања тих задатака на свим нивоима. Будући да су специфичне карактеристике ових средстава у корелацији са начином на који се користе, од оперативно-кривично-техничких средстава и средстава везе, до оних која су најинтересантнија за нашу расправу, средстава која се примењују током употребе силе и ватреног оружја односно средства принуде. Ова средства укључују разне врсте заштитне опреме (тактички прслуци, балистички прслуци, шлемови, балистички штитови, маске, посебна обућа и одећа чија тежина понекад

прелази 20 кг), ватрено оружје (стандардно и посебно), службена палица и средства за везивање, хемијска средства и посебне врсте оружја и средстава.

Да би користили ова средства на лак и професионалан начин, полицајци морају да имају одговарајући ниво практичних знања, посебно када је реч о употреби ватреног оружја, службене палице и средстава за везивање (Милошевић, Милошевић, 2014; Orr, Kukić, Marins, Lim, Dawes and Lockie, 2019; Janković, Koropanovski, 2019). Такође, морају имати одговарајући ниво моторичких и функционалних карактеристика када је у питању ношење ове опреме током компензованог и декомпензованог замора, хладног времена, високих температура, ниског нивоа кисеоника, као и задовољавајућу отпорност на стрес и брзину опоравка од стресних ситуација када долази до употребе ватреног оружја у критичним ситуацијама, као и потребног знања о свим горе поменути категоријама способности полицајаца када су у питању планирање стратегија и тактика њиховог поступања.

Потребна знања, способности и вештине у односу на услове рада

Свакодневни задаци полицајца често подразумевају рад под неповољним временским условима, рад у сменама и прековремено, у градовима и селима, на планинама под пуно снега и на ниским температурама, на водама, током поплава и високих температура, као и ношење оружја и друге опреме. Током извршавања тих задатака дужни су да пруже помоћ грађанима чији је живот угрожен, некад зато што се утапају у језеру или реци, или људима у невољи, без обзира на услове и опасности при којима се указује помоћ. Употреба ватреног оружја и других средстава силе у комбинацији са неповољним условима рада повећава број фрустрирајућих ситуација и лоше утиче на здравље полицајаца чинећи их склоним професионалним болестима и инвалидитету. Успешно извршавање задатака под таквим условима подразумева да полицијски службеници имају одговарајући здравствени статус, добру моторичку и функционалну прилагодљивост свим набројаним условима, знање скијања и пливања, као и одличне вештине управљања стресом и брз опоравак од излагања стресорима.

Послови разних профила полицајаца, припадника специјалних јединица, обављају се у окружењу високе емоционалне, интелектуалне и сензорне напетости, под озбиљним стресним ефектима у условима изложености великом ризику за физички интегритет и животну опасност. Без обзира на задатке које обављају, ситуације у којима се затекну током рада захтевају високо развијене вештине толерисања стреса, брз опоравак од стресних догађаја, изузетне моторичке и функционалне карактеристике, одличну прилагодљивост свим радним условима и окружењу, као и високу ефикасност информacionих и енергетских процеса, велико знање које се односи на употребу ватреног оружја, брзе специјалне и сложене покрете у свим условима, стратегије брзог уласка у објекте, одбране, нападе и извлачења.

Популација лица којима се срећу полицајци током свакодневних активности разликују се на многим нивоима: старост, пол, посебна знања, морфолошке, функционалне и психолошке карактеристике, понашање, врсте извршења кривичних дела, образовање, однос према полицајцима, врста отпора итд. Да би успешно обављао своје дужности, полицајац мора да изврши брзу анализу ситуације према свим горе поменутиим модалитетима и примени одговарајуће реакције, засноване на концептуалним или ситуационим моторичким програмима.

Полицијски службеници обављају своје свакодневне дужности у окружењу у којем могу да делују превентивно (проактивно), где велики број грађана као цивилизацијску тековину стиче посебне вештине тренирајући различите борилачке спортове. Србија је дом многих таквих клубова и спортиста. Постоји преко 40 боксерских клубова са укупним бројем чланова који прелазе 5.000 људи. Постоји и 120 цудо клубова, од којих се 36 налази у Београду, а 11 у Новом Саду. Преко 40.000 људи тренира цудо. Србија такође има више од 200 карате клубова и многи грађани похађају тренинге тамо. Велики број каратиста тренира у тим клубовима. Још око 10.000 грађана похађа друге клубове борилачких вештина (рвање, теквондо, ђу ђуцу, аикидо, кендо итд.). Њихове вештине и знања су на изузетно високом нивоу. Остатак популације са којим се полицајци сусрећу бави се другим спортовима, било кроз рекреацију било кроз навијање за разне клубове. Да би могли да се супротставе таквим нападачима, полицајци морају да поседују одређена

теоријска знања о свим врстама борбе. Поред тога, морају имати потребне практичне вештине како би имали врхунске перформансе у ситуацијама када је примена силе неопходна и адекватна. Ниво моторичких, функционалних и психолошких карактеристика полицајаца мора бити развијенији или барем једнак оном који показују људи који тренирају борилачке вештине. Поред тога, полицајци морају бити у стању да лако успоставе комуникацију са тим људима на основу њиховог теоријског знања о различитим борилачким вештинама и борбеним системима.

Лица са којима се полицајци сусрећу током свакодневних послова имају различите вештине, различите су старости (малолетне и одрасле) и пола (мушкарци, жене), такође имају различите моторичке способности (брзи–спори, јаки–слаби, издржљивији или слабо издржљиви, итд.) према морфолошким карактеристикама (високи–ниски, тешки–лагани, широки), према психолошким карактеристикама (агресивни, анксиозни, екстравертни, интравертни, урачунљиви, неурачунљиви), начин на који реагују и делују (пружају пасивни отпор, активни отпор или нападају), такође, разликују се по врсти кривичних дела која чине (цепароши, провалници, пљачкаши итд.) и образовању (образовани или необразовани).

Сваки од горе поменутих услова мора се озбиљно узети у обзир приликом анализе дате ситуације и одлучивања како реаговати. Да би превазишли ове препреке, полицијски службеници морају имати добро засновано теоријско знање о способностима и понашању људи из поменутих група, на основу чега ће моћи да предвиде и анализирају ситуације, као и да изврше добар избор концептуалног и ситуационог реаговања.

Закључак

Основ система специјалног физичког образовања јесте полицајац. Он је организатор, програмер и реализатор полицијских послова. Ефекти његовог рада између осталог, зависе од потребног нивоа знања, способности и вештина које нуди специјално физичко образовање. У том светлу, полицајац се сматра мултиструктурним, вишедимензионалним комплексом на чије психолошке, биомеханичке, моторичке, социјалне, функционалне и биолошке карактеристике треба утицати одговарајућим програмима и процесима об-

разовања и обуке како би се постигла потребна знања, произвеле одговарајуће структуре и развиле способности и вештине које ће омогућити полицајцима да ефикасно обављају полицијске послове.

На основу представљеног, релевантног за специјално физичко образовање као наставно-научну област, могу се извести следећи закључци.

Едукацијом и обуком у специјалном физичком образовању усвајају се нова знања, утиче се на повољну констелацију антрополошких обележја, моторичких способности, стања здравља и социјалне позиционираниости како студената, тако и полицајаца. Позитивним деловањем кроз програмске активности специјалног физичког образовања мењају се одговарајући нивои способности и усвајају неопходне вештине, што директно доводи до квалитативних промена у понашању полицајца, у смислу адекватног адаптивног и ефикасног функционисања личности изложене високом ризику и стресу, што се посебно манифестује у ситуационом реаговању, брзом изналагању решења, као и у професионалном смислу ефикаснијем решавању свих полицијских послова (развој личног интегритета и капацитета полицајца).

Литература

1. Амановић, Ђ., Мудрић, Р., Јовановић, С. (1999). Утицај програма специјалног физичког образовања на базичне моторичке способности полицајаца приправника. *Безбедност*, 41(6), 778–793.
2. Амановић, Ђ. (2003). Теоријски основ употребе силе и ватреног оружја. *Безбедност*, 45(3), 416–430.
3. Амановић, Ђ., Милошевић, М., Мудрић, Р. (2004). *Методe и средства за процену, праћење и развој мишићне силе у специјалном физичком образовању*. ВШУП, Београд.
4. Амановић, Ђ., (2012). Специјално физичко образовање – Технике полуга. КПА, Београд.
5. Амановић, Ђ., (2013). Специјално физичко образовање. КПА, Београд.
6. Амановић, Ђ., Ljubisavljević, М., Nikač, Ž., Talijan, S., Korapanovski, N. (2013). *Tehnike specijalnog fizičkog obrazovanja u funkciji zaštite policajca. IX Međunarodna konferencija „Menadžment u sportu“, 20–21. maj 2013*, Београд.

7. Амановић, Ђ., Никач, Ж. (2015). Напад на полицијске службенике и примена силе са становишта Специјалног физичког образовања. Насиље у Србији: Облици, чиниоци, контрола, Тематски зборник радова, део 1, КПА, Београд, стр. 187–203.
8. Amanović, D., Masic, Z., Kostovski, Z., Ljubisavljevic, M. (2015). Special Physical Education in police: model of education and training, *Acta Kinesiologica* Vol. 9 Issue. 2: 51–57.
9. Amanović, Đ., Baić, V., Nikač, Ž., Ljubisavljevic, M. (2015). The paradigm of Specijal Physical Education in police education and training, *Sport Science*, Vol. 8, Supp. 2: 7–15.
10. Banović, B., Amanović, Đ., Vučković, G. (2012). Tehnike specijalnog fizičkog obrazovanja u funkciji kontrolisanja otpora osumnjičenog i zaštite pripadnika policije. *Revija za kriminologiju i krivično pravo*, (50),1–2, 235–244.
11. Бановић, Б., Амановић, Ђ. (2019). Прилог дефинисању структуре полицијских наука у Србији. *Култура полиса XVI*, (38): 31–44.
12. De Rover, C. (1998). *Služiti i štiti – o ljudskim pravima i humanitarnom pravu za policiju i snage bezbednosti*. Међународни комитет црвеног крста, Женева.
13. Гужвица, М., Паспаљ, Д. (2020). Специјално физичко образовање: основни – комбинације – примјена. Факултет безбедносних наука, Бања Лука.
14. Janković, R., Koropanovski, N. (2019). Gender differences in Short sprint performance and without occupational load. *Proceeding book of: International scientific conference Archibald Reiss Days*, (pp. 741–747), Belgrade, Academy of Criminalistic and Police Studies.
15. Коропановски, Н., Талијан, С. (2015). Ниво отпора осумњиченог и његова контрола од стране полиције. Насиље у Србији: Облици, чиниоци, контрола, Тематски зборник радова, део 2, КПА, Београд, стр. 49–59.
16. Милојевић, С., Јанковић, Б. (2017). *Основи полицијске тактике*. Криминалистичко-полицијска академија, Београд.
17. Milošević, M. (1985). *Određivanje strukture motoričkih svojstava milicionara*. Виша школа унутрашњих послова, Београд.
18. Milošević, M., Gavrilović, P., Ivančević, V. (1988). *Modeliranje i upravljanje sistemom samoodbrane*. Naučna knjiga, Београд.
19. Milošević, M., Zulić, M., Božić, S. (1989). *Specijalno fizičko obrazovanje*. VŠUP, Београд.

20. Милошевић, М., Зулић, М., Божић, С. (1991). Специјално физичко образовање. ВШУП, Београд.
21. Milošević, B.M., Jovanović, S., Arlov, D., Blagojević, M., Dopsaj, M. (1996). The methodology of assessing the adoption of motoric programs in special physical education, in: *International Congress on Sport Psychology*, 297–303.
22. Milošević, M., Mudrić, R., Jovanović, S., Amanović, Đ., Dopsaj, M. (2005). *Konstituisanje sistema za upravljanje trenutnim i kumulativnim edukativnim i trenažnim efektima (upravljanje u SFO)*. In Serbian. Beograd.
23. Милошевић, М., Мудрић, Р., Кешетовић, Ж., Бановић, Б. (2006). Положај и развој полицијског школства Србије. ВШУП, Београд.
24. Milosevic, M., Milosevic, M. (2013a). *Specijal Physical Education. Textbook on the management of the construction of the physical integrity and capacity of police officers*. CEDIP, Belgrade.
25. Milošević, B.M., Milošević, M.M. (2013b). *Specijalno fizičko obrazovanje: naučne osnove*. CEDIP, Belgrade.
26. Milošević, M., Milošević, M. (2014). *Specijal Physical Education, textbook on management the development of the physical integrity and capacity in police officers*. LAMBERT Academic Publishing, Germany.
27. Milošević, M., Nemeč, V., Nemeč, P., Milošević, M. (2018). The Impact of 4-Week Aerobic Training on the Aerobic Status of Top-Level Judokas. *Facta Universitatis, Series: Physical Education and Sport*, 16(1), 201–210.
28. Orr, R., Kukić, F., Marins, E., Lim, Ch., Dawes, J., Lockie, R. (2019). The Impact of Load Carriage on Lower-Body Power in SWAT Police. *Proceeding book of: International scientific conference Archibald Reiss Days*, (pp. 750–757), Academy of Criminalistic and Police Studies, Belgrade.
29. *Закон о полицији*, Службени гласник Републике Србије, бр. 6/2016, 24/2018 и 87/2018.

Knowledge, Abilities and Skills Provided by Special Physical Education Necessary for Efficient Performance of Police Tasks

***Abstract:** The aim of this paper is to present the necessary knowledge, abilities and skills of police officers, offered by Special Physical Education (SPE), which police officers should possess in order to efficiently perform police tasks. SPE is studied at all levels of police education in the Republic of Serbia. According to the scientific nomenclature, SPE belongs to police sciences, the group of special police sciences, but it is also a part of physical education and sport. As a teaching subject, SPE belongs to the group of professional subjects, and at the University of Criminal Investigation and Police Studies in Belgrade to the group of compulsory subjects. Education and training in SPE is based on science, scientific methods as well as police practice, and, together with other scientific disciplines, participates in building the personal integrity and professional capacity of police officers, using specially designed educational training programs.*

***Keywords:** Special Physical Education, police sciences, training, police tasks.*

Марина ДАБЕТИЋ, МА*
Др Драгана НИКОЛИЋ**

Институт за нуклеарне науке „Винча“ – Институт од националног значаја за Републику Србију, Универзитет у Београду

ДОИ: 10.5937/bezbednost2201124D

УДК: 620.9:327(4-672EU) 339.9(4-672EU)

Прегледни научни рад

Примљен: 28. 9. 2020. године

Датум прихватања: 1. 4. 2022. године

Енергетска политика у међународним односима са посебним освртом на питања енергетске безбедности Европске уније

Апстракт: *Савремене тенденције у међународним односима, све већи дефицит енергетских ресурса, јачање свести о неодрживости постојећег модела потрошње, као и негативни утицај ефекта стаклене баште на климатске промене намећу питања усвајања нових стратегија и увођења структуралних промена у област енергетске политике. У раду је извршена историјска анализа стања енергетске политике у међународним односима кроз разматрање глобалних изазова енергетске безбедности, са посебним освртом на изазове енергетске безбедности Европске уније. Нови изазови, посебно климатске промене, али и поновна актуелност старих, као што су безбедност снабдевања и све већа глобална конкуренција, утицали су на успостављање заједничке енергетске политике засноване на потпуно оперативном унутрашњем енергетском тржишту Европске уније. Тренутна енергетска политика Европске уније има за циљ подстицање развоја економија са ниским потрошњама енергије, ублажавање климатских промена, као и осигурање вишег нивоа енергетске безбедности кроз интеграцију енергетског тржишта Европске уније и развој енергетске инфраструктуре.*

Кључне речи: *енергетска политика, енергетска безбедност, безбедност, међународни односи, Европска унија.*

* fmarina@vin.bg.ac.rs

** anikol@vin.bg.ac.rs

Увод

Приоритетни изазов националних држава у XXI веку јесте обезбеђивање довољних количина различитих врста енергије које би могле омогућити одрживо функционисање друштвених заједница у дужем временском периоду. Убрзани тренд развоја индустријских друштава, као и свеprisутна забринутост због проблема глобалног загревања, напосто намећу потребу за иновативним решењима у области енергетике. Међутим, сведоци смо чињенице да човечанство још увек није спремно да изврши корените промене и престроји се на нове алтернативне изворе енергије који мање загађују, и који имају потенцијал гаранта енергетске безбедности великог броја држава. Главни кривац за то је тешка индустрија, која представља генератор одрживог економског развоја, а у највећем проценту је зависна од енергије која се добија сагоревањем фосилних горива. Дакле, имајући у виду да је за сигуран економски напредак, развој и просперитет неопходно поседовање најзначајнијих изворишта енергената, не треба посебно образлагати чињеницу зашто је тежња за контролом територија које су богате енергетским ресурсима велики број пута била главни узрочник ратова широм света. Стога, како капацитети енергетских ресурса нису неограничени, и како борба за контролу постојећих извора постаје све значајнија тема на столу лидера великих и моћних држава, питања одрживости постојећег модела потрошње, и саме енергетске безбедности, све више добијају на значају.

Изазови стабилне енергетске политике независних држава у савременом свету односе се не само на безбедност пријема и транспорта енергената, већ и на могућности осигурања разноврсних извора енергената, а пре свега оних који имају минималну емисију гасова који изазивају ефекат стаклене баште. Све су то приоритетна питања креатора политика савремених држава, владиних званичника, војних стратега, теоретичара и шире јавности. Проблеми снабдевања енергијом су током развоја човечанства све више добијали на значају и као такви данас представљају основ за покретање и доношење економских, еколошких, политичких и, надасве, безбедносних одлука. Симонов у свом чувеном делу *Глобални енергетски рат* наводи да све велике светске економије чека глад за угљоводоницима, а да је дефицит ресурса најгоре проклетство управо САД, Европе, Кине, Индије и Јапана. Према њему, те

државе су осуђене на међусобну конкуренцију у трци за изворима енергената и спремне су да ње уђу и у рат (Симонов, 2007: 15). Растућа потражња за угљоводоницима због вртоглаво убрзаног технолошког развоја проузрокује повећање ризика од потенцијалних војних односно невојних сукоба, конфликта и затезања односа, како би се на најповољнији начин обезбедиле неопходне залихе енергената појединачних држава.

Државе чланице Европске уније, бар у јавним наступима њихових лидера, исказују тежње ка конципирању заједничке енергетске политике, која има за циљ осигурање енергетске безбедности, рационалну употребу енергената, редукацију постојеће потрошње, већи степен интеграције европског енергетског тржишта, као и подстицање технолошког развоја и иновација. Према ставовима Европске комисије енергетска политика ЕУ има за циљ успостављање заједничке енергетске политике посредством интегрисане европске инфраструктуре. Имајући у виду да се готово све државе позиционирале на европском подручју суочавају са мање или више сличним изазовима решавања проблема повећане зависности од увоза, међузависност држава чланица ЕУ у области енергије (као и у многим другим областима) све више расте, а несташица енергије у једној земљи има непосредне ефекте у другима (European Commission, 2007). Поред тога, енергетска политика је суштински везана за политику решавања проблема промене климе, што је чини једном од најкомплекснијих и најприоритетнијих тема унутар ЕУ.

Изазови енергетске безбедности кроз историју

Просперитет цивилизације у великој мери зависи од енергетских предиспозиција, те је, посматрано кроз историју, одувек постојала тежња људи за контролом извора и токова дистрибуције енергената. Током десетине хиљада година, људи су се ослањали искључиво на хемијску (калоричну) енергију добијену од хране која омогућава механичку (кинетичку) енергију радних мишића. Захваљујући људском интелекту, људи су могли да открију и превазиђу физичке границе наметнуте властитом мишићном снагом „употребом алата и искоришћавањем енергије ван својих тела“ (Smil, 1994: 15). Пре модерне ере, људи су се ослањали на моћ властитих мишића, временом на мишиће животиња, а затим на воду

и ветар. Стога се не може рећи да су корени иновативних решења у погледу енергетске ефикасности у постмодерним друштвима – они сежу далеко у прошлост, када су људи, процентуално посматрано можда и у већој мери, користили капацитете воде и ветра без додатних потрошњи угљоводоника. Модерне технологије које свакодневно користимо настале су на базичним открићима из прошлости: осовине, штапови, плугови, упртачи, вагони, ветрењаче, бродови итд. (Williams, 2006: 23). Свакако, фосилна горива, као и откриће струје, у највећој мери утичу на стварање савременог света. Повећање продуктивности пољопривредне производње и унапређење механичке индустријске производње удаљило је људе из производних погона и пољопривредних земљишта и усмерило их ка вишеструким и мултидимензионалним услужним делатностима. Неизбежно, сви ови догађаји довели су до индивидуалних и колективних импликација које су омогућиле стотинама милиона људи да се „одморе“ од тешког физичког рада и посвете другим „узвишењим активностима“ што је имало за (позитивну) последицу: побољшање здравља и дуговечности, ширење писмености, рушење традиционалних друштвених и економских граница (Smil, 2004: 550), као и развој политичких делатности.

Наиме, у прве три четвртине двадесетог века најчешће истицан политички проблем везан за енергетску безбедност односио се на модалитете заштите нафтних ресурса виталних за савремене војске и привреду. Већ по окончању Првог светског рата постало је јасно колико је поседовање енергената важно да би се остварила победа и доминација над другим народима. Уместо коњских снага, машине су преузеле значајну улогу која је на неки начин потиснула дотадашње начине ратовања. Нафта је била централна за ток и исход Другог светског рата у далекој источној Европи. Међу Хитлеровим најважнијим стратешким циљевима у инвазији Совјетског Савеза предвиђено је успостављање контроле на нафтним пољима на Кавказу. Ипак, америчка доминација у погледу нафте била је одлучујућа, и до самог краја рата резерве горива Немачке и Јапана биле су екстремно смањење. Суецка криза из 1956. године означила је крај пута европских империјалних сила. Даље, у периоду Хладног рата, водиле су се озбиљне дипломатске битке у погледу успостављања различитих монопола од стране међународних компанија. Након тога, постало је јасно да у међународним односима

или геополитици системе не обликују само државе већ и недржавни актери, па се као главно намеће питање како се безбедност снабдевања енергијом односи на геополитичка кретања. У том периоду идентификована је главна опасност снабдевања нафтним дериватима, која се огледала у потенцијалним непријатељским акцијама унутар или изван формалног војног сукоба. Почиње се у литератури јављати и војна метафора „нафтно оружје“, која се односила на увођење различитих санкција на нафтне ресурсе током 1973. године (Paust, Blaustein, 1974: 411). Било је и забележених примера различитих притисака на државне органе да се предузимају војне акције са циљем смањивања цена. Тако је и амерички државни секретар Хенри Кисинџер у интервјуу био „притиснут“ да објасни зашто није предузета никаква војна акција да би се смањила цена. Тада је истакао да је то „веома опасан курс“ – лакше је ући у рат него изаћи из њега (Stern, 2006: 1651). Кисинџер је 1975. године увидео „релативну слабост Запада“, сматрајући да би „једина шанса за снижење цена нафте било масовно политичко ратовање против одређених земаља, попут Судијске Арабије и Ирана, како би их натерали да ризикују своју политичку стабилност, а можда и своју безбедност уколико не сарађују, што би била превисока цена којом би се платило тренутно снижење у ценама нафте“ (Kissinger, 1982: 673–674). Међутим, услови на тржишту, седамдесетих година прошлог века свакако су произвели експлозију цена сирове нафте.

Данијел Јергин истиче да је схватање парадигме енергетске безбедности у последње три деценије превише ограничено, и да се као такво мора проширити како би укључило многе нове факторе. Као творац једне од најчешће навођених дефиниција енергетске безбедности – „доступност одговарајуће количине енергије по приступачним ценама“ – Јергин сматра и да енергетска безбедност не постоји сама од себе већ егзистира у већини односа и комуникација између нација (Yergin, 2006: 70). Стога ради, врло је важно споменути да се нафта као роба увек преплиће са различитим националним стратегијама, али и глобалним политикама и моћима. Имајући на уму да је нафта један од важнијих ресурса на којима почива привредни развој неке земље, националне стратегије представљају документа у којима се предвиђају све околности и могућности за безбедно и одрживо снабдевање енергентима једне земље. Сродно питање, које се такође намеће, јесте које мере енергетске политике могу преду-

зимати државе, а које недржавни актери. Међутим, јасно је да део енергетске безбедности државе остварују на тржишту, и да развој тржишта, с друге стране, утиче на безбедност снабдевања. Такође, треба споменути да сама замена потрошње нафте потрошњом гаса може довести до озбиљних безбедносних проблема. Увоз америчког гаса из далеких земаља у Африци, на тржишту гаса које ће се интернационализовати у сличном смислу као и међународно нафт-но тржиште, може изазвати озбиљне геополитичке проблеме. За земље увознице гаса у Европи и Азији то је већ био случај, и на конкурентном тржишту за увоз гаса геополитичка питања биће све чешће постављана. Поред тога, догађаји у периоду након 11. септембра 2001. године утицали су на повећање неизвесности у геополитичким, економским кретањима самих компанија, али и главних градова потрошача. Напади на Њујорк и Вашингтон довели су до драматичне трансформације америчке безбедносне политике (Van der Linde, Amineh, Correljé, de Jong, 2004: 24). Уз акутну свест о небројеним виталним интересима појавила се све већа зависност од увоза енергената. Проблеми САД са одређеним државама на Блиском истоку проузроковали су потребу за поновним редефинисањем политика. И поред већ напетих политичких односа са два велика произвођача са подручја Персијског залива, Ираном и Ираком, појавиле су се сумње у њихово континуирано ослањање на енергетске ресурсе из Саудијске Арабије. Све то утицало је да се САД, као и многе друге државе, озбиљније позабаве редефинисањем својих политика енергетског снабдевања. При томе, врло је важно споменути да се енергетска безбедност САД ослањала на посебне односе са Саудијском Арабијом, која је заправо кључ за стабилност цена и саме дистрибуције нафте у свету. У арапском нафтном ембаргу 1973. и 1974. године Фордово председништво је срушено због поремећаја америчке привреде (Sachs, 2003: 2). Глобална енергетска криза која је настала 1970-их година постала је акутна на свим пољима. Такву кризу пратиле су последице климатских промена, безбедност снабдевања нафтом, пролиферација нуклеарног оружја итд. (Makhijani, 2007: XV).

Почетком деведесетих година прошлог века, по окончању два светска рата и након Хладног рата, наступио је период конфликта локалног и регионалног карактера. Крајем маја 1990. године ирачки председник Садам Хусеин оптужио је Кувајт за крађу ирачке на-

фте и 2. августа 1990. године наредио је инвазију на Кувајт. Према одређеним проценама 140.000 ирачких војника, подржаних са 850 тенкова, ушло је и окупирало Кувајт. Ирачки авиони бомбардовали су Кувајт и ваздушне базе у земљи (Stimson, 2020: 4). Циљ није било само освајање суверене државе, већ и придобијање њеног богатства. Награда је била огромна. У том смислу, Ирак би постао водећа светска нафтна снага која би могла да доминира арапским светом и Персијским заливом. Његова нова снага, богатство и контрола енергетских ресурса присилили би остатак света да плати високе цене. Са нафтним ресурсима Кувајта, и потенцијалним стицањем нуклеарног оружја, држава би могла да буде значајнија сила на светском нивоу. Резултат би био драматичан помак у интернационалној равнотежи моћи. Имајући све то на уму, инвазију Кувајта су осудиле Саудијска Арабија и Египат, као и САД и друге западне државе. Такође, средином деведесетих година Кина је своју енергетску политику прилагодила нарастајућој потреби за увозом енергије (Andrews-Speed, Liao, Dannreuther, 2014: 21). У кинеским стратегијама интензивирана је употреба домаћих ресурса, обезбеђивање веће количине са Блиског истока и региона Каспијског мора путем одређених кинеских нафтних компанија. Кинеске компаније су показале озбиљну тежњу да се та нафта на неки начин искористи за кинеско тржиште.

С друге стране, Русија је један од највећих произвођача нафте у свету, највећи произвођач и извозник гаса и генерално највећи извозник енергије. Њена влада и укупна економија зависе од максимизирања прихода од извоза енергије. Стога су руска енергетска стратегија и политика усмерене на подизање извоза на подручју азијско-пацифичког региона, који свакако укључује Кину. Близина кинеског и руског тржишта утиче на одлучност Русије да продре у азијску политику енергената како би могла да утиче на већи број одлука. У идеалном свету, руско-кинески енергетски односи били би чисто комерцијалне трансакције, у највећој могућој мери регулисане тржишним правилима. Заправо, у званичној енергетској стратегији Русије наводи се да је максимизирање извоза један од његових циљева. Истовремено, повећан је извоз у различите земље Азије (Кина, Јапан, Република Кореја и друге земље Азијско-пацифичког региона), што за резултат има опадање удела извоза у Европу. Међутим, према енергетској стратегији Русије, проценат источ-

них енергетских тржишта у руском извозу течних угљоводоника (нафта и нафтни деривати) требало би да порасте са садашњих 6 на 22–25%, док би извоз природног гаса требало да расте од 0 до 19–20% (Energy Strategy of Russia, 2010).

Терористичке претње угрожавају безбедност енергетске понуде широм света. Овде се пре свега мисли на тероризам, када групе или организације које се противе режимима у одређеним земљама или регионима покушавају да дестабилизују власт одређене земље и/или настоје да у сукоб укључе неке од важних актера међународног система, управо нападима на људе или важну инфраструктуру у овим земљама. Садашње терористичке претње енергетској безбедности претежно потичу од исламских група које се противе режимима на Блиском истоку и у региону Каспијског мора. Споменуте групе се супротстављају „западном начину живота“ који у њиховим очима промовише лош систем вредности. У много мањем обиму, тероризам представља ризик за безбедност снабдевања због могућих напада на критичну енергетску инфраструктуру или кључни објекат енергетског система (Van der Linde *et al*, 2004: 43). Знатно су учесталије претње угрожавањем енергетске понуде услед дестабилизације одређених региона. Поред тога, може се рећи да су се, за разлику од седамдесетих година, савремени проблеми снабдевања енергијом знатно проширили на снабдевање природним гасом. То се превасходно односи на евроазијско тржиште гаса, где се он транспортује преко цевовода, на основу потписаних дугорочних уговора (Cherп, Jewell, 2011: 2).

Природни гас је уједно чистији енергент који у знатној мери мање загађује животну средину од других фосилних горива. При избору примарног енергента, тај податак је од посебне важности имајући у виду да ће се у деценијама које предстоје свет суочити са новим изазовима, ризицима и претњама промене климе на планети Земљи. Наиме, контаминација ваздуха, праћена променом климатских образаца, доноси ризике који не познају границе, као ни геополитичке компромисе за решавање криза и повлачења. Природа „не познаје“ брзе одговоре и решења. Према Гиденсу, решавање проблема глобалног загревања захтева дугорочни политички приступ у оквиру којег је потребно поставити снажне темеље процесима управљања ризицима од претњи које предстоје. Прецизније речено, Гиденс полемику о политици климатских промена смешта у један

шири тематски оквир који, поред ризика и опасности, обухвата и питања заштите животне средине, међународних преговора, тржишта емисијама гасова, технологије, цивилног друштва, обновљивих извора енергија, геополитике у вези са климатским променама и односа развијених и неразвијених земаља (Gidens, 2010: 15–16).

Историјска анализа развоја енергетске политике у ЕУ

Оснивањем Европске заједнице за угаљ и челик (*European Coal and Steel Community*) формирана је заједничка царинска граница и државе чланице су издвојиле питање заједничког наднационалног развоја енергетске политике. Пре свега, то је подразумевало успостављање заједничког оквира за производњу и дистрибуцију угља, који је био главни енергетски извор након Другог светског рата. Шест година касније, успостављањем Европске заједнице за атомску енергију (*European Atomic Energy Community – Euratom*) још једна европска институција била је успостављена у циљу сарадње на пољу енергетике. Упркос таквим почецима, европске интеграције у области енергетске политике нису се глатко развијале, не само због тога што се значај угља као енергента, а и самим тим и Европске заједнице за угаљ и челик смањивао (нафта постаје најважнији енергент), већ и због разлика у мешавинама енергије, транспортним рутама и структурама енергетских тржишта, што је све резултирало различитим интересима држава чланица које су кочиле европску енергетску политичку сарадњу. Може се рећи да је посебна пажња европске политике у вези са угљем постојала у периоду од 1952. до 2002. године, док су сва питања у вези са нуклеарном политиком ЕУ била у надлежности Европске заједнице за атомску енергију из 1957. године. Између 1957. и 1972. године, енергија је доживљавана као питање од мањег значаја. Зависност од домаћег угља је потом допуњена и постепено замењена нафтом. Гориво је увозено по веома ниским ценама, и то пре свега из арапских земаља произвођача. С обзиром на ниске трошкове, енергетска политика заједнице није имала утицаја на политике и планове држава чланица. Као ни раније, напредовање европских интеграција није довело до значајних промена када је реч о сарадњи у енергетској политици на наднационалном нивоу (Bozhilova, 2009: 11–13). У наредним деценијама учињени су извесни напори и направљено је

неколико мањих корака ка подизању европске енергетске политике на виши (формални) ниво. Међутим, велики број амбициозних планова Европске комисије за кохерентну политику није успео услед отпорности и супротстављених интереса европских држава. Фосилна горива и даље представљају око три четвртине свих енергената ЕУ, са нафтом која има највећи проценат (37%), затим гасом (24%) и угљем (16%). Нуклеарна енергија покрива 14% потрошње енергије. Употреба обновљивих енергетских извора расте и 2009. године обухватала је скоро 9% од свих енергената (Orpsal, 2018).

Забринутост око енергетске безбедности вероватно је достигла свој врхунац током 1970-их година, када се светска економија суочавала са изазовима превазилажења штетних ефеката нафтне кризе 1973/1974. и 1979/1980. године. Нафтне кризе су биле подстакнуте инфлацијом, која је на крају довела до економских рецесија, укључујући и значајно смањење бруто домаћег производа, као и до повећања стопе незапослености (Bielecki, 2002). Током наведене кризе седамдесетих година нафта је постала предмет интересовања најзначајнијих актера, а националне енергетске политике реорганизоване су у складу са националним стратегијама и безбедносним и енергетским политикама. До осамдесетих година напредак ка заједничкој енергетској политици био је веома мали. Забринутост због безбедности снабдевања нафтом била је условљена растом резерви нафте и озбиљним неслагањем унутар Организације земаља извозница нафте (ОПЕК). Након 1986. године уведене су бројне директиве услед успостављања унутрашњег тржишта ЕУ. Оне су спроведене у областима конкуренције, интерконекције, енергетских токова, ефикасности и животне средине, и до одређеног степена су регулисале и координирале правила енергетске политике (Lichwa, 2010). Ситуација се значајно променила почетком деведесетих година прошлог века, уз драматичан геополитички помак у ресурсима богатој Евроазији, након догађаја као што су колапс СССР-а и Заливски рат. У светлу тих догађаја, европске државе су постепено консолидовале свој став у корист наднационалног развоја енергетске политике.

Промене у политичком и економском систему могу знатно утицати на доступност нафтних и гасних токова. У том смислу, пад Берлинског зида и транзиција земаља Источне Европе и земаља бившег Совјетског Савеза проузроковала је драматичну промену

међународног и економског поретка, уз растућу важност афричког, руског и каспијског гаса. Нуклеарна енергија је у то време сматрана алтернативом ограниченим резервама угља, и начином смањења зависности од увоза нафте. Међутим, на глобалном нивоу нуклеарна енергетика доживљава стагнацију у развоју после акцидентата у Чернобилу (1986) и на Острву три миље (1979, САД), као и због снажног деловања многобројних еколошких покрета (тзв. Зелених). То је за последицу имало не само одлуку многих европских држава да откажу планове за градњу нових нуклеарних електрана, већ и одлуку да убрзано обуставе рад постојећих (Немачка је угасила седам нуклеарних електрана које су могле да раде још неколико деценија). Поред глобалних дешавања на подручју нуклеарне енергетске политике, било је значајних промена и у сфери целокупне енергетске политике ЕУ. Наиме, након осамдесетих година, када је уведен Јединствени европски акт (*Single European Act*, 1986), успостављени су правни темељи за конципирање унутрашњег тржишта ЕУ, али је уједно било јасно да унутрашње тржиште као такво не може бити комплетно без слободнијег тржишта енергије. Међутим, и даље није постојала могућност увођења јединствене енергетске политике ЕУ, која би била у надлежности Европске комисије и других институција ЕУ, јер су европска енергетска тржишта наставила да се сматрају традиционално снажним националним доменом под контролом националних влада, и државе чланице нису показале никакав интерес да се тога одрекну (Lichwa, 2010). Током деведесетих година Европска комисија је преузела јасну лидерску позицију, прво у потрази за стварањем интерног енергетског тржишта, затим повезивањем питања климатских промена, безбедности снабдевања и потребе за координираним екстерним деловањем (Bozhilova, 2009). У том периоду Европска комисија подстакла је либерализацију европских тржишта електричне енергије и гаса, успоставила везу између енергетске политике и политике везане за климатске промене и затражила заједнички глас у енергетским односима са трећим странама (Jegen, 2014). Резултат преговора 1990-их година између власти ЕУ, држава чланица и интересних група биле су Директива 96/92 за стварање унутрашњег тржишта електричне енергије и Директива о гасовима 98/30. Тада су први пут успостављена заједничка правила за енергетско тржиште ЕУ (International Energy Agency, 2008).

Последњих година представници држава чланица ЕУ све чешће говоре о својим амбициозним плановима према којима основне енергенте и инвестиционе пројекте настоје да замене онима који укључују више обновљивих извора и више енергије с ниским емисијама угљен-диоксида, као и ефикасним начинима коришћења домаће енергије и начина увоза енергије. Међутим, упркос напорима да се повећа удео обновљивих извора и значајним субвенцијама које добијају од државе, у блиској будућности ће вероватно наставити да доминирају фосилна горива, посебно гас за производњу електричне енергије и нафта за копнени, ваздушни и поморски саобраћај (Leal Filho, Voudouris, 2013). Неповољно је и то што електране на ветар и сунце не могу да раде непрекидно и заузимају велики простор, а за периоде у току године када не производе енергију морају да се обезбеде алтернативни извори. Имају мали фактор капацитета, који износи око 24% за ветрогенераторе и мање од 20% за соларне електране (ЕИА, 2018), и производну цену њихове електричне енергије требало би значајно увећати да би се добила реална цена, која би се онда могла поредити са производном ценом у нуклеарним и термоелектранама. Такође, снага ветроелектране је бар 4–5 пута мања од снаге типичне нуклеарне или термичке електране (1100MWe), а снага соларне електране је око десет пута мања. Углавном се говори о „инсталираним капацитетима” ветрогенератора и соларних електрана, али треба нагласити да ови енергетски извори могу да искористе само петину инсталираног капацитета за стварну производњу електричне енергије.

У неким европским земљама велики удео у производњи електричне енергије имају нуклеарне електране. Такав је случај у Француској (70,6%), Словачкој (53,9%), Белгији (47,6%), Јерменији (27,9%), Шведској (34%), Финској (34,7%), Швајцарској (23,9%) и Чешкој (35,2%) (ИАЕА, 2020). Међутим, однос према нуклеарној енергији још увек у великој мери диктирају потенцијални проблеми везани за складиштење истрошеног нуклеарног горива, могућност злоупотребе нуклеарних материјала, као и страх од акцидента који је кулминирао 2011. године после акцидента у Фукушими. Због тога су значајно поштрени критеријуми за сигурност постојећих нуклеарних реактора, а ради се на новим типовима који су побољшани пасивним мерама сигурности, повећањем ефикасности и животног века, као и смањивањем укупне количине произведеног отпада. Спречавање пролиферације нуклеарног материјала регули-

сано је међународним уговорима, пре свега Уговором о неширењу нуклеарног оружја (*The Treaty on the Non-proliferation of Nuclear Weapons*, 1970) и Конвенцијом о физичкој заштити нуклеарног материјала (1985). Решавање проблема емисије гасова са ефектом стаклене баште толико је хитно да је као део тог решења промовисана нуклеарна енергија (Makhijani, 2007). Уговор о неширењу нуклеарног оружја гарантује свим државама потписницама право на употребу нуклеарне енергије у мирнодопске сврхе и корист од међународне сарадње у овој области, у складу са њиховим обавезама у вези са неширењем оружја. Члан IV, такође, подстиче такву сарадњу, према којем све стране у Уговору имају неotuђиво право да развијају истраживање, производњу и употребу нуклеарне енергије у мирољубиве сврхе без дискриминације. Све стране Уговора имају право да учествују у размени опреме, материјала и научних и технолошких информација за мирну употребу нуклеарне енергије, и обавезују се да ће ту размену олакшати и учинити што потпунијом. Стране Уговора које су у могућности да то учине такође ће доприносити, самостално или заједно са другим државама или међународним организацијама, даљем развоју примене нуклеарне енергије у мирољубиве сврхе, посебно на територијама држава које не поседују нуклеарно оружје (NPT, 2004).

Енергетска политика и енергетска безбедност ЕУ

Безбедност снабдевања енергијом представља витални интерес држава чланица и, уколико је на било који начин угрожена или се очекује њена дестабилизација, могу се очекивати промене националних стратегија, као и политичких оријентација држава у циљу унапређивања стања енергетске безбедности. Међутим, захваљујући интеграцији и либерализацији енергетских тржишта ЕУ, опсег националних политика значајно је смањен како би се осигурали одговарајући нивои безбедности. Спољна и безбедносна политика, али и спољна трговинска политика ЕУ, кључни су инструменти енергетске политике за постизање будуће безбедности снабдевања. Како је почетком XXI века енергетски сектор све више забринут због климатских промена и других питања животне средине (Bielecki, 2002), расправе о енергетској безбедности нашле су се на врху политичке агенде ЕУ. Широки круг актера позвао је на

успостављање „заједничке енергетске политике“ засноване на потпуно оперативном унутрашњем енергетском тржишту и осигуране спољном димензијом која би омогућила ЕУ да „говори једним гласом у свету“ (Natorski, Surrallés, 2008). Земље чланице ЕУ почеле су да схватају могуће користи од интегрисане енергетске политике, па чак и њену неопходност за осигурање енергетске безбедности на својим територијама. Нови изазови, посебно климатске промене, и поновна актуелност старих, као што су безбедност снабдевања и све већа глобална конкуренција, подстакли су нова размишљања. Напредак је постигнут у договору о принципима, међутим, научници истичу да су неопходни додатни кораци како би се утврдило шта се може и шта би требало урадити на нивоу ЕУ, а шта најбоље могу да решавају државе чланице (Pedersen, Behrens, Egenhofer, 2008: 1). Поред тога, када се говори о енергетској политици у Централној Европи, тема увоза енергије из Русије обично је примарна. Овде треба имати на уму да је питање увоза природног гаса увек било комплексније и теже од питања увоза нафте, пошто природни гасовод ствара линеарне зависности, док је тржиште сирове нафте много више глобалне природе (Szóke, 2018: 6). То се показало на примеру гасне кризе између Украјине и Русије 2009. године, која је додатно интензивирала расправу унутар ЕУ о слабостима енергетске политике и недостатку наднационалних инструмената за успешно реаговање на светске енергетске изазове (Lichwa, 2010). Наведени гасни спор настао је као последица неуспеха у постизању договора око цене снабдевања Украјине руским гасом, као и тарифе за транзит тог гаса у Европу, и то пре него што су споразуми истекли 31. децембра 2008. године. То је довело до прекида руског извоза у Украјину 1. јануара 2009. године. Тако је извоз у 16 држава чланица ЕУ и Молдавију драстично смањен 6. јануара, и потпуно се смањио од 7. јануара те године (Yafimava, 2009: 4). Након прекида снабдевања енергетским гасом, који је прерастао у енергетску кризу 2006/2007. године, ЕУ је усвојила нову енергетску политику Европске уније, са временским оквиром до 2020. године, која предвиђа: смањење емисије гасова који проузрокују ефекат стаклене баште за 20% у поређењу са оним из 1990. године, повећање учешћа обновљиве енергије у укупној енергетској мери са мање од 7% у 2006. години на 20%, повећање удела биогорива на најмање 10% свих коришћених горива и смањење потрошње примарне енергије од 20% (Caloreanu, Caloreanu, 2017).

Имајући у виду озбиљност новонастале ситуације у области енергетске безбедности, гасни спор између Русије и Украјине сматра се једним од најозбиљнијих те врсте, и утицао је на односе Русије и других европских држава које зависе од те линије снабдевања. Наиме, на једној страни се налази Европа, која зависи од увоза руског гаса и која би без њега тешко функционисала, а на другој страни се налази Русија, чији приходи зависе од продаје таквих енергената. Балканске државе, које су биле највише погођене гасном кризом 2009. године, доживеле су хуманитарну кризу, немогућност загревања својих домова у зимском периоду и значајне економске проблеме. За Европу је то био и догађај који ће вероватно имати далекосежне политичке последице, пре свега на озбиљност потребе за осигурањем енергетске безбедности и подизањем свести о важности тог питања. Изненађење је било заиста велико, због тога што су обе стране дозволиле да спор ескалира од неслагања око дугова, цена и транзитних тарифа до тачке где је снабдевање Европе гасом потпуно прекинуто, а потом и да се ова ситуација продужи на две седмице средином зиме, уз озбиљне и штетне хуманитарне последице за земље југоисточне Европе (Уаџмова, 2009: 60).

Током протеклих деценија, трансатлантски односи били су од великог значаја у односима између ЕУ и Блиског истока и оставили су мало простора за независни приступ ЕУ. Промоција дугорочних енергетских интереса је важна и може се поклопити са јачим односима са суседним земљама или регионима. Северна Африка, Персијски залив, регион Каспијског мора и Русија су суседне регије и представљају важне трговинске партнере. Уколико се узму у обзир спољна трговина и спољна безбедносна политика ЕУ, постоји могућност да ће доћи до енергетског тржишта, поготово са Турском како би се успоставиле нове границе са Ираном и Ираком (Van der Linde *et al*, 2004). Безбедност снабдевања енергијом стога захтева динамичну спољну трговину и спољну безбедносну политику. Она није повезана само са економским предиспозицијама, већ је постала значајна тема са политичким и војним импликацијама.

Регионална перспектива развоја енергетске политике

У већини земаља у региону успешно су имплементирани неолбералне енергетске реформе, као што су ребалансирање цена, либерализација, тржишна приватизација и приватизација енергетског сектора, као и успостављање независних регулатора (Lampietti, Meyer, 2002). Као природни корак ка томе, седам земаља југоисточне Европе потписало је заједнички енергетски документ са ЕУ – Уговор о оснивању Енергетске заједнице, познат и под називом Споразум о енергетској заједници Југоисточне Европе. Споразум је потписан 25. октобра 2005. године у Атини, и његов циљ је било успостављање јединственог регулаторног оквира за трговину енергијом широм Југоисточне Европе и ЕУ под истим условима. Ступио је на снагу 1. јула 2006. године, а потписали су га министри за енергетику и трговину који представљају ЕУ. Потписнице су биле Албанија, Хрватска, Босна и Херцеговина, Република Македонија, Црна Гора и Србија, као и УНМИК (као представник тзв. Косова у оквиру Резолуције Савета безбедности УН 1244). Уговор се односи на електричну енергију, природни гас и нафтне деривате. Бугарска је учествовала у овој иницијативи од свог приступања ЕУ, 1. јануара 2007. године. Осталих 13 земаља ЕУ учествовало је у Енергетском уговору. Као посматрачи тренутно учествују Грузија, Молдавија, Норвешка, Турска и Украјина (Energy Community, 2016). Уговор предвиђа стварање правног оквира за интегрисано тржиште енергије, а уз то и јединствени регулаторни простор за трговину енергијом између ЕУ и партнера из Југоисточне Европе – Албаније, Хрватске, Бугарске, Србије, Босне и Херцеговине, Бугарске, Црне Горе, Северне Македоније, Румуније и УНМИК-а у име Косова. Иако још није потписала Уговор, Турска је учесница регионалног тржишта као потписница Атинског меморандума. У првом кругу је добила статус посматрача, заједно са Молдавијом, Норвешком и Украјином на Министарском савету 17. новембра 2006. године. Аустрија, Грчка, Мађарска, Италија и Словенија учествују као чланови Европске уније.

Кључни елементи енергетске инфраструктуре (нпр. велике термоелектране и хидроелектране) изграђени су током 1960-их и 1970-их година (IEA, 2008). Та чињеница, у комбинацији са неадекватним одржавањем деведесетих година, ствара озбиљне техничке и политичке изазове. Као последица тога, постоји хитна и широко распрострањена потреба за обнављањем и заменом ове инфраструктуре.

Истовремено, у већини земаља југоисточне Европе очекује се повећање потрошње електричне енергије. Енергетски системи имају укупан инсталирани капацитет снаге 118 (GW) и годишњу потрошњу електричне енергије од 334 (TWh). Они у читавом региону значајно варирају у погледу базе енергетских ресурса. На пример, док се Албанија ослања на производњу електричне енергије коришћењем хидроелектрана, Бугарска, Румунија и Украјина су једине земље у региону које већ имају значајне соларне фотонапонске и ветроенергетске капацитете, с укупном забележеном производњом од око 7,8 GW у 2015. години (IRENA, 2017). Удео нуклеарне енергије у неким земљама достигао је преко 30%, као што је случај у Мађарској (49,2%), Украјини (53,9%), Словенији (37%) и Бугарској (37,5%), док је у Румунији 18,5% (ИАЕА, 2020).

Развој Енергетске заједнице се често упоређује са оснивањем Европске заједнице за угљ и челик и каснијом генезом Европске уније. Подстичући сарадњу у изразито техничком подручју, обе иницијативе су засноване на претпоставци да такав приступ подстиче комуникацију и интеграцију између земаља које би иначе могле да оклевају у погледу сарадње (Deitz, Stirton, Wright, 2007). Тај неофункционални оквир почива и на претпоставци да се користи од координације у техничким питањима преливају у друге секторе реформе (Mogavcsik, 2005). Поред тога, политика Европске уније треба да буде фокусирана на политичку и економску одрживост региона/земаља произвођача како би се гарантовала дугорочна безбедност снабдевања нафтом и гасом (Van der Linde *et al*, 2004).

Као одговор на велике изазове који су проузроковани геополитичком појавом тероризма у вези са транснационалним организованим криминалом, неједнакостима развоја држава, преклапањем ефеката међународне финансијске кризе и зависности ЕУ од увоза, јављају се захтеви за новом стратегијом енергетске безбедности, фокусирањем на диверзификацију спољне понуде, модернизацију енергетске инфраструктуре, завршавање унутрашњег енергетског тржишта ЕУ и уштеду енергије (Popescu, 2017).

Закључак

Политички односи националних држава нераскидиво су повезани са енергетским питањима, која су са развојем човечанства добијала на значају, свеобухватности и међусобној зависности. Наиме, може се рећи да је енергетски потенцијал државе једна од значајнијих предиспозиција која представља важно питање у спољној политици. Кроз историју, владе већег броја држава развијале су и одржавале дипломатске односе како би осигурале потражњу или снабдевање фосилним горивима. Садашња ситуација је другачија и већина земаља је посвећенија одрживом снабдевању енергијом и смањеној зависности од фосилних горива. Државе настоје да, пре свега, искористе сопствене ресурсе и направе енергетску стратегију која укључује изворе који најмање доприносе глобалном загревању, загађењу ваздуха, односно јавном здрављу. Не постоје идеални извори енергије, али се најпогоднији бирају на основу анализе њихове ефикасности, производне цене, емисије штетних гасова, количине произведеног штетног отпада, као и ризика по становништво и животну средину.

Све претходно речено из корена мења улогу енергије у спољној политици многих земаља. У протеклој деценији готово све државе у свету тежиле су развоју и формализовању чврсто утемељених циљева енергетске политике како би стратешки управљале различитим активностима у том сектору. Такође, већина држава направила је смернице шта радити у случају енергетских сукоба, са нагласком на неопходности постизања компромисних циљева. Све државе дефинишу циљеве енергетске политике, међу којима су најважнији ублажавање климатских промена, енергетска безбедност, приступачност и могућности за економски раст. Свакако, за реализацију наведених циљева неопходна је ефикасна инфраструктура управљања како би се осигурала имплементација пројектованих планова и политичких одлука. На глобалном нивоу, веће државе и организације често имају веће и сложеније полуге моћи приликом осмишљавања и имплементације одређених глобалних и националних одлука. Свакако, енергија остаје главни фактор у развоју међународних односа, енергетске безбедности и геополитичких и геостратешких циљева држава које су конкуренти за стабилне и сигурне изворе енергената и њихов безбедан и поуздан транспорт.

Енергетске потребе држава у великој мери утичу на креирање енергетских политика које представљају средство за директно или индиректно остваривање зацртаних циљева. Свака држава, без обзира на свој геостратешки положај, тежи да осигура поуздане изворе енергије који ће јој омогућити да задовољи све своје потребе. Ипак, без обзира на њихове тежње, одређене државе нису у могућности да опстану без ослањања на увоз енергије, што проузрокује различите моделе зависности тих држава од њима суседних или других држава извозника енергије. Стога је формирање енергетских савеза (као што је Енергетска заједница) представљало природни и очекивани след догађаја како би се у потпуности или делимично ублажиле последице евентуалних прекида снабдевања изворима енергије.

Енергија је од суштинског значаја за функционисање Европе. Чланице ЕУ суочене су са изазовима повећане зависности од увоза, виших цена енергије и потребе за прилагођавањем енергетских стратегија решавањима проблема климатских промена. Такође, несташица енергије у једној земљи ЕУ има непосредне ефекте у другим земљама. Безбедност снабдевања гасом у великој мери зависи од стабилних испорука Русије и Алжира. Спорост или изненадни мањи дефицит у испуњавању уговорних понуда у било којем ланцу испорука, као резултат кашњења у производњи, замене или ширења транспортних капацитета, може бити тешко компензован алтернативним ресурсима гаса, што се показало током украјинске гасне кризе. Стога је неопходно да се на нивоу ЕУ планирају, имплементирају и спроводе у дело енергетске политике које покривају све изворе енергије – поред фосилних горива неопходно је ослањање на нуклеарне и обновљиве изворе (хидроелектрична, соларна, снага ветра, геотермална и др.). Поред тога, ЕУ би требало да стреми новој индустријској револуцији у оквиру које ће се подстакнути развој економија са ниском потрошњом угљеника и бринути о ублажавању климатских промена, чиме би уједно била омогућена чистија, сигурнија и конкурентнија енергија.

Литература

1. Andrews-Speed, P., Liao, X., Dannreuther, R. (2014). *The strategic implications of China's energy needs* (pp. 12–30): Routledge.
2. Bielecki, J. (2002). Energy security: is the wolf at the door? *The quarterly review of economics and finance*, 42(2): 235–250.
3. Bozhilova, D. (2009). EU Energy Policy and Regional Co-operation in South-East Europe: managing energy security through diversification of supply? Hellenic Observatory.
4. Calopereanu, M. F., Calopereanu, A. N. (2017). Priorities in Romania's energy strategies in the current European and Euroatlantic context. In *Proceedings of the International Conference on Business Excellence*, 11(1): 25–35.
5. Deitz, L., Stirton, L., Wright, K. (2007). The Energy Community of South East Europe: Challenges of, and Obstacles to, Europeanisation. *Center for Competition Policy Working paper*. University of East Anglia, Norwich.
6. Energy Community (2016), Annual Implementation Report, Vienna, Austria, <https://heyzine.com/files/uploaded/47e55aee7d4944e7418cecba135e9e66ddcc7342.pdf>, доступан 13. 10. 2020.
7. European Commission. (2007). Communication from the commission to the European council and the European parliament: an energy policy for Europe, <https://eur-lex.europa.eu/LexUriServ/LexUriServ.do?uri=COM:2007:0001:FIN:EN:PDF>, доступан 26. 1. 2020.
8. Gidens, E. (2010). *Klimatske promene i politika*. Clio, Beograd.
9. IAEA (2020). Nuclear Power Reactors in the World, IAEA Reference Data Series No. 2, IAEA-RDS-2/40.
10. IEA (International Energy Agency) (2008). Energy in the Western Balkans: The Path to Reform and Reconstruction, International Energy Agency, Paris, France, <https://www.iea.org/publications/freepublications/publication/balkans2008.pdf>, доступан 13. 10. 2018.
11. Jegen, M. (2014). Energy policy in the European Union: the power and limits of discourse. *Les Cahiers européens de Sciences Po*, (2), 2–21.
12. Kissinger, H. (1982) *Years of Upheaval*. Weidenfeld and Nicolson, London.
13. Lampietti, J. A., Meyer, A. S. (2002). *Coping with the cold: heating strategies for Eastern Europe and Central Asia's urban poor*. World Bank Publications, Washington, D.C.

14. Leal Filho, W., Voudouris, V. (Eds.). (2013). *Global energy policy and security*. Springer, London.
15. Lichwa, K. (2010). The energy policy as a field of EU's limitations and conflict among the member states and the EU. *Zeszyty Naukowe Towarzystwa Doktorantów Uniwersytetu Jagiellońskiego. Nauki Społeczne*, (1).
16. Makhijani, A. (2007). *Carbon-free and nuclear-free: A roadmap for US energy policy*. RDR Books, Muskegon, Michigan.
17. Moravcsik, A. (2005). The European constitutional compromise and the neofunctionalist legacy. *Journal of European Public Policy*, 12(2): 349–386.
18. Natorski, M., Surrallés, A. H. (2008). Securitized moves to nowhere? The framing of the European Union's energy policy. *Journal of Contemporary European Research*, 4(2): 70–89.
19. NPT (2004). Article IV, <https://2001-2009.state.gov/t/isn/rls/rm/32292.htm>, доступан 28. 9. 2020.
20. Opsal, R. (2018). Energy Security, Trade, and the EU: Regional and International Perspectives. *The Energy Journal*, 39(2): 285–288.
21. Paust, J. J., Blaustein, A. P. (1974). The Arab oil weapon—A threat to international peace. *American Journal of International Law*, 68(3): 410–439.
22. Pedersen, K., Behrens, A., Egenhofer, C. (2008). *Energy policy for Europe: identifying the European added-value: CEPS Task Force Report*. CEPS.
23. Popescu, M. (2017). The Current Policy Regarding Completion of Romania's National Future Energy Strategy. *Ecoforum Journal*, 6(1).
24. Poputoaia, D., Bouzarovski, S. (2010). Regulating district heating in Romania: Legislative challenges and energy efficiency barriers. *Energy Policy*, 38(7), 3820–3829.
25. Sachs, J. (2003). The real target of the war in Iraq was Saudi Arabia. *Financial Times*, 13.
26. СИМОНОВ, К. (2007). *Глобални енергетски рат*. Тајне савремене политике. Алгоритм, Москва.
27. Smil, V. (1994). *Energy in world history*. Boulder CO: Westview. *Social, Economic, and Political Forces in Environmental Change*, 329.
28. Smil, V. (2004). World history and energy. *Encyclopedia of energy*, 6, 549–561

29. Stern, R. (2006). Oil market power and United States national security. *Proceedings of the National Academy of Sciences*, 103(5), 1650–1655.
30. Stern, J., Pirani, S., Yafimava, K. (2009). The Russo-Ukrainian gas dispute of January 2009: a comprehensive assessment. Oxford Institute for Energy Studies.
31. Stimson, C. (2020). Why Repealing the 1991 and 2002 Iraq War Authorizations Is Sound Policy. *Heritage*, 256 (6), 1–22.
32. Szóke, D. (2018). Energy Policy Goals and Challenges for Hungary in the 21st Century. Institute for Foreign Affairs and Trade, Budapest.
33. Van der Linde, C., Amineh, M. P., Correljé, A., De Jong, D. (2004). Study on energy supply security and geopolitics. *Final Report*, https://www.clingendaelenergy.com/inc/upload/files/Study_on_energy_supply_security_and_geopolitics.pdf, доступан 29. 1. 2020.
34. Williams, J. C. (2006). *History of energy*. The Franklin institute's resources for science learning scientists of energy, Philadelphia.
35. Yergin, D. (2006). Ensuring energy security. *Foreign affairs*, 69–82.

Energy Policy in International Relations Focusing on Issues of Energetic Security of the European Union

***Abstract:** Modern trends in international relations, a growing deficit of energy resources, raising awareness of unsustainability of the existing model of consumption, as well as the negative impact of the greenhouse effect on climate changes, all bring home the issue of adopting new strategies and introduction of structural changes in the field of energy policy. The paper offers a diachronic analysis of the situation regarding energy policy in international relations through considerations of global challenges in energy security, focusing in particular on the challenges of energy security of the European Union. New challenges, especially the climate changes, but also resurfacing of the old ones, such as supply security and increasing global competition, have contributed to defining a common energy policy based on a completely operational internal energy market of the European Union. Current energy policy of the European Union is aimed at encouraging the development of low energy consumption economies, mitigating climate changes, as well as ensuring a higher level of energy security by integrating the European Union energy market and developing energy infrastructure.*

***Keywords:** energy policy, energy security, security, international relations, European Union*

Мр Бојан СТАНКОВИЋ
Министарство унутрашњих послова

ДОИ: 10.5937/bezbednost2201147C
УДК: 351.74:005.96 351.74:005.332.1
Прегледни научни рад
Примљен: 6. 8. 2020. године
Ревизија: 9. 11. 2021. године
Датум прихватања: 1. 4. 2022. године

Утицај организационих фактора на време одзива полиције

***Апстракт:** Време одзива је један од најважнијих чинилаца ефикасности и ефективности полиције, нарочито у сегменту полицијског поступања по пријавама. Посебно је важна његова улога у управљању учинком у полицијској организацији, где се појављује као значајан фактор и индикатор учинка. Због тога је потребно дефинисати време одзива и утврдити његову структуру и носиоце. Поред наведеног, веома је битно установити који фактори, на који начин и под којим околностима остварују највећи утицај на време одзива, како би се они са негативним утицајем минимизирали, а они са позитивним истакли. Имајући у виду да се неки фактори налазе у самој полицијској организацији, а неки изван ње, могу се поделити у две категорије: интерни и екстерни. Интерни фактори произилазе из организационе структуре полицијске организације и описа послова које обавља одговарајућа организациона јединица полиције, док се екстерни фактори базирају на утицају, пре свега безбедносних догађаја, субјеката који су их изазвали и лица која су њима оштећена. Они, у складу са својом природом, утичу на време одзива и самим тим, преко одговарајућих исхода полицијског поступања, имајући у виду друштвену опасност безбедносног догађаја, изазивају одређене ефекте по функционисање друштвене заједнице. Ту се, пре свега, мисли на спречавање настанка или ублажавање последица безбедносног догађаја, одвраћање могућих извршилаца кривичних дела и прекршаја од њиховог деликтног (криминалног и прекршајног) понашања, што све скупа доводи до повећања задовољства јавности радом полиције.*

Кључне речи: *време одзива, фактори, полицијска организација, перформансе, безбедносни догађај.*

Увод

Време је сложена категорија која се најчешће дефинише као „трајање“ и „климатско-метеоролошка појава“ и представља неопходан фактор који опредељује свакодневно људско функционисање и усмерава човека га ка квалитетнијем остваривању циљева које он пред себе поставља. Сматра се једним од најпоузданијих индикатора успешности извршења одређеног задатка, првенствено због своје мерљивости, уколико се има у виду да поједине области људског деловања изискују емпиријске начине сагледавања квалитета нечијег рада. Ако гледамо на време као на простор-трајање,¹ оно подразумева, с једне стране, количину времена које је организацији и менаџерима на располагању и, с друге стране, трајање проблема и задатака.

Још средином прошлог века поједини теоретичари су учили да је начин на који полиција поступа у ситуацијама када јој се грађани обраћају за помоћ веома битан и да може да доприне се пре свега ефикасности полиције, али и повећању задовољства грађана њеним радом, што су два основа циља функционисања полицијске организације.

Већим бројем студија које су у ту сврху спроведене установљено је да постоје одређени фактори који утичу на време одзива, али и корелација између времена одзива, исхода полицијског поступања и ефеката који их њих произилазе.

Појмовно одређење времена одзива

Време је, као и простор, један од фактора менаџмента и један од елемената процене ситуације поводом извршења конкретног безбедносног задатка (Стевановић, 2019: 40). Унапређење управљања временом² посматрано с аспекта хитних служби, пре свих полиције,

1 Поред наведеног, време се може посматрати и као: историјски период, прошлост, садашњост и будућност, тренутак и ток, метеоролошка појава и доба дана и године. Видети детаљније у: Стевановић, О., Безбедносни менаџмент, КПУ, Београд, 2019, стр. 40–42.

2 Формулација често заступљена у менаџменту, упркос чињеници да се временом не може управљати, већ искључиво активностима које се у времену спроводе.

значило би боље организационо и функционално устројство, ради ефикаснијег супротстављања свим облицима безбедносног угрожавања, како на превентивном тако и на репресивном плану.

Време одзива је деценијама уназад привлачило пажњу стручне јавности, првенствено због вишеструког утицаја на човека и његово окружење. Одзив, као изолован појам, представља одговор односно реакцију организационих или техничких система на одређене стимулансе. Има вишеструку улогу, а самим тим и учинак, и у директној је вези са временом као трајањем, које га описује као мерну јединицу, поготово у контексту о коме се овде говори, имајући у виду да је значајнији уколико је краћи.

Посебна пажња је посвећена дефинисању времена одзива, с обзиром да се његовим мерењем и проценом утицаја, у квантитативном или квалитативном смислу, баве све хитне службе које су надлежне да пружање помоћи. У теорији је време одзива дефинисао већи број аутора, чије се дефиниције углавном разликују у броју и утицају елемената који га чине.

Субошић и Нешић време одзива дефинишу као „време потребно од дојаве о потреби за полицијским ангажовањем, до доласка првог полицајца на место догађаја“ (Субошић, Нешић, 2017: 7).

Према групи аутора коју предводи Пејт (Pate), време одзива представља „време које грађани проведу разговарајући са полицијским диспечером или оператером, време које протекне пре него се диспечер позивом обрати полицајцима на терену, количина времена која је потребна полицајцу да стигне на лице места и да контактира грађанина који је захтевао помоћ“ (Pate et al., 1976: 13).

Стивенс (Stevens) и други време одзива дефинишу као „временски интервал између позива за услугу полиције и доласка полицајца или јединице на лице места“. Стивенс уводи и појам „време одзива на терену“, које се дефинише као „количина времена која се одвија између времена када је полицијска јединица на терену примила позив од диспечера и времена када је та јединица контактирана од грађана који су укључени у сам догађај“ (Stevens, 1980: 212).

Бодили (Bodily) у својој студији пружа детаљнији преглед времена одзива, разлагањем времена између пријема позива за пружање услуге од диспечера до доласка јединице на лице места на следеће елементе: 1) време обраде диспечера, 2) било које време че-

кања у одласку и 3) време путовања јединице на лице места. Позив се рачуна од тренутка када га прими диспечер, док је време одзива збир активности диспечера, чекања у одласку и времена путовања (Bodily, 1978: 1303).

Дос Сантос Кабрал (Dos Santos Cabral) и други, бавећи се временом одзива у служби хитне помоћи, дефинишу га као време између обавештења о догађају и доласка хитне помоћи на лице места (Dos Santos Cabral et al., 2018: 1111).

Сараволац и други сматрају да се као време одзива здравственог система на примарном нивоу здравствене заштите могу посматрати и анализирати два периода која чине једну целину, а то су: први период, од настанка саобраћајне несреће до позивања диспечерског центра хитне медицинске помоћи, и други период, од успостављања везе у диспечерском центру до доласка екипе на место саобраћајне несреће (Сараволац et al., 2013: 55).

Же-Сунг (Jae-Seung) и други идентификују време одзива као разлику између почетног времена позива и времена доласка службеника на место догађаја (Jae-Seung et al., 2017: 67).

Једини домаћи аутори који су проучавали време одзива у поступању службе за заштиту и спасавање сматрају време одзива кључном организационом перформансом, која је схваћена као „трајање од тренутка доласка информације о пожару до тренутка стицање ватрогасно-спасилачке екипе на место ангажовања“ (Субошић et al., 2017: 1). По њиховом мишљењу „време одзива (стицања на место интервенције) је временски период који обухвата време од пријема прве информације о пожару до стицања на место пожара“ (Субошић et al., 2017: 5).

На основу анализе студија које су се бавиле овом материјом, као и законских и подзаконских аката који прописују полицијско поступање, време одзива можемо дефинисати као *време које протекне од пријема информације о безбедносном догађају до изласка полицијског службеника на место догађаја*. Оно се може поделити у три фазе. Прва фаза је пријем информације и представља сазнање полиције за неки безбедносни догађај. Пријем информације се састоји од започињања пријема пријаве у службеним просторијама (T_0) и завршава се његовим окончањем и обавештавањем првог полицајца или патроле (T_1). Друга фаза представља кретање полицајца од места где се налази у тренутку пријема информације до места догађаја (T_1 - T_2).

Трећа фаза, односно излазак на место догађаја (Т₂-Т₃) представља долазак првог полицајца или патроле и обавештавање дежурне службе о отпочињању интервенције. Све ове фазе су међусобно повезане и у великој мери утичу једна на другу, тако да недовољно квалитетна реализација једне од фаза може да изазове значајне последице по остале, а самим тим и да утиче на време одзива.

Фактори времена одзива полиције

Када је реч о пословима унутар полицијске организације, постоје они у којима се време одсликава само кроз радно време појединца, док је код одређених послова повезано са успехом у обављању појединих активности и способношћу да се адекватно одговори на професионалне изазове. Један од таквих послова јесте и поступање по пријавама, имајући у виду да полицијски службеници, због непрекидног присуства на терену, први излазе на место догађаја, а у склопу тога прикупљају информације о догађају и његовим узроцима. Организацијом службе сталног дежурства на свим организационим нивоима, правилним распоређивањем и упућивањем полицијских службеника на оне делове терена који су посебно безбедносно угрожени, стварају се предуслови не само за брзи излазак на место догађаја већ и за остваривање непосредног увида у догађај, који представљају основ за сумњу о постојању кривичног дела и тренутно реаговање тим поводом (Жарковић et al., 2010: 75).

Посебан утицај на поступање полицијских службеника приликом изласка на место догађаја има време одзива. Имајући у виду да на њега утичу како чиниоци који егзистирају унутар полицијске организације, тако и они чији настанак и постојање не зависе од ње, можемо разликовати *интерне* и *екстерне* факторе.

У интерне факторе могу се уврстити ниво прилагођености организационе структуре полиције и форми за брзо реаговање потребама за брзим изласком на место догађаја, ниво перформанси (или компетенција) полицијских службеника и ниво техничке опремљености организационих јединица полиције.

Од структуре полицијске испоставе, као основне јединице, и нижих форми организовања (полицијска одељења, безбедносни сектори, патролни и позорнички рејони), у великој мери зависи начин реаговања полицијских службеника, нарочито у ситуацијама када

је неопходна брза реакција. Наиме, повећањем броја патролних или позорничких рејона, односно формирањем полицијских одељења на подручјима где је то неопходно и њиховим попуњавањем довољним бројем полицијских службеника, долази до комплетнијег покривања терена и самим тим повећања расположивости снага за брзо реаговање на ширем простору, што ће очекивано довести до скраћења времена одзива. „Да би се то остварило, неопходно је територијалну диференцијацију подручја полицијске испоставе извршити на начин који ће карактеристике територије (сектора, односно позорничких и патролних рејона), довести у везу са бројем, структуром и начином употребе расположивих ресурса“ (Милић, 2010: 117).

Када се говори о перформансама, разликују се оне које се, у складу са поделом рада, односе на извршилачке и на управљачке радне улоге. С једне стране, посебну улогу има руководилац организационе јединице који се, приликом сагледавања безбедносне проблематике, пре свега ослања на анализу временске и просторне дистрибуције кривичних дела, прекршаја и других безбедносних догађаја и сходно томе опредељује адекватан број патрола и расподељује их на територији коју покрива његова организациона јединица. Међутим, поред поменутих објективних околности, не треба занемарити ни значај кадровских потенцијала организационе јединице, узимајући у обзир број систематизованих и попуњених радних места, однос присутности и расхода полицијских службеника, односно обим послова у одређеном периоду, који нема директне везе са безбедносном проблематиком. Да би на адекватан начин предузео све побројане активности, руководилац мора да поседује адекватно образовање, да буде обучен за руководиоца одговарајућег степена и да поседује аналитичке и менаџерске способности, а све у циљу ваљаног организовања полицијске службе. После руководиоца, најважнију улогу у унапређењу времена одзива има дежурна служба, чијим радом се уважава принцип непрекидности обављања полицијских послова у свим организационим јединицама полиције (Субошић, 2017: 199). Због тога је неопходно да у њој раде полицијски службеници који су, пре свега, образовани, обучени за обављање конкретних послова, уз поседовање организацијских, а нарочито комуникацијских вештина. Крајња карика у овом ланцу су полицијски службеници који ће на терену поступати по пријави. Од њихове физичке спреме и способности да реагују „под притиском“ и у

хитним ситуацијама зависи колико ће трајати излазак на место догађаја. За све полицијске службенике, било у дежурној служби било на терену, нарочито је важно да поседују висок ниво савесности и одговорности у поступању и да буду мотивисани за обављање полицијских послова. Када је у питању избор полицијских службеника, старешине би требало, поред набројаних карактеристика, и да уважавају афинитете појединаца ка одређеним пословима (Плачков, 2008: 145). Такви полицијски службеници могу у значајној мери допринети скраћењу времена одзива, јер ће их поменуте особине и адекватна мотивација подстаћи да своје реакције ускладе са озбиљношћу догађаја који се пријављује и да уложи максималан напор приликом предузимања радњи за које су овлашћени.

С друге стране, веома је битан технички аспект функционисања полиције, односно опремљеност средствима и опремом за брзо реаговање, пре свега средствима везе, превозним средствима, заштитном опремом и опремом за навигацију, позиционирање, осветљавање и осматрање. Технички аспект се огледа у покривености терена одговарајућим системом везе тамо где је, због конфигурације терена, ступање у контакт са патролом отежано. У том смислу се велика пажња посвећује употреби географског информационог система (ГИС). Софтвер као што је ГИС превасходно је намењен употреби од стране оператера у дежурној служби, како би што боље лоцирали место опасности, као и доступност најближих оперативних снага (Миленковић et al., 2018: 113). Такође, да би се повећала брзина кретања, нарочито до тешко доступних подручја, потребно је да полиција располаже одговарајућим возилима, прилагођеним за кретање у свим условима и одговарајућом брзином.

Екстерне факторе времена одзива чине насељеност места догађаја рањивим групама становништва, природа или специфичност деликта који захтева реаговање полиције и ситуационе карактеристике окружења. Међу екстерним факторима, посебан утицај на време одзива имају специфичности насељеног места у коме полиција поступа, нарочито када се ради о насељима са „концентрисаним недостатком“.³ Чињеница је да припадници рањивих група (расне, верске и националне мањине, припадници ЛГБТ по-

³ Окружења са концентрисаним недостатком (енгл. *Neighborhood Concentrated Disadvantage*) – окружења са високим процентом становника који имају низак социоекономски статус, која притом насељавају мигранти или припадници рањивих група. Извор: <https://www.ncbi.nlm.nih.gov/pubmed/29537686>. Преузето: 18. 6. 2018.

пулације, социјално угрожена лица, жене, старији грађани) због својих специфичности могу имати потребу за различитим врстама полицијског третмана (Кесић, 2011: 68). С друге стране, полицији је теже да поступа у средини насељеној овим категоријама становништва, због постојања различитих предрасуда у полицијској култури (Милосављевић, 1997: 590). Као последица тога, често се дешава да у случају позива из окружења које насељавају припадници одређених рањивих категорија, пре свега мањинских или верских заједница или миграната, као рањивих група које се групишу по месту становања, полицијски службеници не одреагују довољно посвећено, у смислу брзог изласка на место догађаја. То се нарочито огледа у ситуацијама када су актери догађаја, нарочито пријавиоци, одраније познати по честим пријава одређених безбедносних догађаја, које полицајски службеници не сматрају довољно значајним да би одмах реаговали по њима. Уколико се узме у обзир густина насељености, може се закључити да је број пријава у таквом окружењу значајно већи, него када су у питању другачији типови насеља. Када је реч о реакцији полиције, очекује се да ће полиција брже реаговати када је припадник мањинске заједнице осумњичени, а знатно спорије ако се налази у улози оштећеног. То са собом повлачи и интензивнију употребу силе, јер полиција приликом доласка у једно такво окружење, насељено претежно мањинским становништвом, очекује непријатељски пријем грађана, због чега ће заузети ауторитарнији став и тиме осигурати легитимност акције (Smith, Hawkins, 1973: 135). Последице таквог размишљања полицијских службеника могу бити вишеструко штетне по друштвену заједницу, јер често доводе до расних и социјалних немира, нарочито у мултиетничким срединама, и то најчешће након неоправдане примене силе од стране полиције према припадницима мањина, која се неретко завршава смртним исходом.

Други битан екстерни фактор који утиче на време одзива јесте специфичност деликта који захтева реаговање полиције. Без обзира да ли се ради о прекршају или кривичном делу, односно насилничком или имовинском криминалитету, може се рећи да се вероватноћа тренутног хапшења повећава како време одзива постаје краће (Blanes, Vidal, Kirchmaier, 2017: 1). Посебно су специфични безбедносни догађаји чије је извршење у току, јер иницирају интензивније поступање полиције, првенствено с циљем да се последице таквих

догађаја спрече или ублаже, односно извршилац открије. Реакција полиције је у таквим случајевима другачија у односу на догађаје где су последице већ наступиле, јер краће време одзива може да доведе до хватања извршиоца на месту догађаја (*in flagranti*), чиме се умногоме олакшава расветљавање самог догађаја, обезбеђивање доказа и, у крајњем случају, спречавање настанка последица (Cihan et. al., 2012: 309). Успешност у хватању извршилаца на месту догађаја зависи од више фактора, пре свега од тренутног положаја и бројности патрола које поступају, брзине кретања и реаговања на самом месту догађаја, али и од карактеристика самог безбедносног догађаја, односно фазе у којој се налази у тренутку сазнања за њега. Наиме, већа је вероватноћа да ће извршилац бити затечен у извршењу дела у неком објекту него уколико је место извршења на отвореном простору, као што ће и раније сазнање да је извршење у току повећати вероватноћу да ће брже време одзива довести до хапшења извршиоца. Такође, што је већи број полицајаца који је приспео на место догађаја, веће су и шансе да извршилац буде ухваћен (Blake, Coopr, 2001: 383–384). Зато је брзина одзива веома утицајна на хватање извршиоца на месту догађаја, што изискује унапређење патролних ресурса и организације, а то нас доводи до значајне повезаности екстерних и интерних фактора (Coopr, Blake, 2005: 252–253). Предуслов свега наведеног јесте да је сам догађај благовремено уочен и пријављен, јер се тиме даје већа могућност полицијским службеницима да, захваљујући краћем времену одзива, ухвате извршиоца на месту догађаја.

Ситуациони елементи, као трећи екстерни фактор, утичу на време одзива с аспекта временских прилика, геопросторних услова и саобраћајно-стамбене инфраструктуре. Узимајући у обзир време као доба дана, годишње доба и атмосферску (метеоролошку) појаву, време одзива умногоме зависи од тога када се догађај десио. Свакако, један од важнијих аспеката који иде у прилог краћем времену одзива јесте слабија фреквенција саобраћаја у ноћним сатима, због чега је већа вероватноћа да патрола полиције на место догађаја дође брже него што би то учинила дању, када је фреквенција саобраћаја интензивнија. Наравно, бржи долазак на место догађаја не значи да ће самим тим доћи до хапшења извршиоца, пошто је у току ноћи далеко слабија видљивост, па је и већа могућност да се извршилац сакрије и не буде уочен у таквом амбијенту, без обзира на краће време одзива

полицијe. И друга два аспекта времена (годишње доба и атмосферска појава) могу, у случају позитивности услова које носе са собом, да допринесу краћем времену одзива, али и да доведу до његовог продужења, уколико је реч о неповољним околностима. У значајној корелацији са временом извршења јесте и место догађаја, нарочито када се ради о сегменту кретања хитних служби и функционисања саобраћаја уопште. Значај места догађаја не исцрпљује се само у давању одговора на „златно“ питање криминалистике (где се десило), а у контексту одређивања геопростора унутар којег су смештене одређене манифестације дела и учиниоца, чијим утврђивањем и анализом се добија могућност да се кривично дело расветли, односно да се открију учиниоци и обезбеде докази (Милић, 2014: 156). Наиме, објекти за комерцијалну намену се углавном налазе ван стамбеног језгра, те је самим тим лакше и брже доћи до њих, јер су боље повезани, квалитетнијом путном инфраструктуром која није оптерећена саобраћајем у мери као што су стамбена насеља ни путном сигнализацијом која би успоравала њихово кретање. С друге стране, у случају безбедносних догађаја који се дешавају у стамбеним насељима, полицији је отежан бржи долазак на место догађаја, првенствено због обавезе поштовања саобраћајних прописа и густине насељености. Притом, треба имати у виду да се у тим случајевима место догађаја налази ближе самом објекту полицијске испоставе, односно да је распоред патрола гушћи у стамбеним насељима, па време одзива може бити краће, упркос поменутиим отежавајућим околностима.

Закључак

Време одзива, као перформанса полицијске организације, веома је значајно за мерењу учинка полицијских службеника, јер се појављује у улогама фактора и индикатора. На основу свега наведеног може се закључити да резултати до којих се долази проучавањем фактора времена одзива имају вишеструки значај за полицијски менаџмент. Упркос чињеници да још увек нису успостављени механизми мерења времена одзива у оквиру полицијске службе, чији би резултати могли да усмере руковођење полицијским јединицама у правцу његовог скраћења, сагледавањем идентификованих фактора, нарочито интерних, полицијски руководиоци добијају могућност да утичу на њихово унапређење у смислу повећања комуникативно-

сти, мотивисаности и обучености полицијских службеника. Други важан сегмент руковођења у полицији јесте препознавање кључних циљева које полицијски службеници треба да остваре у току предузимања полицијских послова. Руководиоци се морају оријентисати према просторној и временској дистрибуцији догађаја (нарочито с аспекта окружења) на које треба обратити посебну пажњу, а поготово када је реч о расној, социјалној и материјалној структури становништва и дотадашњем односу полиције према њима. У том циљу, потребно је да руководиоци полицијске службенике чешће расподељују у посебно идентификованим подручјима, при чему ће број смена бити учесталији, а задаци конкретнији. Проблем са којим се руководиоци суочава јесте постојање *локацијских проблема*, који се односе на одређивање места или позиције неког објекта или групе објеката у простору одређене димензионалности, а у циљу изналагања оптималног начина њихове употребе, на пример, када се бира локација полицијске станице/испоставе или одређују границе безбедносних сектора, односно позорничких и патролних рејона (Милић, Субошић, 2013: 235).

Чињеница је да истраживање времена одзива представља значајан сегмент проучавања учинка полиције и да резултати до којих се том приликом долази пружају јаснију слику квалитета људских и материјалних ресурса којима располаже једна полицијска јединица. Упркос томе што не постоје границе за прихватљиво време одзива, узимајући у обзир утицај свих побројаних фактора, као и стандарде прихваћене у појединим државама, које су мерењу времена одзива приступили на студиознији начин, може се истаћи да период до пет минута представља стандард коме треба тежити у дефинисању времена потребног полицијској патроли да доспе на место догађаја, који изискује бржу реакцију полиције.

Ипак, без обзира на неопходност другачијег погледа на време одзива полиције и његову имплементацију у шири друштвени контекст супротстављања безбедносним ризицима, не треба изгубити из вида чињеницу да је полиција, упркос променама које трпи како у структуралном тако и у законском смислу, задржала своје основне атрибуте државног органа надлежног за заштиту личне и имовинске сигурности грађана. Управо из тог разлога се њени задаци суштински не мењају, без обзира на период и друштвену климу у којој се реализују.

Литература

1. Blake, L., Coupe, R. T. (2001). The impact of single and two officer patrols on catching burglars in the ac. *British Journal of Criminology*, 41: 381-396.
2. Blanes Vidal, J. and Kirchmaier, T. (2017). The Effect of Police Response Time on Crime Clearance Rates. *The Review of Economic Studies*, 85(2), 855-891.
3. Bodily, E.S. (1978). Police Sector Design Incorporating Preferences of Interest Groups for Equality and Efficiency. *Management Science*, XXIV: 1302-13.
4. Cihan, A., Zhang Y., Hoover, L. (2012). Police Response Time to In-Progress Burglary: A Multilevel Analysis. *Police Quarterly*, 15(3): 308–327.
5. Coupe, R. T., Blake, L. (2005). The effects of patrol workloads and response strength on arrests at burglary emergencies. *Journal of Criminal Justice*: 239-255.
6. Dos Santos Cabral, E.L., Wilkson, R.S.C., Davidson, R.M. (2018). Response time in the emergency services. *Systematic review, Acta Cir Bras.*, 33(12): 1110-1121.
7. Кесић, З. (2011). Прекорачење и злоупотреба полицијских овлашћења у сенци дицкреционе моћи полиције, *Безбедност*, 53(2): 66-89.
8. Lee, J-S., Lee, J., Hoover, L.T. (2017). What Conditions Affect Police Response Time? Examining Situational and Neighborhood Factors. *Police Quarterly*, Vol. 20(1), 61–80.
9. Milenković, M., Kekić, D., Glavaš, D. (2018). Implementacija jedinstvenog evropskog broja 112 za hitne slučajeve u Republici Srbiji- prednosti i nedostaci. *International Scientific Conference on Information Technology and Data Related Research, Sinteza, Beograd*, str.110-115.
10. Милић, Н. (2010). Актуелни проблеми оргаизације и функционисања полицијске испоставе, У Зборник радова „Право и форензика у криминалистици“, Криминалистичко-полицијска академија, Београд стр.115-127.
11. Милић, Н. (2014). Место извршења кривичног дела у теоријским промишљањима о криминалитету. *НБП-Наука, безбедност, полиција*. (1), 141-159.

12. Милић, Н., Субошић, Д., (2013). *Решавање локацијских проблема у функцији оптимизације ангажовања полицијских ресурса*; У Тематски зборник радова „Структура и функционисање полицијске организације-традиција, стања, перспективе II, Криминалистичко-полицијска академија, Београд, стр. 234.
13. Милосављевић, Б. (1997). *Наука о полицији*, Полицијска академија, Београд.
14. Pate, T., Ferrara, A., Bowers, R.A., Lorence, J. (1976). *Police Response Time: Its Determinants and Effects*, Washington, DC: Police Foundation.
15. Плачков, Р. (2008). Проблеми рада полиције на локалном подручју, *НБП- Наука, безбедност, полиција*. год. 13. број 3, стр. 129-147.
16. Сараволац, С., Ничић, Б., Пауновић, М., Марковић, М., Анђелић, С., Ракоњац, З. (2013). Време одзива хитне медицинске помоћи код збрињавања повређених у саобраћајним несрећама, *АБЦ - часопис ургентне медицине*, 13(1): 55-63.
17. Smith, P., Hawkins, R. (1973). Victimization, types of citizen-police contacts and attitudes toward the police, *Law and Society Rev.* 8 (Fall), 135-151.
18. Стевановић, О. (2019). *Безбедносни менаџмент*, КПУ, Београд.
19. Stevens J. M., Webster T. C., Stipak B. (1980). Response Time Role in Asssing Police Performance, *Public Productivity Review*: 210-230.
20. Субошић, Д., Нешић, М. (2017). *Концепт управљања учинком у полицијској организацији*, У Тематски зборник радова „Управљање полицијском организацијом у спречавању и сузбијању претњи безбедности у Републици Србији“, Београд, 1-17.
21. Субошић, Д., Млађан, Д., Липовац, К., Нешић, М. (2017). Време одзива као организациона перформанса службе за заштиту и спасавање, *Војно дело*, Београд, 69(3): 303-316.
22. Субошић, Д., (2017). *Организација и послови полиције*, Криминалистичко полицијска академија, Београд.
23. Žarković, M., Lajić, O., Ivanović, Z. (2010). Policijsko postupanje prilikom obezbeđenja mesta krivičnog događaja kao preduslov za uspešnu forenzičku identifikaciju. *NBP- Nauka, bezbednost, policija*, 15(2), 71-86

Електронски извори:

1. Garthe, R.C., Gorman-Smith, D., Gregory, J., Schoeny, M.E., (2018). *Neighborhood Concentrated Disadvantage and Dating Violence among Urban Adolescents: The Mediating Role of Neighborhood Social Processes*. Am J Community Psychol. 61(3-4):310-320. doi: 10.1002/ajcp.12239.
2. <https://www.ncbi.nlm.nih.gov/pubmed/29537686>, доступан 04.06. 2018. год.

Influence of Organizational Factors on Police Response Time

Abstract: *Police response time is one of the most important factors in the efficiency and effectiveness of the police, especially in the segment of police handling of reports. Its role of performance management is especially important in the police organization, where it appears as a significant factor and indicator of performance. Therefore, it is necessary to define the response time and determine its structure and carriers. In addition to the above, it is very important to establish what factors, in what way and under what circumstances, have the greatest impact on the duration of the response time in order to minimize those with a negative impact and give prominence to those with a positive one. Bearing in mind that some factors are located in the police organization itself, and some outside it, they can be divided into two categories: internal and external. Internal factors arise from the organizational structure of the police organization and the job description performed by the appropriate organizational unit of the police, while external factors are based on the influence, primarily of security events, of the subjects who caused them and the persons injured. They, in accordance with their nature, affect the duration of the response time and thus, through the appropriate outcomes of police action, having in mind the social danger of the security event, have certain effects on the functioning of the community. This primarily refers to preventing or mitigating the consequences of a security event, deterring possible perpetrators of crimes and misdemeanors from their delinquent (criminal and misdemeanor) behavior, which all together leads to increased public satisfaction with the work of the police.*

Keywords: *response time, factors, police organization, performance, security event.*

Милош ИВЕТИЋ*

Министарство унутрашњих послова

Страхиња ИВЕТИЋ**

Студент ФТН у Новом Саду

ДОИ: 10.5937/bezbednost2201161I

УДК: 656.13.052.8:656.183(497.11)

Прегледни научни рад

Примљен: 18. 5. 2020. године

Ревизија 24. 11. 2021. године

Датум прихватања: 1. 4. 2022. године

Познавање законских одредби о саобраћају бицикала од стране младих возача у Републици Србији

***Апстракт:** Општи циљ истраживања јесте утврђивање колико млади возачи у Републици Србији познају одредбе Закона о безбедности саобраћаја на путевима (ЗОБС) које се тичу саобраћаја бицикала. Анкетирањем 724 испитаника са подручја целе Србије утврђен је њихов ниво познавања прописа, при чему се дошло до закључка да млади возачи недовољно познају законску регулативу. Наиме, преко 92% испитаника не зна прописану старост лица које врши надзор над дететом млађим од девет година које управља бициклом у пешачкој зони и зони успореног саобраћаја, а преко 90% њих не зна прописану старост детета које се може превозити бициклом ако је на бициклу уграђено посебно седиште прилагођено величини детета и чврсто спојено са бициклом.*

***Кључне речи:** безбедност саобраћаја, млади возачи, саобраћај бицикала, превозење детета.*

Увод

Безбедност саобраћаја је растући глобални проблем. У свету у саобраћајним незгодама смртно страда око 1.300.000 људи годишње, а око 50.000.000 бива повређено.¹ Безбедност саобраћаја је

*milosivetic@hotmail.com

**strahinjaivetic1@gmail.com

1 World Health Organisation, The World Health Report 2013.

проблематика која по својој важности и актуелности представља нераскидиви део друштвеног живота и као таква захтева свеобухватну ангажованост већег броја друштвених субјеката – сваког у оквиру његове надлежности – почев од породице, преко васпитно-образованих установа, до државних органа, организација и установа које имају значајан удео у заштити учесника у саобраћају и повећању укупне безбедности саобраћаја, као и у развоју и стицању саобраћајне културе као дела шире културе друштва и појединца (Мирковић, 2005: 130).

Према истраживању Агенције за безбедност саобраћаја (АБС) у периоду од 2014. до 2016. године у Републици Србији је регистровано 180 саобраћајних незгода са смртним последицама у којима су учествовали бициклисти и 4.779 саобраћајних незгода са учешћем бициклиста у којима је било повређених лица. У тим саобраћајним незгодама погинуло је 175 бициклиста, а 4.708 бициклиста је повређено. Погинули бициклисти чине око 10% свих погинулих лица у саобраћајним незгодама у Републици Србији, док повређени бициклисти чине око 8% свих повређених лица у тим саобраћајним незгодама. Годишње, у саобраћајним незгодама у просеку погине око 60 бициклиста, а око 1.600 их буде повређено, а бициклисти учествују у око 5% свих саобраћајних незгода, односно у око 1830 саобраћајних незгода годишње.²

Сврха Стратегије³ безбедности саобраћаја на путевима Републике Србије за период од 2015. до 2020. године (у даљем тексту: Стратегија) јесте упознавање са стањем безбедности саобраћаја, али и да се њоме препознају кључне области деловања, као и циљне (ризичне) групе којима је потребно посветити пажњу⁴, а млади возачи то засигурно јесу.

Према званичној статистици у Републици Србији, као и у другим државама у Европи, чести изазивачи саобраћајних незгода су млади возачи (до три године возачког искуства), који изазивају вишеструко више саобраћајних незгода у односу на искусне возаче. У укупном броју погинулих учесника у саобраћају, у периоду од 2010. до 2013. године, млади возачи су учествовали са око 15%.⁵

2 Безбедност бициклиста у саобраћају, АБС, Прегледни извештај, октобар 2017.

3 Стратегија безбедности саобраћаја на путевима Републике Србије за период од 2015. до 2020. године, Службени гласник Републике Србије, бр. 64/2015.

4 Стратегија, Увод.

5 Стратегија, поглавље 5.4.2. Млади возачи.

Преко 50% настрадалих су млади људи старости од 15 до 44 године (Мирковић, 2005: 130), а млади до 25 година чине четвртину возача настрадалих у саобраћају (ВНО, 2013). Ризик смртног страдања младих у саобраћајним незгодама већи је за више од 50% од просечног ризика страдања посматрано за целокупно становништво (Пешић, А., *et. al.*, 2016: 124).

Концептуални оквир истраживања

Формирање будућих возача као најодговорнијих учесника у саобраћају јесте један од најважнијих сегмената безбедности саобраћаја (Липовац, Окановић, 2007: 44). Када говоримо о саобраћајној култури, о њеном стицању, онда у томе без сумње доминантно место има и обука за возаче, која има улогу да човека учи да правилно учествује у саобраћају, а не, како се данас схвата, да га припрема за полагање возачког испита. Доминанту улогу у безбедности саобраћаја има опште стање саобраћајне културе, те је неопходно анализирати шта се дешава са нашим системом саобраћајног образовања, од предшколских установа до школа и разних организација (Томовић, Јованов, 2007: 164–165).

Током одрастања, дете се учењем и васпитавањем припрема за самостално учествовање у саобраћају. Да би постало безбедан учесник у саобраћају, неопходно му је, с једне стране, обезбедити правилно васпитање и образовање, а с друге стране, заштиту од субјеката који га уче небезбедном понашању. Дете које у саобраћају учествује у пратњи одрасле особе може бити угрожено понашањем управо те одрасле особе (Хаџић, Окановић, 2005: 38).

Деца прве појмове о саобраћају и понашању у њему стичу у породици и у предшколским установама. Носиоци њиховог васпитно-образовног рада из области безбедности саобраћаја јесу родитељи, старатељи и васпитачи, који су углавном у том погледу недовољно едуковани (Антић, *et. al.*, 2016: 39). Од њиховог нивоа опште културе, саобраћајног образовања и зрелости да обаве ту сложену дужност зависи квалитет развоја саобраћајне културе код деце. Процес образовања и васпитања у овој фази нема законску уобличеност (Ђурђевић, 2007: 351).

Понашање учесника у саобраћају последица је њиховог знања и незнања, исправних и погрешних ставова и мишљења о учешћу у саобраћају (Радојевић, Башић, 2016: 182). Бројни примери стра-

дања деце у саобраћају узроковани су одсуством потребног надзора од стране старијих особа у кретању деце на улицама или другим местима (Јованов, Ивковић, 2005: 168). Поставља се питање колико су компетентне те особе које врше надзор, односно колико оне владају знањем из области безбедности саобраћаја, с обзиром да је уочено да значајан утицај на страдање бициклиста има њихово непознавање саобраћајних прописа, као и њихове различите психофизичке способности. Бициклисти су најхетерогенија категорија возача јер за њих није прописана никаква здравствена селекција нити обавеза познавања неопходних правила саобраћаја и саобраћајних знакова, као ни минимум вештина неопходних за управљање возилом (Гатарих, Северењи, 2005: 180).

Устав Републике Србије⁶ као неприкосновено право проглашава право на живот. Из те уставне одредбе проистиче обавеза свих субјеката, а нарочито државе, да то грађанско право штите и по питању безбедности саобраћаја. Најефикаснији начин за то је знање, тј. едукација, а овим истраживањем аутори желе да провере то знање код младих возача у Србији. Како би се утврдила образовна потреба, односно разлика између потребног знања за безбедно учешће бициклиста у саобраћају и тренутног знања којим млади возачи у Србији располажу, неопходно је спровести низ анализа, а ово истраживање иде у том правцу.

Методолошки оквир истраживања

Проблем и предмет истраживања

Проблем истраживања се огледа у томе да у Србији до сада није било свеобухватних истраживања фактора ризика учешћа младих у саобраћајним незгодама и њиховог познавања законских одредби. У том смислу није могуће прецизно дефинисати кључне факторе ризика код младих возача. Због тога је у Србији неопходно истражити ризик младих возача након стицања возачке дозволе (упореди: Пешић, Д., *et. al.*, 2016: 18).

Предмет истраживања је ниво знања младих возача у Србији о учешћу возача бицикала у саобраћају и превозењу детета на бициклу.

⁶ Устав Републике Србије, Службени гласник РС, бр. 98/2006.

Хипотетички оквир

Главна хипотеза:

Млади возачи у Србији не познају законске одредбе о саобраћају бицикла.

Помоћне хипотезе:

1. Млади возачи у Србији не познају законске одредбе о старости возача који на бициклу у посебно уграђеном седишту превози дете.
2. Млади возачи у Србији не познају законске одредбе о старости детета које се превози на бициклу, ако је на бициклу уграђено посебно седиште прилагођено величини детета и чврсто спојено са бициклом.
3. Млади возачи у Србији не познају законске одредбе о старости детета које самостално управља бициклом на јавном путу.
4. Млади возачи у Србији не познају законске одредбе о старости детета које самостално управља бициклом на јавним путевима, старости детета када у пешачкој зони, зони успореног саобраћаја, зони „30“, зони школе и на некатегорисаном путу, управља бициклом.
5. Млади возачи у Србији не познају законске одредбе о старости лица које врши надзор над дететом млађим од девет година које управља бициклом у пешачкој зони и зони успореног саобраћаја.
6. Млади возачи у Србији не познају законске одредбе о психофизичком стању возача бицикла.

Узорак – социодемографске карактеристике

Узорак чине млади, пунолетни возачи са возачком дозволом „Б“ категорије до 25 година старости (њих 724), са подручја целе Републике Србије, тј. са подручја свих 27 подручних полицијских управа (ППУ). Број испитаника по ППУ и ниво образовања испитаника представљени су у табели 1 и 2.

Табела 1. Број испитаника по ППУ

	ППУ	Фреквенција (N)	Процент (%)
<i>Valid</i>	Београд (БГ)	179	24,7
	Бор (БО)	11	1,5
	Ваљево (ВА)	11	1,5
	Врање (ВР)	26	3,6
	Зајечар (ЗА)	3	0,4
	Зрењанин (ЗР)	15	2,1
	Јагодина (ЈА)	21	2,9
	Кикинда (КИ)	3	0,4
	Крагујевац (КГ)	21	2,9
	Краљево (КВ)	33	4,6
	Крушевац (КШ)	22	3,0
	Лесковац (ЛЕ)	17	2,3
	Ниш (НИ)	40	5,5
	Нови Пазар (НП)	23	3,2
	Нови Сад (НС)	32	4,4
	Панчево (ПА)	44	6,1
	Пирот (ПИ)	2	0,3
	Пожаревац (ПО)	10	1,4
	Пријепоље (ПП)	26	3,6
	Прокупље (ПР)	8	1,1
	Смедерево (СД)	11	1,5
	Сомбор (СО)	19	2,6
	Ср. Митровица (СМ)	16	2,2
	Суботица (СУ)	15	2,1
	Ужице (УЕ)	42	5,8
	Чачак (ЧА)	15	2,1
	Шабац (ША)	59	8,1
	Укупно	724	100,0

Табела 2. *Ниво образовања испитаника*

Ред. бр.	Ниво образовања	Фреквенција (N)	Процент (%)
	ССС	597	82,5
	ВС	50	6,9
	ВСС	77	10,6

У Табели 2 је представљен ниво образовања испитаника: 597 (82,5%) испитаника има средњу стручну спрему (ССС); 50 (6,9%) вишу спрему (ВС) а 77 (10,6%) високу стручну спрему (ВСС). Посебно је интересантан податак да 88 анкетираних има завршену средњу саобраћајну школу (углавном смер за техничара друмског саобраћаја), три анкетирана вишу саобраћајну, а један завршен саобраћајни факултет. На територији Републике Србије постоји преко 40 средњих саобраћајних школа у којима као наставни кадар ради на стотине дипломираних саобраћајних инжењера и у којима се у оквиру више образовних профила школује преко 10.000 ученика. Сви ти наставници и ученици представљају велики потенцијал у виду људи и знања који се може искористити за унапређење безбедности саобраћаја на локалном нивоу (Радојевић, Башић, 2016: 181). Међутим, ниво њиховог познавања правних одредби из области безбедности саобраћаја треба да буде предмет неког другог истраживања.

Истраживање је спроведено на подручју целе Републике Србије, на узорку од 724 испитаника. *Узорком* су обухваћена 562 мушкарца (77,6%) и 162 жене (22,4%), који живе у сеоској (44,8%) и градској средини (55,2%).

Истраживачки инструмент

Анкета је коришћена као основна истраживачка *метода*, а анонимни упитник је примењен као истраживачки инструмент.

У упитнику су углавном питања отвореног типа, али има и оних затвореног типа. Отворена питања су везана за општа питања испитаника (четири питања: подручна полицијска управа у којој живе, пол, стручна спрема и подручје становања), али ту спада и првих шест питања анкете, где су испитаници могли да упишу одговор у

складу са својим знањем и мишљењем, док је само седмо питање затвореног типа. Код питања затвореног типа испитаник је требало да одговори са *тачно* или *нетачно*. Одговори на питања отвореног типа су у раду упрошћени и представљени су у форми основних одговора као *тачно* и *нетачно*.

Прикупљени подаци су након систематизовања и кодирања унети у базу података програма *Excel for Windows*. Статистичка обрада података извршена је помоћу програмског пакета *IBM SPSS 20 Statistics*. Фреквенције и припадајући проценти (N, %) одређени су помоћу метода дескриптивне статистике. Добијени подаци су представљени графички и табеларно.

Временски и просторни оквир истраживања

Период од децембра 2019. до јануара 2020. године одређен је за временски оквир истраживања.

Просторни оквир истраживања обухвата подручје целе Републике Србије, односно свих 27 ППУ.

Циљ истраживања

Општи циљ истраживања јесте утврђивање колико млади возачи у Републици Србији познају одредбе ЗОБС-а које се тичу саобраћаја бицикала.

Специфичне циљеве истраживања чини утврђивање колико млади возачи познају законске одредбе о: старости возача који на бициклу у посебно уграђеном седишту превози дете; старости детета које се превози на бициклу, ако је на бициклу уграђено посебно седиште прилагођено величини детета и чврсто спојено са бициклом; старости детета које самостално управља бициклом на јавним путевима; старости детета које у пешачкој зони, зони успореног саобраћаја, зони „30“, зони школе и на некатегорисаном путу управља бициклом; старости лица које врши надзор над дететом млађим од девет година које управља бициклом у пешачкој зони и зони успореног саобраћаја; психофизичком стању возача бицикла.

Оправданост истраживања

Научна оправданост истраживања састоји се у верификовању недовољно научно проучених специфичних чињеница о саобраћају бицикала и познавању правних прописа младих возача у Републици Србији. Безбедност саобраћаја је увек актуелна тема и овим истраживањем се на то и указује. Стручна и научна јавност добиће сазнања од значаја за праћење и унапређење стања безбедности саобраћаја, а посебно саобраћаја бицикала у Републици Србији.

Друштвену оправданост истраживања представља чињеница да ће резултати добијени истраживањем послужити научној и стручној јавности у сагледавању објективног стања у погледу знања које млади возачи у Србији имају о законским одредбама о саобраћају бицикала.

Резултати истраживања

1. Старост возача који на бициклу у посебно уграђеном седишту превози дете?

На ово питање су тачно одговорила 374 (51,7%) испитаника, док је њих 350 (48,3%) дало нетачан одговор, што се може видети и из Табеле 3. Иначе, чл. 118, ст. 1 ЗОБС-а прописује да је то возач старији од 18 година.

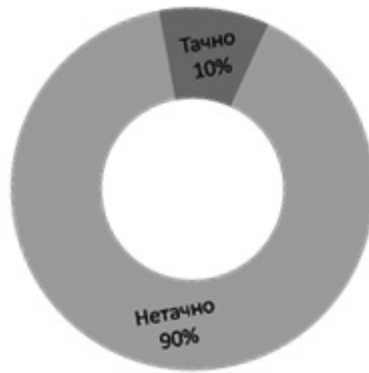
Табела 3. Познавање одредби ЗОБС-а о старости возача који на бициклу у посебно уграђеном седишту превозе дете

		Фреквенција (N)	Процент (%)
Valid	Тачно	374	51,7
	Нетачно	350	48,3
	Укупно	724	100,0

2. Старост детета које се превози на бициклу, ако је на бициклу уграђено посебно седиште прилагођено величини детета и чврсто спојено са бициклом?

Чланом 118 ст. 1 ЗОБС-а прописано је да је то дете до осам година старости.

Полазници су могли да упишу старост детета према своме мишљењу и знању. Тачан одговор дао је 71 (9,8%) полазник, а 653 (90,2%) полазник дала су нетачан одговор (Графикон 1).

Графикон 1. Познавање одредби ЗОБС-а о старости детета приликом превозења на бициклу

3. Старост детета које самостално управља бициклом на јавним путевима?

Према одредбама члана 88 ст. 1 ЗОБС-а, то је дете које није млађе од 12 година.

На ово питање 224 (30,9%) испитаника су дала тачан одговор, док је њих 500 (69,1%) дало нетачан одговор, што је представљено у Табели 4.

Табела 4. Познавање одредби ЗОБС-а о старости детета које самостално управља бициклом на јавним путевима

	Фреквенција (N)	Процент (%)	
Valid	Тачно	224	30,9
	Нетачно	500	69,1
	Укупно	724	100,0

4. Старост детета када у пешачкој зони, зони успореног саобраћаја, зони „30“, зони школе и на некатегорисаном путу, управља бициклом?

Чланом 88 ст. 2 ЗОБС прописује да је то дете са навршених девет година живота.

На ово питање 102 (14,1%) испитаника су дала тачан одговор, док су 622 (85,9%) дала нетачан одговор, што је представљено у Табели 5.

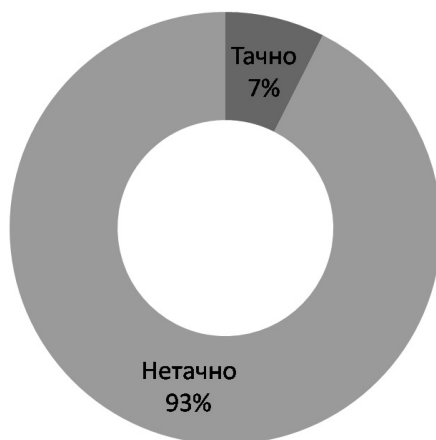
Табела 5. Познавање одредби ЗОБС-а о старости детета када у пешачкој зони, зони успореног саобраћаја, зони „30“, зони школе и некатегорисаном путу, управља бициклом

		Фреквенција (N)	Процент (%)
Valid	Тачно	102	14,1
	Нетачно	622	85,9
	Укупно	724	100,0

5. Старост лица које врши надзор над дететом млађим од девет година које управља бициклом у пешачкој зони и зони успореног саобраћаја?

ЗОБС у члану 88 ст. 3 прописује да овај надзор може да врши лице старије од 16 година.

Анкетом је утврђено да су 54 испитаника (7,5%) дала тачан одговор, док је 670 (92,5%) дало нетачан одговор (Графикон бр. 2). Код овог питања је занимљиво да је било доста драстично нетачних одговора, тако да су се неретко јављали одговори да је то лице старости од 30, 35, 60, па чак и преко 65 година старости.

Графикон 2. Познавање одредби ЗОБС-а о старости лица које врши надзор над дететом млађим од девет година које управља бициклом у пешачкој зони и зони успореног саобраћаја

6. За разлику од осталих возача, на возача бицикла се не односе законске одредбе о психофизичким стања приликом управљања возилом?

ЗОБС у члану 187 прописује психофизичке услове за управљање возилом, па самим тим и услове за возача бицикла, као и за учешће у саобраћају других лица. Законске одредбе наведеног члана односе се и на возача бицикла.

Код овог питања испитаници су имали могућност да се изјасне дихотомним одговорима *тачно* или *нетачно*. Тачан одговор дао је 571 (78,9%) испитаник, а нетачан њих 153 (21,1%) (Табела 6.). Ипак, стоји чињеница да сваки пети млади возач није упознат са овом законском одредбом.

Табела 6. Познавање одредби ЗОБС-а да се на возаче бицикла односе законске одредбе у погледу психофизичког стања приликом управљања као на остале возаче

		Фреквенција (N)	Процент (%)
<i>Valid</i>	Тачно	153	21,1
	Нетачно	571	78,9
	Укупно	724	100,0

Дискусија

Првим и другим питањем аутори су желели да провере колико млади возачи у Србији познају законске одредбе чл. 118 ст. 1 ЗОБС-а, који прописује старосну границу возача бицикла који превози дете на бициклу, старосну границу детета које се превози, као и техничке услове за такав превоз.

Трећим, четвртим и петим питањем аутори су хтели да провере познавање законских одредби чл. 88 ЗОБС-а, који прописује старосну границу детета за управљање бициклом на јавном путу, у пешачкој зони, зони „30“, зони успореног саобраћаја, зони школе и на некатегорисаном путу, као и старосну границу лица које врши надзор над дететом које управља бициклом у пешачкој зони и зони успореног саобраћаја.

Шестим питањем аутори су хтели да провере познавање законских одредби чл. 187 ЗОБС-а, који прописује психофизичке услове за управљање возилом, па самим тим и бициклом.

Одговорност за спровођење саобраћајног образовања и васпитања у циљу стицања знања, вештина и навика неопходних за безбедно учешће у саобраћају и унапређивања и учвршћивања позитивних ставова и понашања значајних за безбедно учешће у саобраћају приоритетно има породица.⁷ Међутим, поставља се питање да ли родитељи познају одредбе члана 318 ст. 1 ЗОБС-а, по коме је предвиђена одговорност родитеља, усвојилаца, односно старалаца детета ако дете учини прекршај прописа о безбедности саобраћаја на путевима, уколико је прекршај учињен због пропуштања дужног надзора⁸. Родитељи су носиоци саобраћајног васпитања, а непознавање законских одредби их неће ослободити од одговорности. Саобраћајно васпитање школске деце код нас не одговара садашњем и будућим условима саобраћаја (Томовић, Јованов, 2007: 165), јер оно представља битан подсистем укупног система превенције у саобраћају (Ђурђевић, 2007: 350).

С обзиром да је наведено истраживање спроведено над пунолетним возачима са возачком дозволом „Б“ категорије, морамо се запитати какви би били резултати истраживања са истим истраживачким инструментом над лицима која немају возачку дозволу. Резултати би, засигурно, били врло интересантни, али то треба да буде циљ неког другог истраживања.

Проблем истраживања представља чињеница да у јавности не постоје слична истраживања, па није могуће упоредити добијене резултате са неким ранијим, како би се донео квалитетнији закључак са конкретнијим препорукама за унапређење стања утврђеног истраживањем.

Закључак

Спроведеним емпиријским истраживањем, дошло се до сазнања која ће употпунити недовољно научно проучене чињенице о саобраћају бицикала у Републици Србији. Анализом приказаног истраживања може се закључити следеће.

Прво, млади возачи у Србији познају законске одредбе о старости возача који превози дете на бициклу у посебно уграђеном седишту. Међутим, премда је њих скоро 52% тачно одговорило на постављено питање, у суштини сваки други млади возач није знао одговор.

⁷ Види члан 6 ЗОБС-а.

⁸ Види члан 318 ЗОБС-а.

Друго, млади возачи у Србији не познају законске одредбе о старости детета приликом превозења на бициклу, ако је на бициклу уграђено посебно седиште прилагођено величини детета и чврсто спојено са бициклом, јер преко 90% испитаника није знало тачан одговор.

Треће, млади возачи у Србији не познају законске одредбе о старости детета које самостално управља бициклом на јавним путевима, јер скоро 70% испитаника није знало тачан одговор.

Четврто, млади возачи у Србији не познају законске одредбе о старости детета које у пешачкој зони, зони успореног саобраћаја, зони „30“, зони школе и на некатегорисаном путу, управља бициклом, јер преко 85% испитаника није знало тачан одговор.

Пето, млади возачи у Србији не познају законске одредбе о старости лица које врши надзор над дететом млађим од девет година које управља бициклом у пешачкој зони и зони успореног саобраћаја, јер преко 92% испитаника није знало тачан одговор.

Шесто, млади возачи у Србији знају да се на возача бицикла, као и на остале возаче, односе законске одредбе о психофизичком стању, јер је њих скоро 80% дало тачан одговор.

Прва и шеста помоћна хипотеза нису потврђене, док су остале потврђене.

И поред две непотврђене помоћне хипотезе, као закључак можемо рећи да млади возачи у Србији не познају законске одредбе о саобраћају бицикала, чиме се потврђује главна хипотеза спроведеног истраживања.

Друштво је обавезно да обликује безбедност, односно да створи услове, организује и оспособи друштвене структуре, обликује механизме и мере и квалификује одговорност институција и појединаца (Инић, Јовановић, 2005: 12), јер сложеност проблематике безбедности саобраћаја, као императив намеће мултидисциплинарни приступ њеном решавању (Мирковић, 2005: 129).

Основна смерница у подручју деловања ка унапређењу безбедности младих возача у Србији као учесника у саобраћају јесте изградња и промена свести, ставова, знања и вештина кроз образовање, информисање и васпитање.

Препоруке

Према Стратегији, основу за унапређење безбедности младих возача у саобраћају чине: унапређење саобраћајног образовања и васпитања младих у периоду пре стицања права на обуку и полагање возачког испита, унапређење ставова родитеља везаних за важност њихове улоге у процесу развоја младих возача, успостављање и спровођење вршњачке едукације, унапређење обуке у ауто-школама, ефикаснија контрола понашања, континуиран систем едукације и превентивних активности којима ће се утицати на свест о проблему безбедности саобраћаја.⁹

Аутори су мишљења да су смернице Стратегије добро конципиране, али остаје непознаница шта се за период од четири године који обухвата Стратегија до сада урадило. Сматрамо да даље активности у сваком случају треба усмерити ка реализацији ових смерница, уз стално праћење и стручно истраживање.

Средства јавног информисања у свим срединама, почев од билтена и листова у предузећима, преко дневне и периодичне штампе, до посебних радио и ТВ емисија, имају готово немерљиву улогу у васпитном и превентивном утицају на учеснике у саобраћају. Та средства имају несумњиву улогу и велики значај у унапређењу саобраћајне културе и безбедности саобраћаја, поготово ако се обезбеде и пронађу прави поступци и садржаји који ће обезбедити да текстови у штампи и радио и ТВ емисије буду нераздвојни и незаменљиви део васпитно-образовног процеса са носиоцима саобраћајних делатности свих својстава и узраста (Радосављевић, 2007: 577).

Како би се стање утврђено резултатима истраживања поправило у наредном периоду, потребно је системски предузети следеће:

- преиспитати систем саобраћајног образовања и васпитања у систему основног и средњег образовања;
- у оквиру наставног предмета *Техничко и информатичко образовање* у нижим разредима основних школа, наставним планом и програмом предвидети часове о саобраћају бицикала (услови за учешће и правила саобраћаја за возаче бицикала);
- у основним школама кроз пројекат *Основи безбедности деце* обрадити теме о условима учешћа возача бицикала у саобраћају;

⁹ Стратегија, поглавље 5.4.2. Млади возачи.

- едуковати учитеље, наставнике и родитеље о правилима саобраћаја и учешћу возача бицикала у саобраћају;
- мотивисати ТВ станице и штампане и електронске медије да се едукативним и образовним емисијама и садржајима укључе у ширење саобраћајне културе и образовања код грађана и младих, а првенствено оних до 12 година старости.

Литература

1. Антић, Б., et. al., (2016). *Специфичности страдања у саобраћају деце предшколског и раног школског узраста са посебним освртом на планове и програме едукације*, У Зборник радова „Безбедност саобраћаја у локалној заједници, 11. међународна конференција, књига 1“, КПА, стр. 31–40.
2. Безбедност бицикlista у саобраћају, АБС, Прегледни извештај, октобар 2017.
3. Гатарих, М., Северењи, П., (2005). *Анализа саобраћајних незгода у којима су учествовали бицикlistи на територији града Суботице*, У Зборник радова „Безбедност саобраћаја на путевима“, МУПРС, Управа саобраћајне полиције, Београд, ВШУП, стр. 173–180.
4. Ђурђевић, Ж., (2007). *Деца у саобраћају*, У Зборник радова „Унапређење полицијске праксе у безбедности саобраћаја“, МУПРС и КПА, Београд, стр. 348–352.
5. *Закон о безбедности саобраћаја на путевима*, Службени гласник РС, бр. 41/2009, 53/2010, 101/2011, 32/2013 – одлука УС, 55/2014, 96/2015 – др. закон, 9/2016 – одлука УС, 24/2018, 41/2018, 41/2018 – др. закон, 87/2018 и 23/2019.
6. Инић, М., Јовановић, Д., (2005). *Управљање ризицима у друмском саобраћају*, У Зборник радова „Безбедност саобраћаја на путевима“, МУПРС, Управа саобраћајне полиције, Београд, ВШУП, стр. 11–16.
7. Јованов, Г., Ивковић, Г., (2005). *Утицај примене школских такси возила за безбедност деце у Смедереву*, У Зборник радова „Безбедност саобраћаја на путевима“, МУПРС, Управа саобраћајне полиције, Београд, ВШУП, стр. 167–172.
8. Липовац, К., Окановић, Д., (2007). *Васпитавање и образовање кандидата за возаче у нацрту Закона о безбедности саобраћаја на путевима*, У Зборник радова „Унапређење полицијске праксе у безбедности саобраћаја“, МУПРС и КПА, Београд, стр. 44–52.

9. Мирковић, В., (2005). *Последице саобраћајних незгода – озбиљност и друштвена опасност*, У Зборник радова „Безбедност саобраћаја на путевима“, МУПРС, Управа саобраћајне полиције, Београд, ВШУП, стр. 129–134.
10. Пешић, А., et. al., (2016). *Анализа угрожености учесника у саобраћају по општинама и градовима у Републици Србији*, У Зборник радова „Безбедност саобраћаја у локалној заједници“, 11. међународна конференција, књига 1, КПА, стр. 121–130.
11. Пешић, Д., et. al., (2016). *Упоредна анализа угрожености младих возача у Србији и земљама Европске уније*, У Зборник радова „Безбедност саобраћаја у локалној заједници“, 11. међународна конференција, књига 1, КПА, стр. 9–19.
12. Радојевић, В., Башић, Н., (2016). *Средње саобраћајне школе као важан фактор унапређења безбедности саобраћаја у локалним заједницама*, У Зборник радова „Безбедност саобраћаја у локалној заједници“, 11. међународна конференција, књига 1, КПА, стр. 181–190.
13. Радосављевић, Б., (2007). *Унапређење безбедности саобраћаја, са посебним освртом на заштиту безбедности деце у саобраћају*, У Зборник радова „Унапређење полицијске праксе у безбедности саобраћаја“, МУПРС и КПА, Београд, стр. 572–580.
14. *Стратегија безбедности саобраћаја на путевима Републике Србије за период од 2015. до 2020. године*, Службени гласник РС, бр. 64/2015.
15. Томовић, В., Јованов, Г., (2007). *Васпитавање и обука у организовању и остваривању превенције у саобраћају*, У Зборник радова „Унапређење полицијске праксе у безбедности саобраћаја“, МУПРС и КПА, Београд, стр. 164–168.
16. *Устав Републике Србије*, Службени гласник РС, бр. 98/2006.
17. Хацић, Д., Окановић, Д., (2005). *Заштита детета као учесника у саобраћају предвиђена нацртом Закона о безбедности саобраћаја на путевима*, У Зборник радова „Безбедност саобраћаја на путевима“, МУПРС, Управа саобраћајне полиције, Београд, ВШУП, стр. 37–42.
18. World Health Organisation, The World Health Report 2013.

Knowledge of Legal Provisions on Bicycle Traffic among Young Cyclists in the Republic of Serbia

***Abstract:** The overall objective of the research is to discover how familiar the young drivers in the Republic of Serbia are with the provisions pertaining to bicycle traffic within the Law on Road Traffic Safety. By surveying 724 persons from all over Serbia, their level of knowledge of the regulations was determined, and it was found that young drivers lack knowledge of the legislation. Namely, over 92% of surveyees did not know the prescribed age of a person who is to supervise a child under the age of nine riding a bicycle in the pedestrian zone and slow traffic zone, and over 90% of them did not know the prescribed age of a child who can be transported by bicycle, if a special seat is installed on the bicycle, adjusted to the size of the child and firmly connected to the bicycle.*

***Keywords:** traffic safety, young riders, bicycle traffic, child transport*

Др Јасмина ИГРАЧКИ*

Институт за криминолошка и социолошка истраживања, Београд

ДОИ: 10.5937/bezbednost2201179I

УДК: 343.8:343.221 343.85:343.26

Прегледни научни рад

Примљен. 21.6.2021. године

Датум прихватања: 1. 4. 2022. године

Политика строгог кажњавања: изазови кривичног права у превенцији криминала¹

Апстракт: Крајем осамдесетих година XX века увидело се да су политика кажњавања и институција затвора у озбиљној кризи и да кажњавање не остварује прокламоване циљеве. Традиционално се посеже за репресивним концептом кажњавања, што је и данас пракса у већини развијених земаља у свету. Примена концепта строже реакције на криминалитет није битно променила тренд раста криминалитета. Напротив, такав приступ је повећао број затвореника до граница неиздрживих за затворске институције. Полазећи од ефеката који се остварују изрицањем казни лишења слободе, а посебно других казни затвора и казне доживотног затвора, као и од последица које боравак у затвору производи, све су гласнија залагања за ограничење изрицања затворских казни и за избегавање затвора, јер су недостаци такве политике веома озбиљни и одражавају се како на личност затвореника тако и на друштво. Као резултат строжег кажњавања дошло је до повећања изрицања доживотне казне затвора. Према доступним подацима, око пола милиона људи у свету издржава доживотну казну затвора. Доживотни затвор се изриче у 183 од 216 земаља и територија, а између 2004. и 2015. године дошло је до пораста изрицања ових казни за око 84%. У наредном периоду потребно је пронаћи уравнотежену казнену политику и, свуда где је могуће,

* jasminaigracki@yahoo.com

1 Рад је настао као резултат истраживачког ангажовања према Плану и програму рада Института за криминолошка и социолошка истраживања за 2021. годину, који је одобрио Министарство просвете, науке и технолошког развоја.

изрицати алтернативне санкције јер негативан утицај затвора оставља веома видљиве негативне последице.

Кључне речи: казнена политика, доживотна казна затвора, затвор, ресоцијализација.

Увод

Познато је да су понашања којима се крше друштвене норме одувек изазивала одређену друштвену реакцију. Та реакција је била негативна, осуђујућа. Сва друштва, па и најстарија, сматрала су таква понашања друштвено штетним и опасним, па су их стога осуђивала и настојала да их сузбију. Та опасност се испољавала, пре свега, у односу на друштвену заједницу и основне вредности на којима она почива, а самим тим и на чланове заједнице који те вредности уживају. Због тога се за њих каже да, по свом карактеру, „стимулишу“ друштвену реакцију, која се манифестује у разним облицима и са различитим степенима интензитета, од индивидуалног неодобравања до опште осуде и кажњавања. Изградња казнене политике и на националном и на међународном (глобалном) нивоу представља покушај јединственог деловања у превенцији криминалитета. Појам казнене политике може се схватити на различите начине – на пример, тако што би обухватао и прописивање санкција, па чак и питање одређивања зоне кажњивости. Овде ће се под тим појмом подразумевати све кривичне санкције изречене у одређеном временском периоду на одређеној територији. Иако судови приликом примењивања кривичноправних норми не би требало да воде никакву политику, па ни казнену, већ да исправно примењују право, овај термин се донекле може правдати и чињеницом да судови имају заиста широк простор за слободно одлучивање, како у погледу избора врсте кривичних санкција тако и у погледу одмеравања казне.

Чињеница да у области кривичних санкција, а посебно одмеравања казне, постоји низак степен везаности правом, да право поставља само неке опште и врло широке правне оквире, у извесној мери оправдава мишљење да судови приликом избора кривичне санкције и одмеравања казне воде казнену политику. Ипак, за вођење одређене политике, па и казнене, потребно је да субјекти који воде ту политику свесно теже остваривању постављеног циља. Осим општег циља примене кривичних санкција ради обављања

заштитне функције кривичног права и решавања конкретних случајева, тврђење да судови свесно, плански и координисано воде одређену казнену политику остаје на нивоу спекулација и претпојставки (Игњатовић, 2012). Један од основних циљева казнене политике свакако јесте реакција на криминалне активности делинквената у циљу заштите општих вредности. У савременим концепцијама кажњавања најчешће се истичу три главна циља: заштита друштва од преступника, ресоцијализација преступника и превенција криминалног понашања. Пенолошка теорија заступа схватање по коме се друштво најуспешније брани од криминала ресоцијализацијом и реинтеграцијом преступника, односно његовим поновним укључивањем у друштво. Кажњавање је последица преступа и упозорење да појединац мора да промени понашање, вредносни систем, однос према друштвеним вредностима и сл. Ресоцијализација је концепт који подразумева проналажење средстава и метода да у појединцу промени одређене навике, вредносни систем и став према друштвеним вредностима, а поготово оно понашање које је нормативно инкриминисано (Стевановић, 2014).

Током протеклих четврт века криминал и казнена политика узимали су централно место у политичкој и јавној расправи. Опадање вере у рехабилитационе интервенције праћено је све оштријим обликом казног популизма, који наглашава опште ефекте затвора (одвраћање и онеспособљавање), а приступе усмерене на добробит маловажава као „меке према злочину“. Једна од последица строге казнене политике јесте значајан пораст броја затворских казни², иако се у последње време стопа криминалитета у Европи смањује. Помак ка казненој и популистичкој казненој политици био је видљив од почетка до средине 1990-их. Последице су биле ширење законодавства усмереног на криминал, проширивање агенде на „асоцијално понашање“ и брз и трајан пораст броја затворених лица³.

2 Повећање броја затвореника посебно је карактеристично за Европу. У Енглеској и Велсу је од 2000. године број затвореника повећан за преко 20% (са 64.602 на 83.618).

3 <https://www.journals.uchicago.edu/doi/abs/10.1086/592810>

Ефекти строге казнене политике

Последњих деценија, строга казнена политика довела је до значајног повећања затвореничке популације у свету. Према Светској листи затворске популације, број затвореника, који су смештени у 223 затворска система у независним земљама и зависним територијама у 2015. години, износио је 10,35 милиона. Затворска популација најбројнија је у Сједињеним Америчким Државама (више од 2,2 милиона). Посматрано на 100.000 становника, највећа стопа је на Сејшелима и износи 799 осуђеника на 100.000 становника. У САД та стопа износи 698, док више од половине земаља има стопе ниже од 150. Интересантан је податак да је последњих деценија женска затворска популација порасла за 18%⁴. Као резултат строжег кажњавања дошло је до енормног повећања изрицања доживотне казне затвора. Према доступним подацима, доживотну казну затвора издржава око пола милиона људи у свету. Доживотни затвор се изриче у 183 од 216 земаља и територија, а између 2004. и 2015. године изрицање ових казни порасло је за око 84%. Само у Сједињеним Америчким Државама 162.000 осуђеника издржава доживотни затвор⁵. На 100.000 становника, на доживотни затвор осуђено је 50 осуђеника, међу којима је и велики број малолетника. Познати су случајеви да се за вишеструко убиство изриче и по неколико доживотних казни, што значи излазак из затвора „у овом животу“ није могућ. У Америци је од 1992. до 2016. године број изречених доживотних казни затвора порастао за 328%. За Америку је карактеристично да доживотни затвор изриче и малолетницима и да се тренутно на издржавању налази око 2.300 лица којима је ова казна изречена док су била малолетна. Доживотни затвор се, са изузетком земаља у којима се примењује смртна казна, изриче као максимална казна за учиниоце најтежих злочина.

И поред изрицања дуготрајних казни затвора и значајног продужења боравка затвореника у затворским условима, стопа криминала није смањена и криминал постаје „занимање“ и начин живота за који се опредељује велики број људи. На ту чињеницу указују и велики проценат рецидивизма и неефикасност ресоцијализације, као и глобално све распрострањенији криминалитет у најразноврс-

4 <https://nicic.gov/world-prison-population-listeleventh-edition>

5 <https://qz.com/974658/life-prison-sentences-are-far-more-common-in-the-us-than-anywhere-else/>

нијим облицима. Такво стање је довело до све израженијег неслагања у ставу према преступницима и начину државне реакције. Све је присутнији амбивалентан став, где једни сматрају да је „криминал неминовна појава у савременом друштву – навикни се, буди реалистичан, заштити се и преживи“, док други криминал посматрају као „катастрофу за једно друштво, где неко мора да одговара за такво стање, јер криминал дегенерише друштво и знак да је крајње време за повратак традиционалним вредностима и дисциплини“. Ти ставови су последица недовољне ефикасности казне затвора и затворских институција у остваривању сврхе и циљева кажњавања, што је изазвало и теоријска промишљања о сврси кажњавања. Приступ који се ослањао на третман и рехабилитацију уступио је место ретрибутивном начину размишљања о концепцији кажњавања. Под новом ретрибуцијом подразумева се дистрибуција правде која је пропорционална тежини кривичног дела, уз слоган „кажњавање према заслуги“, што је сасвим прихватљиво грађанима жељним правде (Васиљевић-Продановић, 2011). Поновно глорификовање казне лишења слободе (казне затвора) резултат је актуелне политике која промовише политику кажњавања на темељу антиципиране популарности и идеје да је затвор средство за стварање услова за општу безбедност друштва, не узимајући у обзир пенолошке консеквенце. Као резултат такве концепције кажњавања имамо масовна затварања, која су изнад сваке стопе затвореничке популације и супротна су историјским и компаративним нормама за друштво тог типа.

Група аутора испитивала је ефикасност затвора тако што је анализирала 50 студија којима се жели проценити ефекат затвора на рецидивизам. Истраживање је обухватило 300 затвореника и показало да боравак у затвору не утиче на рецидивизам⁶. У ствари, стопа рецидива затворених преступника била је слична оној код преступника осуђених у заједници. Поред тога, није утврђена корелација између дугих казни и смањеног рецидива. Заправо, истраживања су показала да су осуђеници са веома дугим казнама и дугим боравком у затвору чешће понављали извршење кривичног дела (за 3%). Већина истраживања је последњих деценија узроковала формирање става у кривичноправним и пенолошким круговима да казна затвора и институционална ресоцијализације не утиче у очекиваном обиму на промену обрасца понашања преступника и

⁶ Истраживање је спроведено у Америци 1999. године.

да се они врло брзо враћају на криминални образац понашања, најчешће и са знатно бруталнијим кривичним делима (Играчки, Стевановић, 2018). Такво стање се може објашњавати неадекватном казненом политиком, неуспелом ресоцијализацијом, доминантнијим утицајем затворске негативне неформалне структуре, али и немоћи затвора као институције да мења обрасце понашања преступника. На неуспех ресоцијализације преступника утичу многи фактори и објективне и субјективне природе. Последњих деценија се све убрзано мења – структура затвореника, финансијска моћ затворских система, кадровска оспособљеност, број затвореника и др. Структуру затвореника карактеришу све већи број зависника, све већи број затвореника осуђених на доживотну казну затвора и велики број затвореника са казнама преко 20 година затвора, са веома сложеном криминолошком и психолошком структуром. Сложено стање још више усложњава и чињеница да је „криминална инфекција“ у затвору све израженија, а формални систем све слабији и неефикаснији, што доводи у питање остваривање основних функција затвора (Играчки, Стевановић, 2018).

Директор Међународног центра за затворске студије Роб Ален (Rob Allen) на следећи начин коментарише актуелно стање у затворском систему: „С обзиром на високе финансијске, друштвене и етичке трошкове затвора, подаци би требало да подстакну политике у свакој земљи да учине све што могу како би ограничили величину своје затворске популације. Претерано коришћење затвора не чини ништа за побољшање јавне безбедности“. У савременом друштву, друштву ризика, постмодерном друштву, како га различити аутори означавају, пенална политика је окренута прагматичним циљевима социјалне контроле. Многи аутори коментаришу да су промене које се дешавају у начину реаговања на криминалитет недоследне, разноврдне, контрадикторне и без јасне теоријске концепције. Приметан је двојак приступ, при чему су за преступнике који су означени као опасни по друштво предвиђене строге казне, док се према лакшим преступницима примењују алтернативне санкције или процеси ресторативне правде. Приступ који се ослањао на третман и рехабилитацију уступио је место ретрибутивном начину размишљања о концепцији кажњавања. Под новом ретрибуцијом се подразумева дистрибуција правде која је пропорционална тежини кривичног дела, уз слоган „кажњавање према заслуги“, што је сасвим прихватљиво грађанима жељним правде (Васиљевић-Продановић, 2011).

Поновно глорификовање казне лишења слободе (казне затвора) резултат је актуелне политике која промовише политику кажњавања на темељу антиципиране популарности и идеје да је затвор средство за стварање услова за општу безбедност друштва, не узимајући у обзир пенолошке консеквенце. Као резултат такве концепције кажњавања имамо масовна затварања која су изнад сваке стопе затвореничке популације и супротна су историјским и компаративним нормама за друштво тог типа. Такође, данас је приметна криза затвора, која се манифестује у неефикасности третмана, израженој тензији међу затвореницима, високом проценту оболелих затвореника, лошим хигијенским, материјалним и другим условима, недовољно мотивисаном и едукованом особљу и сл. Могуће је да је и стручна и лаичка јавност превише очекивала од казне лишења слободе и од затвора као установе која извршава кривичне санкције институционалног карактера. Ефикасност казне лишења слободе као средства одвраћања од поновног вршења преступа, веома је тешко проценити. Нека истраживања показују висок степен сумње у ефекте казне затвора, али један број истраживања показује да ова санкција може имати позитивно дејство на починиоца кривичних дела и да затвор као средство принуде делује позитивно на превенцију криминала. Постоји општа сагласност да ефикасност казне лишења слободе у одвраћању од криминала значајно зависи од карактера преступника и његовог доживљаја санкције лишења слободе.

Теоретичари и практичари све чешће постављају питање колико смо се стварно удаљили од некадашњих примера из историје кажњавања и да ли смо, заиста, постали човечнији у свом односу према осуђеницима, или се лицемерно залажемо за људска права осуђених само декларативно, и онда када велике силе „дисциплинују“ мале народе и њихове вође. Нажалост, у блиској прошлости смо се упознали са таквом праксом. Данас се све чешће говори о тзв. пеналном популизму, тенденцији актуелне политике да промовише политику кажњавања на основу антиципиране популарности, без обзира на њену пенолошку вредност. Говорећи о поновном „рађању затвора“, Гарланд (2001) наводи да „за разлику од конвенционалне мудрости претходних времена, актуална претпоставка – затвор функционише не као механизам реформе или рехабилитације, већ као средство затварања и кажњавања које задовољава популарне политичке захтеве за општом безбедношћу и строжом

ретрибуцијом“. Исти аутор говори о главним обележјима масовног затварања у Америци, износећи фрапантне податке о броју затворених у тој земљи, јер масовно затварање имплицира стопу затварања и стопу затвореничке популације која значајно превазилази сваку историјску и компаративну норму за друштво тог типа. Амерички затворски систем, по Гарланду, задовољава тај критеријум. Друга битна карактеристика је социјална концентрација ефекта затварања, па он наводи како масовно затварање подразумева затварање индивидуалних преступника и постаје системско затварање читавих групација становништва. У случају Америке реч је о младим црнцима у великим урбаним центрима. На тај начин затварање постаје једна од социјалних институција која значајно структурира искуство група, тј. постаје део процеса социјализације (Стевановић, Играчки, 2011). Са појавом глобализма и неолибералног капитализма проблеми кажњавања и извршења казне затвора постају све израженији, а затварање постаје „рецепт“ масовног обрачуна са криминалцима (Играчки, 2020).

Све чешће се чују ставови кривичара, криминолога, пенолога и других научника и стручњака да изразито строга казнена политика не даје очекиване резултате у превенцији криминалитета; напротив, код дугих казни затвора преступници трпе несразмерно велике последице затвора. Европски комитет за спречавање мучења и нечовечног или понижавајућег поступања или кажњавања, у извештају о посети значајног броја европских затворских установа у којима су смештени затвореници осуђени на доживотни затвор, указује да се услови у којима ови затвореници живе знатно разликују од једне до друге установе. У многим земљама затвореници на доживотној робији обично су смештени заједно са другим затвореницима и уживају иста права у погледу режима (рад, едукација и рекреативне активности) и контакта са спољашњим светом као они. Међутим, у великом броју земаља – укључујући Азербејџан, Бугарску, Грузију, Јерменију, Литванију, Молдавију, Румунију, Руску Федерацију, Турску (само затвореници осуђени на тешку казну доживотног затвора) и Украјину – затвореници осуђени на доживотни затвор по правилу су одвојени од осталих. У неколико земаља је примећено да су они били у осиромашеном режиму са драконским безбедносним мерама (Ситуација затвореника осуђених на доживотни затвор, 2016). Према овом извештају, у појединим земљама затвореници осуђени на доживот-

ни затвор били су закључани у својим ћелијама (сами или по двоје) 23 сата дневно, није им било дозвољено да ступају у контакт са другима, чак ни са затвореницима осуђеним на доживотни затвор из других ћелија (ни током вежбања напољу), није им било дозвољено да раде изван своје ћелије и нису им биле нуђене никакве сврсисходне активности. Такође, у неколико земаља затвореницима осуђеним на доживотни затвор систематски су стављане лисице и/или су били претресани до голе коже увек када напуштају ћелију. У неким установама су те затворенике додатно пратила двојица затворских службеника са псом током сваког кретања изван ћелије.

Закључак

Иако казнена политика јесте један сегмент сузбијања криминалитета, морају се решавати узроци криминалитета – економски, социјални, политички, миграција становништва, незапосленост и др. Смањење стопе криминалитета неће се постићи поштравањем прописаних казни ни подизањем посебног минимума и максимума, а посебно не забраном ублажавања казне за одређена тешка кривична дела.

Стратегија и тактика борбе против криминалитета изграђиване су на двема опречним тенденцијама. С једне стране се имала у виду ефикасност кривичног гоњења, у смислу да ниједан учинилац не остане некажњен, а с друге стране питање уставом гарантованих слобода и права грађана. Према томе, ефикасност кривичног гоњења треба да буде усклађена с ограничењем личних слобода и права грађана уопште, те права на одбрану окривљеног у кривичном поступку и права на правично суђење. Забрињава тенденција све већег броја изрицања веома дугих казни затвора, посебно доживотне казне затвора, што је последица строге казнене политике и покушаја да се решење за криминално понашање пронађе у затворским институцијама. На такву тенденцију најбоље указују бројке – у свету је тренутно преко 10,35 милиона људи на издржавању затворске казне, а око пола милиона људи издржава доживотну казну затвора. Поновно глорификовање казне лишења слободе резултат је актуелне политике која промовише политику кажњавања на темељу антиципиране популарности и идеје да је затвор средство за стварање услова за општу безбедност друштва, не узимајући у

обзир пенолошке консеквенце. Очигледно је да је државна реакција на криминалитет неефикасна, јер се индикатори неефикасности испољавају и у великом проценту рецидивизма (Играчки, 2020).

Литература

1. Васиљевић-Продановић, Д. (2011). Теорије кажњавања и њихове пенолошке импликације. *Специјална едукација и рехабилитација*, бр. 3.
2. Garland, D. (2001). *The culture of control-crime and social order in contemporary society*. Oxford university Press.
3. *Evropska zatvorska pravila (pravila br. 103.1 do 103.8)*, <http://www.hrraction.org/wp-content/uploads/Evropska-zatvorska-pravila.pdf>
4. *Закон о изменама и допунама Кривичног законика*, Службени гласник Републике Србије, бр. 35/2019.
5. Игњатовић, Ђ. (2012). *Да ли је казнена политика судова у Србији одговарајућа?* у: „Казнена политика (раскол између закона и његове примене)“, Источно Сарајево.
6. Ђокић, И. (2016). *Реформе казне затвора у кривичном законодавству Републике Србије-казна затвора у дугом трајању или доживотни затвор*, у: „Европске интеграције и казнена законодавство (Поглавље 23 – норма, пракса и мере хармонизације)“, Српско удружење за кривичноправну теорију и праксу, Златибор.
7. Играчки, Ј., Стевановић, З. (2018). Утицај политике строгог кажњавања на ресоцијализацију затвореника: шта показује реалност?, у: „Суверенитет и рад међународних судова“, Тара.
8. Играчки, Ј. (2018). Казнена политика и рецидивизам, *Право и заповест разума. Правни живот, часопис за правну теорију и праксу*, бр. 9, том I, стр. 641 653.
9. Играчки, Ј. (2020). *Ефекти затвора у ресоцијализацији осуђеника*. Институт за криминолошка и социолошка истраживања, Београд,
10. Играчки, Ј. (2020). *Алтернативне санкције и пробациони систем – међународни стандарди и стање у Србији*, у: *Liber Amicorum prof. Dr Milenko Kresa*, Tara
11. Јованић, Г. С. (2004). Проблеми у извршењу дуговремених казни затвора. *Истраживања у дефектологији*, бр. 4.
12. Милосављевић, М. (2003). *Девијације и друштво*. Издавачка

- кућа Драганић. Београд.
13. Ситуација затвореника осуђених на доживотни затвор, Извод из 25. Опћег извјештаја, 2016, <https://rm.coe.int/16808ef55c->
 14. Стевановић, З. (2014). *Третман затвореника у затворском систему Србије*. Институт за криминолошка и социолошка истраживања, Београд.
 15. Стевановић, З. Играски, Ј. (2011). *Ефекти казне затвора и институционалног третмана у превенцији криминалитета*. Правна ријеч, Удружење правника Републике Српске, Бања Лука.
 16. Ђоровић. Е. (2015). *Систем извршења кривичних санкција Републике Србије*. СВЕН, Нови Пазар.
 17. <https://www.journals.uchicago.edu/doi/abs/10.1086/592810>
 18. <https://nicic.gov/world-prison-population-listeleventh-edition>
 19. <https://qz.com/974658/life-prison-sentences-are-far-more-common-in-the-us-than-anywhere-else/>

Strict Penalty Policy: Challenges of International Criminal Law in Crime Prevention

***Abstract:** At the end of the 1980s, it was realized that the policy of punishment and institutions such as prisons were in a serious crisis, and that punishment did not achieve the proclaimed goals. The repressive concept of punishment has traditionally been resorted to, and it is still present in practice in most developed countries in the world. The application of a stricter concept of crime response did not significantly change the growth trend of crime; on the contrary, such an approach increased the number of prisoners to unsustainable limits for prison institutions. Starting from the effects of imprisonment, in particular long prison sentences and life sentences and the consequences of imprisonment, there are growing calls to limit or altogether avoid imprisonment, as its shortcomings are very serious and affect both the prisoner's personality and the society. As a result of more severe punishment, there was an increase in the imposition of life imprisonment. According to available data, about half a million people in the world are serving life sentences. Life imprisonment is imposed in 183 out of*

216 countries and territories, and between 2004 and 2015 there was an increase in the imposition of this sentence by about 84%.

It is certainly necessary, in the coming period, to find a balanced penal policy and, wherever possible, to impose alternative sanctions because of the negative impact and very visible negative consequences that imprisonment leaves.

Keywords: *penal policy, life imprisonment, imprisonment, resocialization.*

УПУТСТВО САРАДНИЦИМА ЗА ПРИПРЕМУ РУКОПИСА

Часопис Министарства унутрашњих послова Републике Србије „Безбедност“ објављује научне и стручне радове из подручја наука о безбедности, на српском и енглеском језику, који претходно нису објављивани. Часопис излази три пута годишње.

Рукописи се достављају преко система за online уређивање часописа, посредством платформе *Assistant* - Српски цитатни индекс (SCIndex), путем опције „Пријави рукопис“, за који је потребно регистровати налог, уколико сте нови корисник (<https://aseestant.ceon.rs/index.php/bezbednost/login>).

Текст рукописа би требало да буде урађен на рачунару (фонт Times New Roman, ћирилично писмо, величина слова 14 pt за наслов – bold, 12 pt за основни текст, 65 словних знакова у једном реду, од 26 до 30 редова на једној страници, стандардне маргине). Научни и стручни радови могу да буду обима до 16 страна (30.000 знакова укључујући размаке). Прикази нових књига из области наука о безбедности могу бити обима до три стране.

На самом почетку писања текста обавезно укључити аутоматску хифенацију текста (Page Layout, Hyphenation, Automatic), а како не би долазило до непотребног размака између речи у реченици.

Рад треба да садржи: апстракт, кључне речи, текст чланка, закључак, литературу и резиме на енглеском језику. Код оригиналних научних радова апстракт садржи циљ истраживања, методе, резултате и закључак (од 100 до 250 речи које читаоцу омогућавају да брзо и тачно оцени релевантност чланка кроз кратак информативни приказ). Апстракт на српском језику би требало да стоји између заглавља (име аутора и наслов рада) и кључних речи. После апстракта налазе се кључне речи (до пет) на српском и енглеском језику.

Након апстракта следи текст чланка чију структуру за оригиналне научне радове чини: увод, материјал и методи, резултати, дискусија и закључак.

Код прегледних и стручних радова структуру текста чини увод, поднаслови, закључак и литература. Називи подналова у раду пишу се фонтом величине 12 pt, bold, центрирано на средини и без коришћења редних бројева.

Резиме на енглеском језику иде на крају текста, после одељка Литература, са називом рада (величина фонта 14 pt – bold, текст 12 pt – italic). Резиме на енглеском језику даје се у проширеном облику (300–400 речи) са детаљнијим презентовањем резултата истраживања.

Назив и број пројекта, односно назив програма у оквиру којег је чланак настао, као и назив институције која је финансирала пројекат или програм наводи се у посебној назнаци при дну прве стране чланка.

Табеларни и графички прикази треба да буду дати на једнообразан начин, с тим што се називи табела пишу изнад, а називи графичких приказа испод. Прикази се могу дати и у виду посебног прилога на крају чланка, с тим што је потребно у тексту нагласити позивање на њихов садржај (Прилог 1, Прилог 2, ...). Пожељно је да наслови свих приказа буду дати двојезично, на српском и на енглеском језику (величина фонта 11 pt, italic), у формату JPEG или EPS, и да њихова резолуција износи минимум 300 dpi. За графичке прилоге урађене у Excel-у и другим апликативним софтверима треба користити различите растерске тонове црне боје.

Фусноте (напомене) користити само за суштинска запажања, нужне пропратне коментаре, упућивање на корисну литературу (*Више о томе ...*) и назнаке о коришћеним помоћним изворима (на пример, о научној грађи, законској регулативи, приручницима, документима, извештајима итд.), али не могу бити замена за цитирану литературу.

Цитате (навођење) у тексту не обележавати фуснотама, већ на крају цитата или при позивању на нечије дело (Мијалковић, 2006). Обавеза је аутора да се приликом позивања на изворе у оквиру чланка, тј. цитирања других аутора, њихова имена пишу у оригиналу, са годином објављеног рада и бројем странице у загради, која је одвојена једним табулатором након знака интерпункције – две тачке (Мијалковић, 2009: 147), а уколико се цитира више од два аутора, тада се у тексту помиње само први уз скраћеницу: et al. (Урошевић et al., 2009: 92). Зарезом се одваја аутор од године издања, а тачка-зарезом (;) различити аутори различитих дела (Симоновић, 2012; Ђорђевић, 2013), при чему се низ референци даје абecedним редом у оквиру једног пара заграда. Број стране се од године издања одваја двотачком (:). Ако се наводи исти аутор са више радова у једној години, тада се уз наредне радове додају абecedна слова поред године, као на пример: (Милојковић, 2013a), (Милојковић, 2013b)

итд. Страна имена у тексту би требало транскрибовати на српски језик, с тим што се у загради наведе име у оригиналу. Референце у заградама би требало писати у оригиналу.

Ако је аутор институција или се ради о колективном носиоцу ауторских права, наводи се минимум података неопходан за идентификацију (Републички завод за статистику, 2009).

Приликом цитирања извора са Интернета наводи се Интернет адреса, на пример: (<http://www...>, доступан 10. 1. 2010. године). Због сталне измене [www](http://www...) окружења, наводи се датум када је текст скинут са мреже. За референце у електронском облику потребно је нагласити да се ради о електронском извору – Електронска верзија и/или Интернет адреса.

Од суштинске је важности да се цитати у тексту и листа библиографских јединица на крају текста у потпуности слажу. Сваки цитат из текста мора да се нађе на листи библиографских јединица и обрнуто. Такође, само цитати из текста је потребно да буду на листи библиографских јединица.

У списку литературе радови се наводе у оригиналу (референце се не преводе на језик рада), са нумерацијом, абecedним редом по презименима аутора и то на следећи начин:

Врста рада	Референце
Часопис	Симоновић, Б. (2009). Стандардизација и акредитација као један од начина професионализације полиције и криминалистичке службе. <i>Безбедност</i> , 51(1-2): 236-253.
Монографија	Мијалковић, С. (2009). <i>Национална безбедност</i> . Криминалистичко-полицијска академија, Београд.
Зборник радова	Бановић, Б., Маринковић, Д., (2005). <i>Специјалне истражне радње и нове тенденције у савременој науци кривичног права</i> , У Зборник радова „Нове тенденције у савременој науци кривичног права и наше кривично законодавство“, ХЛП Саветовање Удружења за кривично право и криминологију СЦГ, Златибор-Београд, стр. 509-543.

Законски прописи	<i>Закон о полицији</i> , Службени гласник Републике Србије, бр. 101/2005, 63/2009 - Одлука УС 92/2011 и 64/2015.
Е-извор	Witkowski, J., (2002). <i>Can Juries Really Believe What They See? New Foundational Requirements for the Authentication of Digital Images</i> , Journal of Law & Policy, 10: 267, http://law.wustl.edu/Journal/10/p267_Witkowski_book_pages.pdf . доступан 10. 1. 2010.

Наслови цитираних домаћих часописа, монографија, уџбеника и зборника радова дају се у оригиналном, пуном облику, али никако у преведеном облику.

Рукописи подлежу анонимној рецензији два рецензента. Уредништво задржава уређивачко право да на основу рецензије, актуелности рада, увида у рад и вођене евиденције одлучи да ли ће, када и у ком обиму рад бити објављен. Могуће примедбе и сугестије рецензента и/или уредника достављају се ауторима ради исправке.

Објављени радови се хонораришу, а необјављени се не враћају ауторима. Аутори би требало Уредништву да доставе: пуно име и презиме, адресу, е-mail, број телефона, фотокопију личне карте и банковне картице, на адресу: Уредништво часописа „Безбедност“, Булевар Зорана Ђинђића 104, 11070 Нови Београд, телефон: 011/3148-734, телефакс: 011/3148-749, е-mail: upobr@mup.gov.rs.

Позивамо све досадашње и нове ауторе да својим стручним, научним прилозима обогате садржај нашег, у научној и стручној јавности већ афирмисаног часописа са дугогодишњом традицијом, а у заједничком циљу да се унапреди полицијска пракса, подигне ниво безбедносне културе, и обезбеди праћење савремених научних и стручних достигнућа у безбедносној проблематици. Такође, напомињемо да је могућ заједнички – коауторски наступ страних и домаћих аутора.

ГЛАВНИ И ОДГОВОРНИ УРЕДНИК
 ЧАСОПИСА „БЕЗБЕДНОСТ“
 доц. др Божидар Оташевић

